

جلد: ۴۶ * شماره: ۲ * جون/جولائی ۲۰۲۳ء

دوماہی
شیرازہ
پہاڑی

دوماہی
شیرازہ
پہاڑی

جلد: ۴۶ * شماره: ۲ * جون/جولائی ۲۰۲۳ء

جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجز

جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجز

PAHARI
Bi-Monthly
SHEERAZA
Volume: 46 * Issue: 2 * Year: 2024

Published by:
Jammu & Kashmir
Academy of Art, Culture and Languages

شیرازہ

رومانی

(پہاڑی)

جلد: ۴۶ شماره: ۲ جون/جولائی ۲۰۲۲ء

نگراں: بھارت سنگھ منہاس
(کے. کے. اے. ایس)

مدیر اعلیٰ: ڈاکٹر مرزا فاروق انوار

مدیر: محمد ایوب میر

معاون: عبدالواحد منہاس

جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ ٹیکنالوجی

ناشر:

سیکریٹری جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجس۔ لالمنڈی سرینگر
کمپوزنگ: عبدالواحد منہاس / امتیاز احمد خان / بشیر احمد نجار
چھاپ خانہ: جموں و کشمیر گورنمنٹ پریس۔ سرینگر
تعداد: 300
سرورق: بشیر احمد بصیر
قیمت: 100 روپے
پبلی کیشن آفیسر: شازیہ بشیر
پبلی کیشن معاونین: شمیر احمد میر / طاہر سلطان

نوٹ:

اس شمارے پنج شامل مقالیاں تہ دیگر مشمولات
پنج ظاہر کیتی گئی آراء نال ادارے ناگلا یا جوؤ اتفاق
ضروری نیہہ..... (ادارہ)

رابطہ انہاں موبائل نمبر اں اُپر کرو:

9596929801, 9469249766, 7006613674

چھٹی اس پتے تھاکھو:

چیف ایڈیٹر

(پہاڑی)

جموں اینڈ کشمیر

اکیڈمی آف آرٹ، کلچر

اینڈ لینگویجس

لالمنڈی سرینگر

فہرست

5	عبدالواحد منہاس	پہلی گل	✽
		مقالے:	
7	سید جاوید حقانی	پہاڑی زبان تہ سوانح نگاری	✽
22	محمد سلیم بیگ	معرفت دیاں گجر گلاں	✽
26	شبیر احمد خان شمس	پہاڑی لوک گیت: اُسدی سانجھی وراثت	✽
33	عبدالمجید حسرت	محمد عظیم خان دی حمدیہ تہ نعتیہ شاعری	✽
41	یار علی خان	پہاڑی سکول آف پیئنگ	✽
48	ڈاکٹر مشتاق احمد صدیقی	پہاڑی ادبی تنقید: تفہیم و تجزیہ	✽
		افسانے:	
64	محمد اقبال شال	کووڈ	✽
77	عبدالقیوم شال ساحل	قبراں	✽
80	الطاف حسین جنجوعہ	حُسن تہ ہوس	✽
88	رُخسانہ کوثر	بے وفائی کیاں؟	✽
90	طارق احمد ڈار حکیم	جنگل راج	✽
94	منشی پریم چند	کفن	✽
101	محمد اقبال میر پوٹھی	یاداں نی چوڑ	✽
104-110		حمد ان کہ نعتیاں:	
		سید خورشید حسین شاہ۔ نذیر دلجانی۔ محمد رفیق خان رفیق۔ عقیل عباسی۔ محمد صادق قریشی۔	
		عنایت اللہ خان براہی۔	

محمد عظیم خان۔ خورشید کرمانی۔ شیخ ظہور۔ پرویز مانوس۔ میر غلام حیدر ندیم۔ نعیم کرناہی۔
مشکور احمد شاد۔ ڈاکٹر عارف اقبال ملک۔ محمد خورشید منور۔ دانش اشفاق ترک۔ وکیل احمد حیات۔
سید وقار دانش۔ مسعود ساگر۔ جنت حسین سلیم۔ غلام رسول خان۔ بشارت علی خان راز۔
حامد عبدالروف قریشی۔ افتخار احمد قریشی۔ ارشاد کمال۔ شائستہ انجم۔ سید اسحاق تبسم۔ لعل الدین شاکر۔
میاں محمد یوسف۔ نذہت نسیر

نظمناں گپنناں تہ سہی حروفی :

135	محمد عظیم خان	مہمیاں ناہیاڑا
136	میر عالم منصور	منگوادی خیرات (مثنوی)
139	گلاب الدین جزا	حیاتی
141	ماسٹر فضل احمد شیخ	آتماں
142	حاجی نذیر حسین بھٹی	تہی
143	تاج الدین تاج	سوکن
144	شام لال شرما	گال
145	محمد صادق قریشی	ماں
146	معراج راہی	گیت
147	ملک سلیم اختر	گیت
148	محمد یقین فانی	سی حرفی
		ناول:
155	پرویز مانوس	قبیلہ (قسط: دوّم)

شیرازہ پہاڑی نی جلد 46 ناڈو ا شماره تساں نی خدمت بچ پیش اے۔ اس شمارے بچ ممتاز ادبیاں، مضمون نگاراں نے معلوماتی مضامین تھیں علاوہ دلچسپ افسانیاں، حسب معمول شعراء کرام نے کلام تھیں علاوہ پہاڑی زبان نے منے پڑ منے شاعر، افسانہ نگار، ناول نویس پرویز مانوس ہوراں نی نویں ناول ”قبیلہ“ نی دوئی قسط وی شامل اے۔ اُمید اے جے انہاں لکھتاں نال قارئین حضرات نی معلومات ہور دلچسپی بچ باہدا ہوسی گا۔ آساں کی ایہہ گل یاد رکھنے نی لوڑ اے جے پہاڑی فکشن وچ ناول آجاں وی آٹے وچ لون نے برابر اے تہ اس حوالے نال بہوں گچھ کرنے نی گنجائش اے۔ مانوس ہور اس حوالے نال مبارک بادی نے مستحق بین۔ ضرورت اس گل نی اے جے انہاں نے نقش قدم اُپر ہور قلم کار وی ٹرنے نی کوشش کرن۔

جموں و کشمیر کلچرل اکیڈمی نا پہاڑی شعبہ ہر دو ماہ بعد شیرازہ پہاڑی نے نویں شمارے نی شروعات کرنا اے۔ اس حوالے نال آساں کی جائزہ کہنتا چاہی نا اے جے پچھلے شمارے بچ آساں کولوں کیہڑ کم چھٹیا اے، تاں جے اُس کی پورا کرن نی کوشش کیتی جائے ہور اس کے بچ بہتری آنے واسطے نویں منصوبے بنائے جانی سکن۔ خاص طور ورا ساہڑے لکھاری ایہہ تکلن جے گزشتہ شماریاں بچ آساں کیہڑے پروجیکٹ مکمل کیہتے ہور مستقبل نی کہہ منصوبہ بندی ہونی چاہی نی اے۔ اس حوالے نال آساں نے معزز قاری آساں نی بہتر راہنمائی کری سکنین۔

دوماہی ”شیرازہ پہاڑی“ بچ ہمیشہ ایہہ کوشش کیتی جانی اے جے اہم موضوعات ور مقالے شامل کیتے جان ہور اساں کی ایہہ گل آکھنے بچ کوئی وی حرج نیہہ اے جے کافی حد تک ایہہ رسالہ اس مقصد بچ کامیاب وی اے جے اس بچ گھ ایہجے موضوعات ہونے ہین جہاں ور تحقیقی ہور تنقیدی کم بہوں کہٹ ہو یا نا اے یا ہو یا نا ہی نیہہ۔ اس شمارے بچ شامل کجھاں مقالیاں کی وی اسے زاویے نال تکیا ہور پرکھیا جاسکنا اے۔ اساہڑی کوشش ایہی رہی اے جے ہر سطح ہر ذہن ہور نویں لکھاریاں کی ”شیرازہ پہاڑی“ بچ شائع ہون ناموقع دتا جائے تاں جے اوہ اپنی ماء بولی نی خدمت کر سکن۔ تحقیقی اعتبار نال پہاڑی وچ حالیں بہوں گجھ لکھے جانے نی لوڑا اے تہ اساں نی نویں نسل نال ایہہ اُمید وابستہ اے کہ اوہ اس میدان کی سنبھالسن، تاں جے زبان نا مستقبل اساں نی نویں نسل نے ہتھاں بچ محفوظ طریقے نال منتقل ہوئی سکے۔

انہاں ہی گلاں کی مد نظر رکھنے ہوئیاں شیرازہ پہاڑی نے اس شمارے بچ سید جاوید حقانی ہوراں نا اک تحقیقی مقالہ ”پہاڑی زبان تہ سوانح نگاری“ شامل کیتا گیا نا اے۔ ایہہ اک ایہجیا موضوع اے جس ور حالیں توڑیں کم نیہہ ہو یا نا۔ اُمید کرساں جے اساہڑے محققین اس مقالے کی نہیں پتھر بنا کے اس حوالے نال پہاڑی ادب بچ نذید باہد اکر سن گے۔

عبدالوحد منہاس

سرینگر

۱۹ جولائی ۲۰۲۳ء

پہاڑی زبان تہ سوانح نگاری

سوانح نگاری معنی:

سوانح عربی زبان نالفظ اے تہ ”سانحہ“ نی جمع اے، جس نامعنی ”ظاہر ہونے آلی چیز تہ پیش آنے آلا واقعہ اے۔ لغوی اعتبار نال ”سوانح“ نامطلب ”واقعات“ یا ”حادثات“ ہین، جیہڑے کہ سانحہ تہ حادثہ نی جمع ہین۔ ادبی اصطلاح وچ سوانح کسے شخص نی زندگی نے حالات تہ واقعات کی آکھنے ہین۔ جدوں کہ ”سوانح نگاری“ انہاں حالات تہ واقعات نے لکھنے نامعمل اے۔

سوانح نگاری نی تعریف وچ ڈاکٹر سنبل نگار بکھ بکھ محققین تہ ناقدین نی رائے بیان

کرنے ہین:

کارلائل نے اس کی کسے فردنی داستان حیات آکھیا اے۔

ایمرسن ناخیال اے کہ جدوں کوئی عظیم انسان کسے عظیم تر انسان نی زندگی نی تشریح کرنا

اے تہ سوانح عمری وجود وچ اچھنی اے۔

سوانح یا سوانح عمری وچ زندگی ناکوئی ناکوئی دلچسپ واقعہ جیہڑا لوکاں واسطے کوئی معنی

رکھنا وے، پیش کیتا جانا اے۔ سوانح عمری نیاں بکھ بکھ شکلاں ہین، لیکن بکھ خصوصیات نی وجہ توں

اس کی بکھ صنف ناناں دتا گیا اے۔ جسراں: آپ بیتی، خاکہ، سیرت، تذکرہ وغیرہ۔ سوانح وچ

تقریباً تمام حالات زندگی بیان کیتے جانے ہین۔ سگوں احتیاط وی بہوں ضروری اے۔

سوانح نگاری اک بیانیہ صنف اے۔ زندگی نے واقعات کی تاریخ تہ ترتیب نال لکھنا

سوانح نگاری اے۔ سوانح عمری وچ جس شخص کی زندگی نے حالات لکھنا مناسب ہوو، اس نے

مزاج، نفسیات تہ فطرت کی سوانح نگار سمجھنے نی کوشش کرنا اے۔

سوانح ناموضوع گئے ابھی شخصیت کی بنایا جانا اے، جس نے ادبی سیاسی یا سماجی سطح ور کوئی بڑا کارنامہ انجام دتا ہے۔ لیکن سوانح نگار صرف شخصیت ہی کی نیہہ موضوع بنانا بلکہ اُس شخص نے عہد، تہذیبی، ثقافتی، سیاسی تہ سماجی صورتحال ور نظر پانا تہ تجزیہ کرنا اے۔

سوانح نگار غیر معمولی واقعات نے بیان نے علاوہ صاحب سوانح نے وطن، خاندان، بچپن تہ تعلیم ور وی خصوصی توجہ رکھنا اے۔ اس توں علاوہ ذریعہ معاش، زندگی نی جدوجہد، خدمات، نظریات تہ عقائد کی وی موضوع بنایا جانا اے۔

اپنے عہد نے علمی تہ ادبی شخصیات نال وابستگی، رفاقتاں تہ اختلاف توں علاوہ شخصیت کی سمجھنے وچ وی مددگار ثابت ہونے تہ اپنی رائے نال وی نوازیایا جانا اے۔

سوانح جس کی انگریزی وچ بائیوگرافی (Biography) آکھیا جانا اے، جیہڑ الاطینی لفظ Biographia واسطے قدیم یونانی لفظ توں ماخوذ اے۔ جس وچ گئے شخص نی زندگی نی تفصیلی وضاحت اے۔ جس وچ کبھ کبھ پہلو نی پڑکی کھولیا جانا اے۔ جس وچ تعلیم، خدمات، جدوجہد تہ ازدواجی زندگی وی شامل ہونیاں ہین۔

Bio نامعنی زندگی تہ Graphy نامعنی لکھنا اے، یعنی حالات زندگی لکھنا اے۔

سوانح نگاری نیاں قسماں:

سوانح نگاری کی عموماً دو قسماں وچ تقسیم کیتا جانا اے۔

۱۔ سوانح Biography: سوانح تہ خاکہ گئے دوئی شخصیت نے متعلق بیان اے، مگر دوئے اک دُوئے توں کبھ کبھ ہین۔ سوانح عمری مکمل زندگی نا بیان، حقائق تہ واقعات نی ترتیب، فنی اصولاں نی تقلید تہ مشہور شخصیات نی زندگی ناناں اے۔ جدکہ خاکہ شخصیت نی اک رُخی تصویر، مختصر، تخیل تہ تحقیقی بیان سگوں واقعات نی بے ترتیبی نال گئے معروف یا غیر معروف کردار نی سرسری کوشش اے۔ ایہہ اصناف اپنی منفرد نوعیت نے باعث تمام اصناف اک دُوئے توں کبھ کبھ ہین۔

۲۔ آپ بیتی / سر بیتی Autobiography: آپ بیتی / سر بیتی اپنی زندگی نے حالات بیان کرنے کی آپ بیتی / سر بیتی آکھنے ہین۔ اس نیاں شاخاں وچ ”سفرنامہ“ تہ ”روداد“ مشہور ہین۔

سوانح نگاری نا آغاز: ابتداء وچ سوانح نگاری نی ابتداء عربی یا فارسی وچ اس نارواج عام سا۔ اپنے بزرگاں نیاں چٹکیاں صفتاں، اخلاق، کردار تہ واقعات کی محفوظ کری، جس نامقصد اپنے اجداد نی عزت تہ شہرت، کردار تہ اعمال توں نویں نسل کی واقف کرانا سا۔ تاں جے چنگا معاشرہ قائم کری نویں نسل کی انہاں نی راہ ورٹوری اک بلند کردار تہ اصلاح معاشرہ کیتی جائے۔ حقیقتاً آسمانی کتاباں قرآن پاک، توریت، زبور تہ انجیل وچ وی اللہ تعالیٰ نے پیغمبراں تہ ولیاں نے قصے بیان کیتے ہین، جیہڑے آنے والی نسلاں واسطے ہدایت ہین۔ اصل وچ انہاں ہی مقدس کتاباں توں سوانح نگاری نا آغاز ہونا اے۔

ادب نی اس صنف نے بلیں بلیں اک فن نی حیثیت اختیار کری کہندی۔ سوانح دو قسم نی ہونی اے۔ پہلی گسے دوئی شخصیت نے حالات تہ واقعات کی ادب نیاں پابندیاں تہ فنی نزاکتاں نال قلم بند کیتا جانا اے۔

دوئی سوانح اوہ اے جیہڑا لکھنے آلا اپنے ہتھیں اپنی زندگی نے حالات تہ واقعات، خوبیاں تہ خامیاں، چنگے مندے دور نے واقعات قلم بند کرنا اے، جس کی ”آپ بیتی/سر بیتی“ آکھنے ہین۔ ”سوانح“ سانحہ لفظ نا جمع اے، جس نے معنی حادثات، واقعات تہ رودادا اے۔ جدوں کہ سوانح حیات یا سوانح عمری گسے شخص نی زندگی نے حالات یا اُس ورگزی نی ہوئی اے۔ ”آپ بیتی/سر بیتی“ توں مراد اپنے ور بیتی واردات، زندگی نے مشاہدے تہ اپنے ور گزی یا اپنی کہانی اے۔

”سوانح نگاری“ ادب نی اک ایہی صنف اے، جس وچ گسے شخص ور بحث کیتی جانی اے۔ انسانی زندگی نی کہانی، اُس نیاں خوبیاں تہ خامیاں کی تاریخی ترتیب نال پیش کیتا جانا اے۔ سوانح نگاری نی اہمیت: سوانح نگاری بنیادی طور گسے شخص نی زندگی نے حالات اس وجہ توں بیان کرنے ناناں اے کہ دُوے افراد یعنی عام عوام کی گسے شخص نی زندگی نے تجربات توں آگاہ کیتا جاسکے۔ اصل وچ ایہہ لوکاں واسطے اک نمونہ پیش کرنے ناناں اے۔ ایہہ اس واسطے وی ضروری اے کہ ماضی نیاں اوہ شخصیات جہاں کی اُس پہنکی جانے ہاں انہاں کی دوبارہ یاد کری

خراج تحسین پیش کیتا جائے۔ اس توں علاوہ سوانح نگاری، تاریخ نویسی تہ تحقیق نی اک قسم اے۔ ایہہ اک تاریخی دستاویزات ناوی کم کرنی اے۔ اس وچ زندگی نے واقعات کی فنی مہارت نے نال پیش کیتا جانا اے۔ ایہہ گئے شخص کی خراج عقیدت پیش کرنے ناک منفرد طریقہ کار اے۔

سر بیتی / آپ بیتی اک بڑا اوکھا کم ہونا اے، کیاں جے اس وچ اپنیاں غلطیاں تہ خامیاں کی ٹیلی لوکاں نے سامنے پیش کرنا پینا اے۔ انسانی فطرت وچ ہمیشہ اپنی زندگی نال بہوں غرور، فخر تہ پیار رہیا۔ ہمیشہ دُورے نیاں غلطیاں پھلورنا بہوں سوکھا کم اے مگر اپنا تانہ پیٹا کھولنا صرف اوکھا ہی نیہہ سگول ڈاڈا اولاً کم اے۔

انسان اپنی زندگی نیاں تلخ حقائق کولوں بہوں سبق سکھنا تہ چنگے مندے نی پرکھ کری اوکھے ویلے نی راہ ہموار کرنا اے۔ یقیناً اگر اوہ اپنے دل کی ٹٹولی تہ پھلوری پھلاری اپنیاں خامیاں کی دُور کرے تہ اک مکمل انسان بنی سکتا اے۔ اپنی شعوری زندگی وچ ہر انسان توں کئی غلطیاں سرزد ہونیاں ہین لیکن سر بیتی لکھنے توں بعد اپنیاں غلطیاں جیہڑیاں شرمندگی نابعث ہون تھیں خلاصی ہو سکتی اے۔ آپ بیتی وچ بعض اپنیاں برائیاں کی چھپائی صرف اچھائیاں ناذکر کرنے ہین، مگر اچھیا کرنا اس صنف نال سراسر نا انصافی ہوی۔ ”سوانح نگاری“ وہے یا ”سر بیتی“، لیکن حقیقت تہ سچائی ورہنی ہونا ہی اس صنف نی خوبی اے۔

سوانح نگاری نے فنی اصول:

سوانح نگاری کی گئے شخصیت نی سوانح حیات لکھنے ویلے فنی مہارت نا ہونا ضروری اے جدوں تکر ایہہ اصول نیہہ اپنائے جاسن اوہ تحریر رکھی تہ غیر دلچسپ رہسی۔ سوانح نگاری وچ اعتدال تہ توازن بہوں ضروری اے۔ کدے سوانح نگار صاحب سوانح نی عقیدت وچ غیر ضروری گلاں لکھنا اے جس نی حقیقی زندگی وچ کوئی اہمیت نیہہ ہونی۔ فارسی نی اک مشہور کہوت اے ”پیرنی پرند، مریداں می پرانند“ (پیر نیہہ اڈنے، مریداں نہاں کی اڈانے ہین)۔

اگر سوانح نگار تہ صاحب سوانح نے نظریات وچ اختلاف وہے تہ اوہ نظریاتی اختلاف نی وجہ توں اُس شخصیت نے عیب ظاہر ہو جانے ہین تہ حقیقت ور پردہ پائی اصلیت کی چھپایا جانا اے۔

ایہہ ہی وجہ رہی کہ مغربی مصنفین نے اسلام تہ مسلماناں نے متعلق غلط بیانی نال کم ہند اے۔ اس واسطے ایہہ ضروری اے کہ سوانح نگاری وچ اگر ایہہ اصول اپنائے جان تہ دلچسپی بدھی سکنی اے۔

۱۔ تخیل تہ مطالعہ نی وسعت

۲۔ زبان نی سادگی تہ سلاست

۳۔ بیان نی شائستگی

۴۔ حقیقت نگاری

۵۔ غیر فطری طرز نا استعمال

۶۔ بیان نا تسلسل

اس توں علاوہ سوانح نگاری فنی مہارت پیدا کرنے واسطے ایہہ اصول اپنانے ضروری ہین:

۱۔ اصلی تعارف بمعہ نسل تہ خاندان

۲۔ ماضی نے حالات تہ واقعات

۳۔ احساسات تہ جذبات

۴۔ ہمدردی، سلوک تہ رویہ

۵۔ عروج تہ زوال، کامیابی تہ ناکامی

۶۔ نیک خواہشات نال قارئین واسطے سبق تہ پیغام

پہاڑی زبان وچ سوانح نگاری یا سر بیٹی لکھنے نال پہاڑی ثقافت، تہذیب، سیاسی، سماجی،

علمی تہ ادبی ماحول نی چھان ہوسی جس وچ حالات تہ واقعات نی جانکاری لبھسی۔

پہاڑی زبان پہنویں اتنی پرانی میہہ اے لیکن فروی ایچے ادبی شاہکار موجود ہین جیہڑے

اپنی مثال آپ ہین۔ پہنویں جے اس ترقی یافتہ زباناں نال موازنہ میہہ کری سکنے لیکن پہاڑی

ادیب تہ شعراء تمام تر اصناف ادب و قلم کی ایچی طاقت بخشی کہ ستیں گھنداں وچوں ٹولی ایچے

ہیرے موتی کڈھے جس نی چمک دمک نال پہاڑی ادب وچ چارچین لگے۔ بلکہ کوئی وی ایسی

صنف میہہ رہی کہ جس وچ طبع آزمائی نہ کییتی وے۔ ایہہ کوششاں اکیڈمی آف آرٹ کلچر اینڈ

لینگویجیج نے شعبہ پہاڑی نے سپوتاں اپنا حق ادا کیتا اے۔

اس وچ کوئی شک نہیہ کہ تمام اصناف ادب و رکن کیتا اے؛ جس وچ اک خاصہ ذخیرہ موجود اے لیکن سوانح نگاری صنف وچ وی کوئی کسر باقی نہ چھوڑی۔ اسویلے تکر پہاڑی ادب وچ جیہڑے سوانح تہ سر بیتی لکھیاں گئیاں، اوہ اسراں ہین:

اکیڈمی نے شعبہ پہاڑی نے سالنامہ ”استاد ادب“ وچ ”ڈاکٹر صابر مرزا نمبر“ شائع کری پہاڑی ادب وچ مرحوم صابر مرزا ہوراں نی سوانح نے ہر پہلو کی نامور تہ شہرت یافتہ ادیبیاں اسقدر باریک بینی نال بیان کیتا اے؛ جس نی مثال نہیہ اے۔ ابتدا وچ جناب عبدالواحد منہاس ہوراں ”سوانحی خاکہ“ وچ صابر مرزا ہوراں نی قوم، ذات، پیدائش، وفات بلکہ پورے کتبہ توں متعارف کرایا اے۔ انہاں نے تعلیمی تہ ادبی سفر توں علاوہ تصانیف، انعامات، اعزازات تہ زندگی نے اہم کارنامیاں توں وی آشنا کروایا اے۔

جناب عبدالواحد منہاس ہوراں سوانح نگاری نے فن نی لگام اپنے ہتھ رکھی مختصر الفاظ وچ سمندر کی کوزے وچ بند کیتا اے۔ منہاس ہوراں دے نی تہہ کن بنی مرحوم مرزا ہوراں نی زندگی نے ہر پہلو کی بیان کرنے وچ کوئی کسر نہیہ چھوڑی۔ بلکہ سوانح نگاری نی افادیت کی ظاہر کیتا اے۔ اس توں علاوہ مرحوم راجہ نذر بونیاری، مرحوم نثار راہی، میاں کریم اللہ قریشی، خوش دیوینی، فدا راجوری، شیخ آزاد احمد آزاد، میر غلام حیدر ندیم، محمد مقبول ساحل، مرزا عبدالرشید، عبدالرشید قریشی، پرویز مانوس، محمد منشا خاکی، ڈاکٹر عبدالحق نعیمی، محمد جہانگیر اصغر، نعیم کرناہی، ڈاکٹر لیاقت نیر، پرتپال سنگھ بیتاب، عبدالمجید حسرت توں علاوہ کئی ہور شخصیات نے صابر مرزا ہوراں نی زندگی نے کبھ کبھ پہلوواں کی اُجاگر کیتا، جس وچ ”اک علمی تہ ادبی شخصیت، فکر و فن نے تناظر وچ، بحیثیت شاعر“ توں علاوہ کجھ ہور موزواں و رمرزا ہوراں نیاں صلاحیتاں تہ کاوشاں نا ذکر کیتا اے۔

محمد مقبول ساحل:

محمد مقبول ساحل ہوراں نی سوانح ”مقبول ساحل نمبر“ سالنامہ ”استاد ادب“ وچ انہاں نی شخصیت تہ ادبی خدمات و ر پرویز مانوس ہوراں انہاں نی پیدائش، ابتدائی تعلیم، صحافتی زندگی، معاشی مشکلات، اسیری زندگی، تخلیقات تہ اعزازات نا ذکر مختصر کیتا اے؛ لیکن اسے شمارے وچ

کچھ ہورا دیباں جنہاں وچ میر غلام حیدر ندیم ہوراں ”پرچھانوواں نے تناظر بیچ“ عبدالرشید غمگین ہوراں ”اک پہاڑی سپوت“ شیخ شبیر احمد ہوراں ”فن ہور شخصیت“ زیر احمد قریشی ہوراں ”بحیثیت ادیب، مُحب زبان ہور صحافی“ توں علاوہ کچھ ہوراں وی کچھ کچھ موزواں جس وچ محمد مقبول ساحل ہوراں نی سوانح کی اپنی تحقیق مطابق قلمی رنگ دیسی اُنہاں نی شخصیت نے ہر پہلو کی پھلورنے نی کوشش کیتی اے۔

پرویز مانوس ہوراں ظفر اقبال منہاس کی اُنہاں نے پہلے پہاڑی افسانوی مجموعہ ”چھمر“ نے تناظر وچ پہاڑی افسانہ نگاراں نامیر کارواں نیا اے۔ اوہ لکھنے ہین:

”آج اساں کول افسانیاں نی شکل وچ جیہڑا اثاثہ موجود اے ایہہ اُنہاں اسلافاں نی دین اے جنہاں ابتداء بیچ اساں کی ادب نیاں تنگ رکھاں اُپروں ٹور کے اک ہموار تہ پکی شڑک تکر پہچایا ہوراج اَس فخر نال آکھ سکے ہاں کہ پہاڑی زبان نانثری ادب اس دور وچ بولن تہ لکھی جان والیاں ہانی زباناں کولوں گسے وی صورت وچ کہٹ نیہہ۔ بے شک اس زبان وچ آج متے سارے افسانہ نگار موجود ہین لیکن کچھ افسانہ نگار ایچھے وی ہین جنہاں کی اس فن وچ امام نادر جہ حاصل اے۔ جس طراں امام تھیں بغیر مقتدیاں نی جماعت نیہہ ہو سکتی۔ جنہاں چالی سال پہلاں اس فن بیچ اپنے پچھے اپنے نقش قدم چھوڑے تہ آن والیاں نسلاں واسطے میل نے پتھر لا کے اک منزل ناپتہ لکھ چھوڑیا۔ انہاں اماماں بچوں اک شخصیت ناناں اے ظفر اقبال منہاس۔“

الطاف حسین جنجوعہ ہوراں ظفر اقبال منہاس ہوراں نی اک مکمل سوانح حیات لکھی جس وچ تاریخ پیدائش توں لئی اس ویلے توڑیں انہاں نیاں تعلیمی تہ سیاسی سرگرمیاں، روزگار تہ پہاڑی شعبہ نے فروغ بمعہ تاریخ مہینہ تہ سال لکھی اُنہاں نیاں کاوشاں نی سرہانہ کیتی اے۔ دوران روزگار انہاں نیاں تخلیقات، اشاعت تہ ایوارڈ نی تفصیلاً ذکر کری اصول سوانح نگاری و عمل پیرا ہوئے۔ پہاڑی شعبہ وچ فرائض نبھانے نے نال نال پہاڑی قبیلہ کی درجہ فہرست وچ شامل

کرنے واسطے منہاس صاحب ہوراں نیاں کوششیاں پوری پہاڑی قوم نے سرمتھے جہاں انتھک کوششیاں نال قوم نے مستقبل کی چارچن لوائے۔ ظفر اقبال منہاس ہور پوری قوم ناسر اچا کیتا تہ انہاں نے اس عمل ورسارے شکر یہ ادا کرنے ہیں۔

خطہ پیر پنجال نی علمی تہ ادبی شخصیت نثار راہی صاحب:

خطہ پیر پنجال نی اُچی علمی تہ ادبی شخصیت مرحوم نثار راہی ہوراں وِراج جو کجھ لکھیا اے اوہ انہاں نیاں کاوشاں نابدلہ نیہہ چکا ئی سکنا۔ خطہ پیر پنجال نا اوہ ادبی لاٹو کھنھے توں بعد پورے خطہ وِراج چُسمسہ اے۔ بیوں سارے ادیبیاں انہاں نیاں ادبی سرگرمیاں وِرمنا کجھ لکھیا لیکن ایڈوکیٹ الطاف حسین جنجوعہ ہوراں انہاں نی سوانح حیات لکھی ہر پہلو کی اُجاگر کرنے نی کوشش کیتی اے۔ انہاں نثار راہی ہوراں نی پیدائش کی تاریخ بکری تہ عیسوی فرحقی تہ کاغذی تاریخ بمعہ سن و سال توں علاوہ ذات تہ خاندان نی نسبت نہال نال جوڑی حقیقی فنکاری نامظاہرہ کیتا اے۔

راہی صاحب نا بچپن، ابتدائی تعلیم تہ 1947ء نیاں چتر دیاں کُہروں بے کُہری توں علاوہ پڑھائی نیاں کٹھنایاں، فرسکے پُہراواں ناخونی لکیر توں پار ہو جانا راہی صاحب نے دل و دُوبہنگے زخم نامرحم لانے آلا کوئی نیہہ سا لیکن حوصلہ بلند رکھی تعلیم جاری رکھی۔ لیکن بیوں او دیکھے ویلے انہاں والدین نی خدمت گزاری کری انہاں نیاں دعاواں نال اپنی عاقبت سنواری۔ انہاں نا ایہہ عمل اچکل نوجواناں واسطے بڑا سبق آموزی اے۔

دوران روزگار سمندر پارنا موقعہ لبھا لیکن انہاں خدمت والدین کی ترجیحی دتی تہ جوانی نیاں خواہشات تہ ارمان کی دبی چھوڑیا۔

ایڈوکیٹ الطاف جنجوعہ ہوراں مرحوم نثار راہی ہوراں نیاں تعلیمی، علمی، ادبی تہ صحافتی زندگی توں علاوہ سیاسی سماجی زندگی تہ پہاڑی ادب تہ پہاڑی قبیلہ واسطے کیتیاں کوششیاں نی چوڑ پھلوری زندگی نے ہر پہلو ورتفصیلاً ذکر کیتا اے۔ لیکن کمال ایہہ اے کہ سوانح نگاری نے فن نی ڈور مضبوطی نال پکڑی راہی صاحب نی تمام حیات کی مرکزی کردار بنائی الفاظ نیاں موتیاں نال چموکھی گمایا اے، تاں جے کوئی پہلو حیات باقی نہ رہی جائے۔ اخیر وِراج راہی صاحب نیاں تصانیف تہ اعزازات ناذکر کری ادبی فنکاری ناحق ادا کیتا اے۔

پہاڑی زبان و ادب نے حوالے نال خطِ پیر پنجال بڑی اہمیت نا حامل اے۔ ادبی لحاظ نال ایہہ خطہ بڑا ہی زرخیز اے۔ اس خطہ نے ادیب تہ شاعر پہاڑی ادبی تحریک نچ انتہائی اہم مقام رکھنے ہین۔ انہاں وچ اک بڑی اہم شخصیت ڈاکٹر مرزا فاروق انوار صاحب ہین؛ جہاں نا تعلق ضلع راجوری نال اے تہ اکیڈمی آف آرٹ کچھ اینڈ لینگویز نے شعبہ پہاڑی نی گراں قدر شخصیت ہین۔ انہاں نی سوانح حیات و رعبہ المجد حسرت ہوراں ”شخصیت تہ فن“ عنوان نچ انوار ہوراں نی جائے پیدائش، بچپن ابتدائی تعلیم تہ گراں قدر کاوشاں، تخلیقات تہ ادبی سرگرمیاں توں علاوہ سماجی تہ سیاسی زندگی کی بڑی باریک بینی نال بیان کری ہر پہلو و نظر پائی اے۔ انوار صاحب اوواں وی غریب پرور تہ انسان دوست توں علاوہ اک اہم سماجی کارکن ہین۔ انہاں اپنے پیشے نال نہایت ہی دیانتداری نال انصاف برتیا اے۔

عبدالمجید حسرت ہوراں ڈاکٹر مرزا فاروق انوار ہوراں نی زندگی نا کوئی ایجیا پہلو نیہہ چھوڑیا جس نا ذکر انہاں نی سوانح وچ لکھنے توں رہی گیا وہے۔ ایجیا لگنا کہ انہاں ڈاکٹر انوار ہوراں نی زندگی وچ لہتے چڑھتے کی نیڑے توں تکیا، پرکھیا تہ سمجھیا اے اس واسطے سوانح نگاری نے فن و عمل پیرا ہوئی سمندر کی کوزے وچ بند کیتا اے۔

راجہ نذر بونیاری:

عبدالرشید قریشی ہوراں راجہ نذر بونیاری ہوراں کی ”لفظاں دا جادوگر“ عنوان نال انہاں نی سوانح نا آغاز کیتا اے۔ تحصیل اوڑی نچ پہاڑی زبان نے ادبی میدان نچ قابل قدر پیش رفت تہ ہر ممکن ترقی تہ تعاون کرنے آلیاں نی اک بڑی تعداد موجود اے؛ جہاں وچ راجہ نذر بونیاری پہاڑی شعر و ادب نی دُنیا نا نمایاں کردار تہ روشن ستارہ اے۔ اس نچ انہاں راجہ نذر بونیاری ہوراں نا اصل ناں راجہ عبدالقیوم خان دہسیا تہ بونیاری وچ پیدائش نی وجہ توں نسبت بونیاری اختیار کیتی۔ قریشی ہوراں بڑے اختصار نال راجہ نذر بونیاری ہوراں نی سوانح حیات و رفرنکاری نا مظاہرہ کیتا اے۔ انہاں راجہ ہوراں نی پیدائش تہ رہائش، تعلیم، اوڑی نے راجگان نال تعلق،

کہر یلو، ازدواجی زندگی، شخصیت، ادبی خدمات، صحافت، شاعری، گلوکاری، سماجی تہ سیاسی زندگی اور اک مکمل تہ جامع تحریر نے ذریعہ روشناس کروایا اے۔ قریشی ہوراں راجہ ہوراں کی بیویوں نیڑے توں تئی زندگی نی اک اک گنڈھ کھولی ہر طراں نی حقیقت توں واقف کرایا اے۔ راجہ نذر بونیاری ہوراں نی سوانح وچ ہر جگہ انہاں نی شخصیت پہناری دسی اے۔ انہاں نی ادبی زندگی پہاڑی قوم واسطے قابل فخر تہ مشعل راہ اے۔

ڈاکٹر صابر مرزا ہوراں راجہ نذر بونیاری نے ”فن ہور شخصیت“ نے موضوع ورا اپنے قلم کہوڑا گچھ اسراں دوڑایا اے:

”راجہ نذر بونیاری نے جاگتیاں اکھیں سوچ تہ فکری گہرائی نالے فن نی چا بکدستی نال غریباں نے مسائل کی تلیا۔ انہاں کی غور و خوض نی نظر تھیں کڈھی تہ اپنی مہارت نال افسانیاں بچ بچیا ہور حقائق کی من و عن پیش کیتا اے۔ فرقہ وارانہ فسادات، انتشار، قتل و غارت ہور دہشت گردی نے واقعات نیاں ہو بہو تصویریاں افسانوی انداز وچ پیش کری تہ حقیقت نگاری نا ثبوت دتا اے۔“

سید اقبال ملنگامی:

سید اقبال ملنگامی ہوراں نی ”شخصیت تہ فن“ ورو پرویز مانوس ہوراں اپنی محبت تہ عقیدت نے چھیر کھنڈے موتی ٹیلن نی کوشش کیتی اے۔ انہاں سید اقبال ملنگامی ہوراں نی زندگی وچ چھپے فن کی اپنی عقیدت نال جس قدر سجھیا تہ محسوس کیتا یقیناً اُس وچ مانوس نی محبت نا سمندر ٹھاٹھاں مارنا اے۔

پرویز مانوس ہوراں ابتدائی ملاقات توں آج تکر ہی میہہ بلکہ انہاں نی جائے پیدائش تہ رہائش توں انہاں نی ابتدائی تعلیم و تربیت، روزگار، گلوکاری، نا فن، کہر یلو تہ سماج زندگی توں علاوہ اکیڈمی آف آرٹ کلچر اینڈ لینگویج وچ خدمات تہ پہاڑی ادب نے فروغ واسطے انتھک کاوشاں کی اک مکمل سوانح حیات بنائی پیش کیتا اے۔ مانوس صاحب اپنے مشاہدے مطابق سید اقبال شاہ ملنگامی صاحب نے متعلق لکھنے ہین:

”پچھلے چار دہاکیاں تھوں اوہ سُر تہ تال نال کھیڈنے آ رہے ہین۔ اوہ

پہاڑیں لائٹ میوزک ہوئے، نیم کلاسیکل یا فر کلاسیکل موسیقی انہاں کی اس بچ
اپنی مٹھی آواز نارس کہوں ور مکمل دسترس حاصل ہے۔ لوک گیت، گیت، غزل،
سیف الملوک ہر صنف کی انہاں اپنی مٹھی تہ پیاری آواز بچ ٹہالی کے اپنے
مداحاں تو ہڑی پچپا یا۔ سی حرفی جیسے لمبے بحر نیاں نظماں کو خوبصورت اداء تہ ہر
دل عزیز طرز دیکے قبول عام بخشوانا انہاں ناکمال فن ہے۔“

سید اقبال شاہ ملنگامی ہوراں نی سوانح حیات توں پتہ چلنا اے کہ انہاں اپنی زندگی بچ
پہاڑی زبان نی فروغ تہ ترقی اپنی مٹھی سُرلی آواز ناست سمندروں پار بلکہ دُوے براعظماں
وچ اپنا لوہا منوایا اے بلکہ اپنی سُرلی آواز نے ہر دل بچ انہاں واسطے پیارنا جندر اکھولیا۔ ملنگامی
ہوراں کی نیشنل ایوارڈ وی ملیا جس نال پوری پہاڑی قوم ناسر اچا ہو یا اے۔
مکمل سوانح حیات بچ مانوس ہوراں سوانح نگاری نے فن نی ڈور منظوطی نال پکڑی سوانح
نے تمام پہلو کی کردار نے چوکھی کہمائی لفظاں نے موتی نال سوانح نگاری ناحق ادا کیتا اے۔

عبدالرشید قریشی:

عبدالرشید قریشی ہوراں نیاں پہاڑی ادب نے فروغ واسطے جس قدر کاوشاں رہیاں
یقیناً پہاڑی قوم کدے پھنکی میہہ سکئی۔ پہاڑی ادب نے فروغ واسطے جہاں شخصیتاں چچر دیاں
کیتاں انہاں وچ عبدالرشید قریشی ہوراں اک اہم مقام رکھنے ہین۔

انہاں نی سوانح حیات پہاڑی مکمل دستیاب نیہہ ہوئی سکی البتہ سجاد قریشی ہوراں ناک
مقالہ بعنوان ”پہاڑی زبان دے نامور فنکار، گلوکار، ہور موسیقار“ بچ انہاں نی پیدائش تہ رہائش
توں علاوہ بنیادی تعلیم تہ بچپن توں لڑکپن تکر تہ فر بحیثیت فنکار، گلوکار تہ موسیقار نے متعلق کافی علمی
اضافہ ہونا اے، لیکن مکمل سوانح حیات ور بہوں سارے پہلو نے متعلق بڑی کہت معلومات لہسنی
اے، جس وچ سماجی، ازدواجی تہ خاندانی، سیاسی تہ سیاحتی پہلو توں علاوہ کچھ ہور معلومات جیہڑی سوانح
نے فن تہ اصولاں ور گسے پاسوں وی معلومات فراہم ہووے۔ عبدالرشید قریشی ہوراں نی اہم شخصیت
متعلق سوانح حیات مکمل دستیاب نہ ہونا وی قومی سرمائے توں محروم ہونے نے مترادف اے۔

ڈاکٹر جہانگیر دانش:

ڈاکٹر جہانگیر دانش ”شخصیت ہور فن“ وراک مقالہ اقبال نسیم ہوراں لکھی انہاں نی شخصیت نی چچھان کروائی اے۔ اس بچ کوئی مغالطہ نیہہ کہ اوہ پہاڑی ادب نی اک اہم تہ قد آور شخصیت ہن۔ انہاں ناناں میر جہانگیر ڈاکٹر خطاب تہ دانش تخلص تہ تحصیل کرناہ وچ جنم تہ۔ ابتدائی تعلیم کافی تسلی بخش رہی۔ بقول اقبال نسیم صاحب محکمہ تعلیم بچ بحیثیت استاد کم کرنا شروع کیتا تہ ترقی نیاں پوہڑیاں چڑھنے رہے تہ ڈگری کالج کرناہ تھیں بحیثیت پرنسپل ریٹائر ہوئے۔ اقبال نسیم ہوراں ڈاکٹر جہانگیر دانش ہوراں نی مختصر سوانح ور چھوہاتی نظر ماری انہاں نی زندگی نے تمام پہلوواں کی اُجاگر کیتا اے جس وچ انہاں نی ادبی، تعلیمی تہ سماجی زندگی کی پھلوری اک خاکہ پیش کیتا اے۔

ڈاکٹر ہوراں نی سوانح ہور شخصیات توں بکھلی اس واسطے اے کہ انہاں نی دوست نوازی، ملنساری، اخلاق و محبت بکھلی بلکہ اہم سی۔ اس توں علاوہ منصف مزاجی اک بڑی اہم خوبی نے مالک تہ افسانہ نگاری نے فن بچ ماہر ہون توں علاوہ اک عظیم شاعر و تسلیم کیتا گیا اے۔ اقبال نسیم ہوراں سوانح نگاری نے اصولاں کی اپنایاں ڈاکٹر دانش ہوراں نی سوانح لکھی پہاڑی ادب نے سرمائے بچ کافی بادر کیتا اے۔

مرحوم اقبال نسیم:

شیخ شبیر احمد ہوراں ”اقبال نسیم: فن ہور شخصیت“ عنوان ورا اقبال نسیم ہوراں نی سوانح حیات بچ انہاں نی ابتدائی زندگی، تعلیم و تربیت، ادبی، سماجی زندگی ور لکھی انہاں نی شخصیت نی چچھان کروائی اے۔ اقبال نسیم ہوراں نے بچپن نے حالات تہ کھربیلو مشکلات توں پتہ چلنا اے کہ انہاں نی زندگی نہایت ہی اوکھی بلکہ کٹھن گذری، لیکن زمانے نے حالات نامقابلہ کری خوش بختی نی امید بچ کٹھنایاں نامقابلہ کیتا۔

اقبال نسیم ہوراں نی سوانح حیات توں پتہ چلنا اے کہ اک بہترین شاعر تہ ادیب ہون توں علاوہ پہاڑی ادب نے اک اہم سپوت رہے۔ انہاں نیاں کاوشاں کی ہمیشہ سراہایا گیا۔

نذیر احمد مسعودی:

اگر سوانح حیات کی فنی اعتبار نال تملیا جائے تہ اناج تکر لکھیاں گنیاں سوانح حیات بچ مکمل
ضعیم سوانح صرف نذیر احمد مسعودی صاحب ور لکھی گئی اے۔ اگر چہ کسے اک سوانح نگار نی
کاوشاں نا نتیجہ نیبہ اے بلکہ اکیڈمی آف آرٹ کلچر اینڈ لینگویجی نے شعبہ پہاڑی نی اشاعت کردہ
”استاد ادب“ بچ گچھ ادیبیاں مرحوم نذیر احمد مسعودی ہوراں نی سوانح نے بکھ بکھ موزوں کی لفظاں
نے موتیاں ناہار پرویا اے، جیہڑا پہاڑی ادب بچ اک شاہکار اے۔

ایہہ سوانح نگار جناب ڈاکٹر مرزا فاروق انوار صاحب، جناب ظفر اقبال منہاس صاحب،
جناب راجہ نذر بونیری صاحب، ڈاکٹر مشرف مسعودی صاحب، جناب میر حیدر ندیم صاحب، جناب
عبدالحفیظ شاہ مجاہد صاحب، جناب ڈاکٹر جہانگیر دانش صاحب، جناب نثار راہی صاحب، جناب
ڈاکٹر صابر مرزا صاحب توں علاوہ چند ہورا، ہم شخصیات نے مرحوم نذیر احمد مسعودی ہوراں نی
سوانح بکھ بکھ موزوں ورجس نے جیسا پایا لفظاں نیاں سُر اں نال اک مکمل تہ جامعہ سوانح لکھی
مرحوم نی روح کی قلبی سکون پہچایا۔ پناویں انہاں بچوں گچھ سوانح نگار اس دُنیا فانی کی آخری سلام
کری اپنے مالک حقیقی کول بچے ہین لیکن فنی اعتبار نال مرحوم مسعودی ہوراں نی زندگی بچ گچھاں نا
گنج سلیجھائی بہترین سوانح نگار نا حق ادا کیتا اے۔

انہاں اس سوانح حیات بچ منظر نگاری، تسلسل تہ ظرافت، الفاظ نا مناسب استعمال توں
علاوہ مرکزی خیال نا پلہ مضبوطی نال پکڑی مسعودی ہوراں نے اخلاق، کردار، ابتدائی تعلیم، سماجی،
سیاسی تہ ازدواجی زندگی توں علاوہ زندگی نے ہر پہلو کی اُجاگر کری پہاڑی ادب بچ اک اہم سرمایہ
پیش کیتا اے جس نی مثال ”استاد ادب“ آپوں اے۔

اشونی کمار:

اشونی کمار ہور ضلع راجوری تہ تحصیل کالا کوٹ نے اک خوش اخلاق تہ خوش شکل نوجوان
ہون توں علاوہ اک اہم شخصیت بلکہ سنگیت نی دُنیا نی مٹی پر مٹی شخصیت سن۔ حاجی محمد بشیر شاد
ہوراں انہاں نی سوانح ”اشونی کمار: اک یاد“ بچ مفصل بیان وچ پیدائش تہ آبائی خاندان بلکہ

پورے پر یواری پچھان کرائی اے۔ پہناویں جے قدرت اشونی کمار ہوراں کی گجھ ہی برہیا زندگی نی بہار دہسی۔ قدرت نے ادب نے چمن بچ اس پھل کی زیادہ دیر پیکر نیہہ کھلن دتا۔ حالاں اشونی ہوراں زندگی نے بھر پور مزے نیہہ لیتے سن کہ اک پھل جانے نال سارا چمن ہی ویران ہوئی گیا۔ انہاں نی سوانح وی ادھوری ہی منزل ورنہ لگی۔

علاوہ ازیں ارج تکر جیہڑیاں سوانح حیات لکھی گئیاں انہاں وچ اقبال شال صاحب، شہباز راجوری صاحب، ٹھا کر پونچھی صاحب، محمد عظیم خان صاحب، رشید قریشی صاحب، میر عالم منصور صاحب، قاضی محمد عالم قریشی صاحب، اقبال نازش صاحب، ماسٹر شاہ محمد خان صاحب تھیں علاوہ گجھاں ہوراں لکھیاریاں نی سوانح حیات لکھیاں گئیاں، جنہاں بچ مکمل حیات نا خلاصہ پیش کیتا گیا اے۔

علی عدالت:

پہاڑی ادب نا ذکر کرنیاں ہی علی عدالت ہوراں نیاں زبان واسطے کیتیاں خدمات بلکہ انہاں نیاں تصانیف اکھاں اگے کہن کھانیاں شروع ہو جانیاں ہین۔ انہاں نا ذکر بغیر پہاڑی ادب ادھورا اے۔ لیکن انہاں نیاں تصانیف توں اس ضرور مستفید ہونے ہاں لیکن مکمل سوانح حیات توں محروم ہاں۔ کافی تصانیف نی پرچول کیتی مگر انہاں نی حیات نے کسے وی پہلو کی مکمل پھلورنے توں بغیر گجھ آکھنا اتی اہم شخصیت نی شان نے خلاف اے۔ ذاتی خواہش سی انہاں نا سوانح حیات توں سبق سکھیا جائے لیکن ناویاں ناویاں گلاں تہ معلومات نال سکون میسٹر نیہہ ہونا۔ ایہہ اوہ شخصیات ہین جنہاں نی سوانح حیات اسویلے تکر میسٹر ہویاں ہین۔ اس گل توں انکار نیہہ کیتا جا سکنا کہ ہور سوانح حیات وی لکھیاں گئیاں ہوسن لیکن انہاں سوانح نگاراں تک رسائی ممکن نیہہ ہو سکی۔

پہاڑی ادب بچ سر بیتی / آپ بیتی:

پہاڑی ادب وچ سر بیتی / آپ بیتی لکھنے نارواج کوئی خاص پرانا نیہہ لہھتا۔ صرف گجھ ادیبیاں تہ شاعراں اپنیاں سر بیتیاں لکھی پہاڑی ادب بچ اس صنف ورتنیاں کیتا اے تہ اپنی بیتی کی قلمبند کرے نی کوشش کیتی اے۔

پہاڑی ادب بچہ اجاں بیوں اصناف ادب ورکم کرنے نی لوڑاے۔ پہناویں اردو ادب بچہ وی آپ بیتی نارواج 1857ء توں بعد ہی لکھنا اے۔ جد کہ پہاڑی ادب نی ایہہ پہلی کوشش اے مگر اُس نے باوجود پہاڑی قلم کاراں فنی اعتبار نال کوئی کسر باقی نیہہ چھوڑی۔ ”استاد ادب“ شمارے بچہ شائع ہونے آلیاں آپ بیتیاں فنی اوصاف کی مد نظر رکھی انہاں تحریراں وچ زبان نی سادگی تہ سلاست، حقیقت نگاری، بیان ناسلسل، اصلی تعارف، ماضی نے حالات و واقعات، انسانی ہمدردی، عروج تہ زوال توں علاوہ نیک خواہشات نال سبق آموز پیغام وی لکھنا اے۔

اوہ شخصیات جہاں پہاڑی ادب بچہ سب توں پہلاں سر بیتی / آپ بیتی صنف بچہ طبع آزمائی کری اس صنف کی جنم دتا اے:

۱۔ راجندر بونیاری	۲۔ نثار راہی	۳۔ فدا راجوری
۴۔ شیخ آزاد احمد آزاد	۵۔ محمد سلیم بیگ	۶۔ محمد عظیم خان
۷۔ عبدالرشید قریشی	۸۔ نذیر حسین انس	۹۔ میر غلام حیدر ندیم
۱۰۔ محمد اقبال شال	۱۱۔ حاجی محمد بشیر شاد	۱۲۔ راجہ شاہد علی خان شجاعت
۱۳۔ عبدالرشید غمگین	۱۴۔ رتن سنگھ کنول	۱۵۔ عطا اللہ ممتاز
۱۶۔ عبدالمجید حسرت	۱۷۔ قیومہ بی ستی	۱۸۔ سید جاوید حقانی (راقم)

اس توں علاوہ اس شاید گسے ہو شخص نی تحریر وی ہوسی لیکن دستیاب نیہہ ہین اس واسطے گسے متعلق آکھنا قبل از وقت ہوسی۔

معرفت دیاں گجھ گلاں

خاکسار چاہندا ہاں کہ چند معرفت دے رُموز واسر ارحد امکان دے اندر بیان کراں۔
 اُساں دے دادا صاحب جناب سردار محمد سلیمان بیگ المعروف محمد سلیمان درویش (صاحب
 نسبت آسے اُنہاں دا تعلق جناب نظام الدین کیا نوئی کُنیاں علاقہ دراوانال آسا۔ انہاں سُن دادا
 صاحب کو جناب عبداللہ یا عبید اللہ المعروف جی صاحب لار علاقہ کنگن بچ امانت معہ جناب نوران
 شاہ صاحب دے حاصل کرن واسطے روانہ کیتا۔ کیہہ روحانی اسرار رُموز معرفت ہو عرفان دے
 منازل آئے اس دا علم نیہ۔ ایہہ گل وی سنی دی ہے کہ کوئی بندہ علاقہ اُوڑی اُرُن بوہے گراں دا
 ہو جناب محمد حسین (یا حسین) بیگ ساکن بانڈی اُوڑی حاجی بیروی انہاں دے خلیفے آسے۔
 نوران شاہ محمد جناب سلیمان بیگ، شامل آسے۔ ایہہ واقفیت کُہر یلوروایات نال معلوم ہوئیاں
 مگو جناب لاروالے حضراتاں دیاں غالباً 1930ء پونچھ قصبے تھیں شائع کردہ کتاباں اسرار کبیری،
 ہو ”ملفوظات نظامی“ نظر تھیں گذریاں ہین۔ مطالعے واسطے کتاباں صرف چند کہنٹیاں واسطے
 بوجہ جہالت (دستیاب ہو سکیاں۔ اس کر کے میں پڑھن تھیں قاصر رہیاں۔ تصنیف نیہہ بلکہ
 بکھرے دے موتی نظر آئے۔

ماہڑے والد صاحب کو پیر مہر علی صاحب گولڑہ شریف تھیں بیعت حاصل آسی۔ تاجی محمد
 حُسن بیگ کو پیر جماعت علی صاحب علی پوری سیال کوٹ تھیں بیعت حاصل آسی۔ باقی کنیں
 حضراتاں کو جناب علی پوری تھیں۔ جناب عموی صاحب مولوی غلام مصطفیٰ صاحب مولانا والد محمد
 لطیف صاحب کو جناب مہر علی گولڑہ شریف تھیں بیعت حاصل آسی، پروفیسر لطیف صاحب کو

جناب علی پوری حضراتاں تھیں بیعت حاصل آسی۔ والدہ محترمہ کو جناب سید لطف اللہ شاہ گیلانی
 ماگام مکرنانگ تھیں بیعت حاصل آسی۔ بہر حال خاکسار کو جناب مہر علی صاحب دے پوتے
 جناب سید شاہ عبدالحق صاحب نال روحانی نسبت حاصل ہے۔ تصوف ہور معرفت دے چند شعر
 حسب حال ہور حسب موقع حاضر کردا ہاں تاکہ تقویت ایمانی حاصل ہوئے۔

بعالم ہر گجارجنچ وبلا است
 بہم کردند و عشقش نام کردند
 دُنیا بچ جس جائی وی کوئی مصیبت ہور بلا آسی۔ اکھٹھیکر کے اس داناں عشق رکھیا۔

ہر کہ مارا رنج دادِ راحتش بسیار باد
 کہ مارا یار نیہہ بود ایزد اور ایار باد
 جس مگو تکلیف دتی ہے اللہ اُسکو سکون ہور آرام دے اور بندہ ماہڑا دوست نیہہ بنیا اللہ
 تُوں اُس دابن۔

ہر در تُوں درکارن ہوندا جو اُس در تھیں مڑیا
 اُسے دا شان بدھایا جو اُس پاسے اڑیا
 مرد ملے تاں درد نہ چھوڑے اوگن دے گن کردا
 جو شاعر بے پیڑا ہووے سُنن اوہدے وی رُکھے
 بے پیڑے تھیں شعر نہ ہوندا اگ بن تہواں تھکھے
 گُرسی، عرش وی لوح قلم سی نہ سورج چن تارے
 تاں وی نور محمد والا دیندا سی چکارے

پیر طریقت دی ضرورت: حدیث پاک بچ آیا دا ہے کہ اللہ تعالیٰ کو اوہی شخص محبوب ہور
 پیارے ہین جیہڑے اللہ تعالیٰ دی محبت دے جذبے کو انسانی دل بچ بیدار کر دے ہین ہور انہاں کو
 اللہ دا محبوب بنان دی کوشش کر دے ہین۔ انہاں ہی حضراتاں کو شیخ یا پیران طریقت آکھدے
 ہین۔ ایہہ خدا نال رشتہ جوڑن دی تدبیر تحریک ہور دعوت عمل دیندے ہین۔ کتاب ہور سنت دے۔
 اتباع دی عملی ترغیب ہور ہدایت دیندے ہین۔

شیخ دا ایہہ کم ہے کہ اوہ اپنے مرید کو کوشش نال ہدایت کرے ہور تربیت نال مرید کو راہ سلوک (معرفت) پر چلاوے۔ تزکیہ نفس (دلی صفائی) واسطے تمام ذریعے استعمال کر کے رہنمائی کرنا پیر دا کم ہے۔ ایہہ گل لازمی ہے کہ پیر ہور مرید دواں پنج اخلاص نیت ہور عمل دا ہونا لازمی ہے۔ صبر ہور شکر نال عمل کو چاری رکھنا ہور اجر و ثواب تھیں بے نیازی اخلاص عمل ہے ہر علم ہور فن دی سکھلائی واسطے ماہر فن، رہبر، اُستاد، گائیڈ دی ضرورت ہے۔ اللہ تعالیٰ دا ارشاد گرامی ہے ”ایہہ اوہی لوک ہیں جنہاں کو اللہ سن ہدایت دتی تہ انہاں (ہدایت یافتہ) دی پیروی کر“ حضرت میاں بخش محمد خوبصورت الفاظ پنج حقیقت شیخ کو بیان کیتا ہے۔

جے سوچلے بانج وسیلے، کرے نال دلیلے

بہا بیڑے دا پار نہ جاندا بانج ملاح رنگیلے

اسیں اس وسیلے شیخ طریقت دے بارے پنج اظہار خیال کر رہے ہاں۔ ایہہ ساریاں روحانیاں چیزاں دل، روح، ہور جسم نال تعلق رکھدیاں ہن۔ دل، روح، ہور جسم دے درمیان ہے۔ روح دی نسبت رحمانی ہے۔ اس واسطے اس دی رغبت روحانیت دی طرف ہوتی ہور دوائے پاسے جسم ہے۔ اس دی رغبت نفسانی ہوتی۔ چونکہ آساں کو پیر یعنی شیخ دی ضرورت اس واسطے ضروری ہور لازمی ہے۔ کہ اسدل ہور جسم دی کھینچا تانی ہور کشمکش دے درمیان معتدل طرز عمل اختیار کرن دی ضرورت ہور اشد مجبوری ہے۔ اس واسطے پیر دی وساطت دی صورت فطری ضرورت ہے۔ اخلاص عمل کو تائید حق دی ضرورت ہے۔ خود رو پھل ہور پیوندہ میوہ و کھری لذت ہور ذائقہ رکھدے ہن۔

اللہ تعالیٰ نال کلام کرنا انسانی طاقت تھیں باہر ہے۔ ہاں ایہہ ضرور ہے کہ اللہ تعالیٰ الہام کرے، الہام فرماوے۔ یاد پر پردہ بذریعہ الہام یا کسی رسول یا قاصد کو پہنچے۔ اللہ تعالیٰ دے جیہڑے نہایت لطیف انداز پنج عینی وحی، قاصد، الہام، ہاتف عینی خواب وغیرہ سب اللہ دے لطیف انداز ہن وحی ہور قاصد (پیغمبر) ہک علیحدہ صورت حال ہے۔ مشاہدہ حق، حقیقت حق، الگ روحانی لطیف عمل داناں ہے۔ پردہ غیب کھن ہور سمجھان دی کمند پنج بیہ آسکدا۔

اس کائنات دایرہ فطری اصول ہے کسی وی چیز دے حاصل کروا سٹے وسیلہ ہو ذریعہ درکار

ہوندا ہے۔

علم باطن ہم چوں مسکا، علم ظاہر ہم چوں شیر
کے بود بے شیر مسکا کے بود بے پیر پیر
علم باطن بے مثال مکھن ہے ہو علم ظاہر بے مثال دُڈھ۔ ایہہ ممکن بیہہ کہ دُڈھ بغیر مسکا
ہو مسکا، بغیر دُڈھ دے حاصل ہوئے۔ دوئے چیزاں لازم ولزم ہین
نفسِ امادہ دی سرکشی کو دور کرن دا ہتھیار ہے بیعت پیر ہے پیر کامل ہو مرید صادق ہونا
ضروری ہے۔ گھوڑے دی تندی، ترشی ہٹ ہو سرکشی و علت و ذلت کو دور کرن واسطے لغام دی
ضرورت ہے

رو بخسپ اندر پنا ہے مُقبلے
گو کہ آزات گُند صاحب دلے
جا کسے مرد کامل ہو مقبول خدا بندے دی تلاش کر ہو سکدا ہے کہ تلو آزادی بچ مددگار
ثابت ہووے۔

پہاڑی لوک گیت: اسدی ساجھی وراثت

بک تحقیق

پہاڑی لوک گیت پہاڑی لوکاں دی انگ انگ بچ بے دے ہین، کیا نچے ایہہ دُڈھناں اُسدے خون بچ تہس گئے دے ہوندے ہین۔ ماؤدی پچھول بچے دا اوہ پہلا مدرسہ ہے۔ جیہڑے ماحول بچ بچہ اکھیاں کھولسی، جیہی تربیت تہ پالانہ اس کو طفلی دور بچ دتے گیسے، جسراں دی فضا تہ ماحول بچ بچپن گزارسی، اسراں ہی دی اسدی سیرت دی تشکیل ہوندی ہے۔

اسدے لوک گیت کسی دوئے علاقے یا زبان کولو دھارے یا مانگمیں میہہ آندے دے بلکہ ایہہ اسدے لوک ادب دا حصہ ہین۔ ایہہ اسدی ثقافت دے رنگ ہین۔ ایہہ اسدے پچھو کڑاں دیاں چٹکلیاں ہین، درد و غم، رنج و الم، دیاں کہانیاں، چھاڑ ہین، کھٹے مٹھے دوراں دیاں یاداں ہین۔ دست برد زمانے دیاں تلخیاں ہین۔ عشق و محبت دیاں داستاناں تہ ہجر وصال دے قصے ہین۔ انہاں بچ اپنے اپنے علاقے دے رنگ تہ روپ ہین۔ ایہہ کھٹیاں نالوراواں ہین۔ انہاں بچ نلیاں تہ مداناں جی وسعت ہے۔ ماہلیاں جی اُچائی تہ پاکیزگی ہے۔ پہاڑی زبان دے لوک گیت اچھے ہین جے جغرافیائی تہ علاقائی تبدیلیاں دے باوجود، مذہبی تہ نسلی تفاوت دے باوجود وی ہو جے لگدے ہین۔ اندے سُر تہ موسیقیت سبھاں دی مشترکہ میراث ہے۔ کرناہ تھیں عبدالرشید قریشی لوک گیت گاوے یا پونچھ تھیں ماسٹر کرتار چند، یا ہزارے تھیں شکیل اعوان گیت گاوے تہ ایہہ لوک گیت ساریاں پہاڑیاں واسطے ہک دوئے دے دل بچ راہ بنائے واسطے کارگر ثابت ہوندے ہین۔

لوک گیتاں دا تعلق دراصل عوامی سطح تے ہوندا ہے ہور انہاں پنج بیان ہوئے والے انسانی جذبات بنیادی تہ احساسی اہمیت دے حامل ہوندے ہین تاہیں انہاں کوہک مخصوص لے ہور سُر اں پنج بیان کیتا گیندا ہے۔ ہیئت دے اعتبار نال گیت کسی خاص فارم دے پابند نیہ ہوندے بلکہ اندا تعلق ماتراں، راگاں، دُھن تہ سُر اں نال ہوندا ہے تہ عوام کول اندے سُر تہ دُھناں، لے تہ موسیقیت پہلیاں تھیں پہلیاں تھیں موجود ہوندی ہے، ہر علاقے دے اپنے کنیں خاص رسم و رواج کییاں نہ ہون پر مجموعی طور تے پہاڑی لوکاں دے ہک جے رسم رواج ہن، ہک جے طور طریقے ہن۔ پہاڑی لوک گیت اسدا عظیم سرمایہ ہے۔ عبدالحمید خان اپنے ہک مضمون: ”پہاڑی لوک گیتاں دا پس منظر، ہک تردی نظر“ پنج لکھدے ہن: ”پہاڑی لوک گیت اسدی زبان دی اک دولت ہن، کسی وی زبان تہ ادب دی امیری کو اُس زبان دیاں لوک گیتاں تھیں دکھیا گیندا ہے۔ پہاڑی زبان دی ایہہ دولت دوئیاں ترقی یافتہ زباناں تھیں کہتے بیہ۔ لوک گیت وقت دی تہ ماحول دی پیداوار ہوندے ہن تہ اس قوم یا برادری دی تہذیب دا تاریخی چوا (چشمہ) بن دے ہن۔ جس پوے بچو اسیں لعل تہ موتی چُن کے اپنی زندگی دا گہنا بنیندے ہاں۔ سڑے دے دے دے دا دردمٹیندے ہاں۔ اپنیاں ارماناں تہ تکلیفاں دے اتھروں کہیر دے ہاں۔“ ایہہ لوک گیت اَساں کو اپنیاں بڑیاں بزرگاں تھیں وراثت پنج تھہنئے دے ہن ہور پہاڑی دا لوک گیت لہجے دے فرق و امتیاز نال اسیں نظر انداز نہ کر سکدے، اسدی مثال اسراں ہے جی اَساں کشمیر پنج گرم کپڑے لاواں تہ راجستھان پنج گچھ کالنگھ بھٹن کہتا ہور ہک قمیض یا جرسی لاکاٹراں اسدا کہیہ مطلب ہے جے اسیں بدل گیا، نہ ہرگز نہ اسی طراں ایہہ لوک ادبی سرمایہ سینہ بہ سینہ اَساں تکر چچے اسدے علاقے تکر چچے ہور جغرافیائی فرق پے گیا یا خونی لکیرن ہمیں دوئے کو لوک تہ دور کر چھوڑیا جس نال اَساں ہمیں دوئے تکر نہ پچ سکے تہ نال ہی پہاڑی لوکاں دے علاقے دور، دؤر تکر ہن جے کھبے دیاں زباناں دے اثرات پیناوی لازمی گل ہے۔

نثار اہی اپنے مضمون ”راجوری پونچھ نے پہاڑی لوک گیت“ پنج گچھ اسراں لکھدے ہن ”راجوری پونچھ لسانی، جغرافیائی تہ تہذیبی لحاظ نال اک ہی وحدت تہ اکائی ہے۔ اس علاقے

بچ مشترکہ تہذیبی رس بس نہ مشترکہ ثقافتی ماحول فطرت نے مزاج نال جُو یا ملنا ہے۔ اس علاقے نے لہندے تہ دکھن آلے پاسے ”حقیقی لائین آف کنٹرول“ ہے جس نے اُس پارے نو یس نو یلے مزاج نی گرم تہ سرد ہوا کی اندر آن تھیں روک رکھیا ہے۔

بربت آلے پاسے بڑا انگڑا پہاڑی سلسلہ پیر پنجابی ہے جس نے کشمیر کی اس تھیں جد اکیتا ہے۔ اس طراں کشمیر آلے پاسے تھیں جدوں کوئی تاریخی یا لسانی بنیاداں ور کوئی پھانڈا پھر نارہیا، اوہ پیر پنجال نے اُسے ہی پاسے تھمی جانا رہیا۔“ اس اقتباس تھیں واضح ہو یا بے مختلف پہاڑی علاقیاں کو کسی نہ کسی طراں ڈک ٹھہیل رہتی دی ہے۔ اس واسطے مجموعی طور تے اکٹھ نہ ہون نال دُوری پیدا ہونا کوئی عجوبہ نہیہ تہ انہاں بچ جیہڑا سا نچھ رہتی اوہ وی ہک معجزہ تھیں کہٹ نہیہ۔ خوشد یو مینی اپنے مضمون ”پونچھ نے پہاڑی لوک گیت“ بچ اسراں قلم دا کہوڑا چلیدے ہین:

”پونچھ نے پہاڑی لوک گیت اس علاقے نے رہنے والیاں ہندواں، مسلماناں تہ سکھاں نامشترکہ ورثہ ہین تہ بلا تیز مذہب و ملت لوک انہاں گیتاں کی گا ونے ہین۔ کیاں جے ایہہ گیت انہاں نے اپنے گیت ہین۔ انہاں بچ انہاں نے دل نی وا زہونی ہے۔ انہاں گیتاں نے شیشے بچ اوہ اپنا آپ نکلنے ہین۔“

ایہہ پہاڑی لوک گیت اسدی سانجھی وراثت ہین اس جملے دی تصدیق واسطے مینی ہوراں دا ایہہ اقتباس کافی ہے ہورا ایہہ گیت اسدی ثقافتی زندگی دا ہک اہم حصہ ہین۔ زمینداری کوئی کم ہووے، لیتری ہووے یا ٹروپی، خنتال ہووے کن سلنے ہوون، میلے ہوون یا تہوار، بیاہ شادی ہووے، یا کوئی ہلا شیری دا موقع لوک گیت ہر موقع تے گائے جلدے ہین ہورا ایہہ عموماً گڑیاں رل مل کا گیندیاں ہین۔ کے ڈی مینی، بیاہ شادیاں نے گیت، اس مضمون بچ لکھدے ہین ”پہاڑی زبان بچ لوک گیت وی اُسے طراں مقبول تہ مشہور ہین، جسراں دو جیاں زبانوں بچ ہونے ہین۔ ایہہ لوک گیت کرناہ، اوڑی، پونچھ، راجوری، شوپیان، آمنت ناگ، بڈگام، گاندربل، سرینگر، کپواڑہ، بارہمولہ نے پہاڑی علاقیاں تھیں ہنی بدھل توڑیں گائے جانے ہین جیہڑے حیاتی نے کھ بھرنگاں

۱.....خنتہ

سنگ جُوے نے ہن۔ انہاں گیتاں بچ چن، قینچی، میساکھ، ماہیا، ہول، ڈولی، کھڑی، سپاہیا، باہل، جیندا، بیت، چن شامل ہن۔ ‘اسراں ہی پہاڑی لوک گیت پورے جموں و کشمیر دی ہر گھٹہ تہ پچالے بچ مشہور تہ مقبول ہن۔ آساں کول تاریخی اعتبار نال کرناہ تھیں اٹھنے والی اس تحریک دی صورت ہے۔ جس سن ابھی پہاڑی لوک گیت کرناہ تھیں چائے ہور وادی تہ فر جموں صوبہ دے پونچھ راجوری تکر پچائے، کیاں سبھاں سن یک زبان ہوکے آکھیا جے ہاں ایہہ گیت آسدے ہن تہ بقول نثار راہی جے پونچھ تہ راجوری چوپا سے ٹپکے گئے، اسراں کرناہ دی حالت دکھاں تہ اس کونستہ چھن (سادھنا) گلی دے بغیر ساہ کہندے واسطے وی ہور کوئی راہ نہ آسا تہ جیہڑے گیت اتھا عوام بچ مقبول آسے، جیہڑا رسم وارانج آسا اسی دی تشہیر کیے گئی، کشمیر دی کسی گھٹھا بچ یا پونچھ راجوری دی کسی ٹہیری نالو جموں دے کسی علاقے بچوں ایہہ واز نمہہ آیا جے ایہہ لوک گیت آسدے نیہہ، اس رسم وارانج بچ کیاں بچ نہ بشکار خونی لکیراں پے کھن، کیاں نہ پیر پنجال جے پہاڑ آڑے آون پہاڑیاں دی بنیادی خوبصورتی اتنی الگ ہے جے ہور اندی جرأت تہ جوان مردی ہمالیہ جیٹی ہے۔ کدے ایہہ پہاڑی لوک گیت آسدی سانجھی وراثت نہ ہوندے تہ ملک دی تقسیم ہند نالو ایہہ وی ہندو مسلمان بن جلدے، کشمیر دی شورش نالو انہاں بچ مذہبی دراڑاں پے گیندیاں مگر پہاڑی لوک گیتاں سن ثابت کیتا جے ایہہ صرف پہاڑی ہن آسا کسی نسل، مذہب، نال کوئی تکر او نیہہ، جسراں پہاڑیاں دی تہذیب تہ ثقافت سانجھی ہے۔ اسراں ہی پہاڑیاں دی زندگی وی سانجھی ہے۔ کشمیر بچ پنڈت دی ہک کئی لباس دا استعمال کردی ہے۔ پکڑی پھیرن یعنی کسی نہ کسی رنگ ایہہ مختلف آسدے آسے مگر پہاڑ دا ہکو جیا لباس ہے نہ اس بچ ہندو دی تفریق ہے نہ مسلمان دی، کوئی کئی پہچان ہے۔ ایہہ ہک عظیم تہذیب رہی دی ہے ہور اس عظیم ثقافت کو باہندے آننے دی لوڑ ہے۔

ڈاکٹر مرزا فاروق انوار، اپنے ہک مضمون ‘پہاڑی لوک گیتاں بچ ثقافت نی عکاسی’ بچ لکھدے ہن ‘لوک ادب عام زندگی نال تہرمان ہونا ہے۔ پناویں اوہ لوک گیت ہوون یا لوک کہانیاں، محاورے اکھان تہ مثالاں ہوون یا جھارتاں ایہہ سب عام زندگی نال نقشہ آساں نی

اکھاں نے باہندے آنتین تہ لوک گیت اس معاملے پنج ذرا زیادہ ہی چھوہلا اثر کرنے ہین۔ پہاڑی لوک گیت اُساں نی زندگی نے کجھ کجھ پہلوان نی عکاسی کرنین، اساہڑیاں رسماں روجاں تہ ثقافتی قدراں نا نقشہ بڑی خوبصورت سنگ انہاں لوک گیتاں پنج چھکلیا گیا ہے۔“

انوار صاحب دے اس اقتباس تھیں ہک گل تھہنائی جے ایہہ لوک گیت اسدی زندگی دے ترجمان ہین کیاں جے ہک عرصہ تکر پہاڑی قوم کو کلاسا بنا کا رکھیا اوہ اپنی گل دہس نہ سکدے آسے کدے دہسدے وی تہ کس کو دہسن آ۔ پہاڑی لوک گیت اس دردناک منظر نامے دی تصویر ہین جس کو عام لفظاں پنج بیان کرنا انسانی طاقت تھیں باہر ہے کیاں جے جذبات کو لفظاں دی شکل و صورت دینا کوئی اسان کم نیہہ، ایہہ اس دور دے اوہ اشارے ہین جہڑے اسدے جذبات دے ترجمان آسے۔ حالانکہ انہاں پنج عقیدے تہ مذہباں دیاں چھلکیاں موہنڈلیاں چیزاں ہین تہ کدے ایہہ گیت بندھن نیہہ ہوئے۔ رتن سنگھ کنول اپنے ہک مضمون ”پہاڑی لوک گیتاں پنج بولدی کالسری“ پنج اسراں رقم طراز ہین ”لوک ادب جس پنج کہانیاں قصے، بھارتاں تہ گیت وغیرہ شامل ہوندے ہین۔ زبان دا قیمتی ورثہ ہین پہاڑی زبان وی اس ورثہ تھیں خالی نیہہ۔ پہاڑی زبان وی اتنی پُرانی ہے جتنے پہاڑی لوک، 1931ء دی رپورٹ دے مطابق پہاڑی جموں و کشمیر پنج کشمیری تھیں بعد دوئے درجے دی زبان ہے جس دے بولن والے بہت تعداد پنج آسے۔ 1947ء دی تقسیم سُن اس زبان دے بولنے والیاں کو وی تقسیم کر چھوڑیا۔ اس دا نتیجہ ایہہ نکلیا کہ پہاڑی لوک اجتماعی طور پہاڑی زبان دی ترقی واسطے پھر پورکوشش نہ کر سکے۔ ایہہ زبان روزی روٹی نال نہ جڑن کر کے وی پچھڑی رہی۔ سو اس داسب تھیں امیر ورثہ فخر کرن لائق، لوک ادب ہی ہے۔ لوک ادب پچھوی لوک گیتاں دا پلڑا پہناری ہے تہ باقی زباناں دیاں لوک گیتاں تھیں کہٹ نیہہ۔“ رتن سنگھ کنول ہوراں دے مطابق وی اسدے لوک گیت اسدی سانجھی وراثت ہے۔ ایہہ ہر پہاڑی بولنے والے دے اپنے ہین بلکہ انہاں سُن تہ پنجابی تہ کشمیری بغیر دو زباناں دی سانجھ داوی ذکر کیتا ہے۔ خاص کر لوک گیتاں دراصل جس علاقے

۱.....گوگا

بچہ جیڑی وی زبان پہاڑی نال رلدی ہے تہ اسدا کجھ نہ کجھ اثر پہاڑی زبان تے پینا ناگزیر ہے۔ کنول جی ”جموں و کشمیر دے پہاڑی لوک“ مضمون بچ لکھدے ہین۔ ”اسے واسطے پہاڑی دیاں لوک گیتاں دا ذخیرہ وی ہک ہی ہے۔ جس کو ہر کوئی آسانی نال اُچی اُچی چونک (ہیک) بچ گیندا ہے انہاں گیتاں بچ ہر کسے پہاڑی دا دل تہڑ کدا ہے۔ ایہہ پہاڑی لوک گیت سیدہ سیدہ صدیاں تھیں چلے آرہے ہین۔“

جسراں پچھلیاں سطران بچ عرض کیتا گیا جے لوک گیت اسدی سانجھی وراثت ہے ہور ایہہ ہر کسی پہاڑی زبان بولن والے واسطے ہک جے ہین۔ صرف کسی کسی جانی لہجے دا فرق ہے یا کجھ مقامی لوک گیت وی ہوسکدے ہین۔ عبدالمجید حسرت ”پہاڑی لوک گیتاں دا عمومی جائزہ“ مضمون بچ کجھ اسراں گل کو بیان کردے ہین۔

”لوک گیت آساں دی مشترکہ میراث ہین۔ اتھے اس گل دا ذکر وی ضروری ہے کہ کجھ پہاڑی علاقیاں دے اپنے مخصوص لوک گیت وی ہوندے ہین۔ مثلاً پونچھ دے مقامی لوک گیت اسی طراں کرناہ تہ اوڑی دی سرزمین نال جڑے دے کجھ مخصوص لوک گیت وی ہوسکدے ہین جنہاں تے تحقیق کرنی ہک الگ موضوع ہے۔“

حسرت ہوریں خوبصورت انداز بچ ایہہ گل پیش کردے ہین جے پہاڑی لوک گیت کجھ مخصوص علاقیاں نال رکیاں نہ تعلق رکھدے ہون تہ عمومی لوک گیت اسدی مشترکہ میراث ہی ہین۔

اسراں دکھاں تہ اسدی ادبی وراثت بچ کجھ گیت ایچے ہین جیڑے پورے پہاڑی لوکاں بچ عام ہوندے ہین کدے لفظاں تہ لہجیاں دا ہکا موٹا فرق وی ہووے مثلاً۔
 قینچی، چن، شپاہیا، ڈولی، ہولا، پیٹھیاں، بیت، بالو ماہیا، باراں ماہ، کونجڑی، لگو، ڈوریا
 راوی، اوڈھنی داپلہ، کنگھی، جیندا وغیرہ۔

محققین جس ویلے پہاڑی لوک گیتاں تے تحقیق کرسن اس ویلے اندے سامنے ایہہ ادب دا ہک سمندر بے کراں موجود ہوسی ہور اس بچو فر اپنی اپنی ہمت، طاقت ہور ہنر دی بساط

دے مطابق موتی چُنندے مجلسن، ایہہ بک وسیع موضوع ہے۔ کیا نچے لوک گیتاں کو سمجھنا مطلب عوام کو سمجھنا انسان کو سمجھنا، اسدی سوچ کو سمجھنا، اندے مسائل تہ حالات ہو رُندا ادراک حاصل کرنا۔

عام انسان دی ہر ہک چیز، ظاہر ہو رباطن کو سمجھنا کسی انسان دے بس دی گل نیہ، ظاہری حالت کو سمجھیا جُل سکدا ہے تہ اسدے باطن کو سمجھنا ہو ر اسدی اصل حالت تکر رسائی حاصل کرنا نہایت ہی اُوکھا کم ہے۔

لوک گیت تاریخی، معاشرتی، سماجی عکاسی دا ہک بہترین آئینہ ہے۔ تمام پہاڑی بولنے والے عنقریب اس تنوع کو یکسو ہو کے عظمت حاصل کرسن۔ لوک ادب خصوصاً لوک گیتاں دے حوالے نال خاصی تحقیق دی لوڑ ہے۔ اُمید ہے اسدے محقق اس موضوع دار تہیان دیسن۔

محمد عظیم خان دی حمدیہ تہ نعتیہ شاعری

پہاڑی زبان دا شعری ادب اس ویلے اُس مقام تے پُنج گیا دا ہے کہ اس پنج جملہ اصنافِ سخن شامل ہن۔ سگری پہاڑی شاعری پنج دیگر اصناف تھیں علاوہ حمد تہ نعت نگاری دا سلسلہ دی رواں دواں ہے۔ پہاڑی دے تقریباً ہر شاعر سُن حمد تہ نعت لکھنے دی کوشش ضرور کیتی ہے۔ حالانکہ حمد تہ نعت دے تقاضے تہ معیار کجھ ہی شاعر پورے کر دے ہن ہور جیہڑے شعراء کو مذکورہ اصناف پنج مہارت حاصل ہے اُنہاں پنج محمد عظیم خان ہوریں سر فہرست ہن۔ پہاڑی شعری ادب پنج محمد عظیم خان کسے وی تعارف دے محتاج نیہہ۔ اوہ پہاڑی دے منے پڑمنے ہور اُستاد شاعر ہن تہ پنج سارے شعراء کو اُنہاں دی راہنمائی حاصل ہے۔

عظیم ہوراں دا تعلق علاقہ ٹنگمرگ نال ہے اور ہک لمے عرصے تھیں ادبی دنیا پنج سرگرم عمل ہن۔ عظیم ہور ہک پُرکشش شخصیت دے مالک ہن۔ انتہائی مخلص تہ ہمدرد انسان ہن۔ پہاڑی ادب کو اُنہاں سُن کافی کجھ دتا ہے ہور ارج دی پہاڑی زبان دی خدمت کر رہے ہن۔ آج کل دی سوشل میڈیا تے سرگرم رہندے ہن ہور نویں لکھاری اُنہاں تھیں مستفید ہور رہے ہن۔ اوہ اپنی اپنی معیاری خوش خط تحریریاں دی وجہ تھیں اپنی مثال آپ ہن شاعری موصوف دا پہلا شعری مجموعہ گندل ہے جس پنج دیگر اصناف دے نال نال حمد تہ نعت دیاں صنفیاں وی شامل ہن۔ اُنہاں دا ہک ہور شعری مجموعہ ”گلزار“ عقیدت“ دے ناں نال 2023ء پنج شائع ہویا۔ اس مجموعے پنج اُنہاں اپنی جملہ تصانیف دی تفصیل وی پیش کیتی ہے۔ جیہڑی اس طراں ہے۔

گندل (شعری مجموعہ) شائع شدہ۔	1
رُباعیات اقبال (پیام مشرق دا پہاڑی ترجمہ) شائع شدہ	2
تاریخ حسن اول (پہاڑی ترجمہ) اشاعت دے مراحل بچ ہے۔	3
آسان شاعری (معارف العروض) علم عروض نے بنیادی اصول۔ شائع شدہ	4
پہلیڈیاں گلاں۔ (مروجہ اکھان) زیر طباعت	5
پھلجروی (پہاڑی موضوعاتی کلام) زیر طباعت	6
لوئی تارا (پہاڑی موضوعاتی کلام) زیر طباعت	7
تصویر حیات (سوانح حیات) زیر طباعت	8
کشمیر نامہ (مثنوی) زیر طباعت	9
چنگاریاں (اُردو کلام) زیر طباعت	10
یاداں نی پنڈکلی بچوں (مشاہدے) زیر طباعت	11
لعلوں دانے زیر طباعت	12

عصر حاضر دے پہاڑی شعراء بچ محمد عظیم خان ہوریں منفرد ہیں۔ اسدی وجہ ہک تہ انہاں دا بلند تخیل ہے دوئے ایہہ گل کہ اوہ علم عروض دے ماہر ہیں ہور اس شعبے بچ انہاں ہک مکمل کتاب وی تصنیف کیتی ہے جس بچ عروض دے رموز و سمجھائے گئے ہیں۔ موصوف موجودہ دور بچ پہاڑی شاعری دے اُستاد مننے گیندے ہیں۔ نویں نسل دے ذہن انہاں دے فن تھیں ہک زمانے تک منور رہسن۔ دور حاضر بچ وی انہاں دا فکر فن مثالی تہ موضوع بحث رہندا ہے۔ اتنے بڑے فن کار دے فن تے گل کرنی راقم واسطے ”نکا منہ بڑی گل“ دے مترادف ہے۔ لیکن کسے دے حکم دی تعمیل بچ انہاں دی حمدیہ تہ نعتیہ شاعری بارے کجھ گلاں کرنیاں مجبوری بن گئی ہے۔ اس گل دی لوڑ وی ہے کہ مستقبل دے ادیب تہ پہاڑی دے طالب علم اتنے بڑے شاعر دے فن تھیں کسے حد تک واقف ہونے چاہیدے ہیں۔ راقم دی ایہہ خوش نصیبی ہے کہ پچھلیاں بیاں سالاں تھیں عظیم صاحب نال وابستگی رہی ہے۔ مختلف سٹیجاں اُپر انہاں نال پروگرام کیتے ہیں۔ انہاں دی راہنمائی تہ شفقت حاصل رہی۔ انہاں دی حمدیہ تہ نعتیہ شاعری بارے چار گلاں کراں۔

حمدیہ شاعری دے میدان بیچ شاعر موصوف سُن اپنے فن دا استعمال خالق کائنات دی بڑائی تہ برتری بیان کرنے واسطے کیتا ہو اپنے تخیل کوفن نال جوڑ کے مالک دی بڑائی بیان کیتی ہے جدوں اسیں اکھیاں کھول کے اس کائنات دا مشاہدہ کردے ہاں تاں مالک و خالق دی عظمت دا احساس آپے ہوندا ہے۔ اس کائنات دے دینہہ، چن، زمین تہ آسمان، شجر و حجر، چرند، پرند تخلق کار دی بڑائی دے خود گواہ ہین۔ شاعر سُن خالق کائنات دیاں صفتاں گجھ اس طراں بیان کیتیاں ہین۔

حمد و ثنا میں رب نوں آکھاں خالق مالک اوہ ہر شے دا
جس گُن کیتی دُنیا ساری نالے گل خلقت وی پیدا
دریا، کوہ، سمندر، صحرا، کسیاں ندیاں نالے کٹھے
گجھ بگنے چھم چھلیاں مارن ٹرنے مٹھے مٹھے

خالق و مالک دی بڑائی تہ برتری دے سامنے شاعر اپنا سرنیواں کردا ہے۔ الفاظ و بیان وی اس مقام تے عاجز و سدے ہین۔

میں بندہ بک کھوٹہ سگا ماہڑا مول نہ پائی ربا
تیری قدرت گندن سونا میں مٹی سرسائی
میں ذرہ بک خاک نادرہ کیہہ گناں کیہہ لکھاں ربا
صم بگم اتھا ڈورا قدرت کو کیہہ دکھاں ربا

بندگی دا ایہہ تقاضا ہے کہ خالق دی عطا کردہ ہر بک نعمت اُپر شکر ادا کیتا جاوے۔ مگر انسان دی زبان عاجز ہے۔ اُس دی زبان دی ایہہ طاقت ہی ایہہ کہ اوہ اپنے پالن ہار دے احسانات گن سکے۔ حقیقت ایہہ ہے کہ انہاں نعمتاں دا کوئی شمار ہی نیہہ۔ شاعر موصوف اپنے جذبات کو حمد دے قالب بیچ ڈھال کے اس طراں بیان کردا ہے۔

مٹی پیو کھل آخر ہونی بندے نی ہر شان گمانا

تیرا ککھ نیہہ سوچ وے بندیا دولت یا قارون خزانہ

کر شکرانا ، کر شکرانا

بندے دی بے بسی، لاچارگی، عاجزی، خاکساری تہ خالق دی عظمت تہ برتری دا ظہار
اس طراں کیتا گیا ہے۔

جی جی کے فرمرنا آخر، ککھ نیمہ منی موت بہانہ

دُنیا پر کچھ روزہ رہنا خوشیاں تہ خوشحال زمانہ

کر شکرانا کر شکرانا

اس کائنات دا ہر ذرہ خالق کائنات دا تسبیح خوان ہے۔ سحرگی دے ویلے پکھیرواں دی
خوبصورت آواز پانی دا شوکار ہوا سی سرسراہٹ تہ خاموش پتھراں دی بے زبانی وی اپنے انداز بچ
مالک دی ثناء خوانی دا اظہار ہے شاعر موصوف اس کیفیت کو نقطیاں تہ مثالاں نال پیش کیتا ہے۔
مسدس دی شکل بچ ایہہ نظم مالک حقیقی دیاں صفتاں اس طراں بیان کردی ہے۔

دِن تیرے جلوے متور بہاراں

ثناء تیری گاؤں رواں آبشاراں

ذکر کرن تیرا پکھیروں ہزاراں

تہ کونجاں دیاں آسمانی قطاراں

پڑھن خوب ہر آن الحمد للہ

بشر جن تہ حیوان الحمد للہ

ہک ہور نظم بچ خداوند کریم دی وحدانیت دا ذکر اس طراں کردے ہین۔

لا وارث دُنیا دا وارث توں ہک اللہ

تیری کوئی نہ بیٹی نہ بچہ نہ بابا نہ مائی

توں مالک ہر چیزے دا ہیں ہر چیزے پر قادر

قدرت تیری تھیں ہین کئی پرہت تہ سرسائی

شاعر مذکورہ دا شعری اسلوب تہ اظہار بیان دا سلیقہ خوبصورت تہ دلکش ہے۔ جیہڑا قارئین
کو کافی حد تک متاثر کردا ہے۔ اُنڈے فن بچ سادگی دے نال نال سنجیدگی تہ گہرائی وی ہے۔ محمد
عظیم خان ہوراں دی حمدیہ شاعری بارے شبیر احمد خان شمس ہوریں اس طراں رقمطراز ہین۔

”حقیقت کو لفظاں بیچ پرونا تہ فر لفظاں کو شعراں نے موتیاں بیچ ٹہا لنا کدے او ہکھا ہی کم ہے۔ ایہہ او ہکھا کم موصوف سہل تہ آسان کر چھوڑ دے ہین۔“

(گلزار عقیدت صفحہ 11)

حمد گوئی دے تقاضے ہو اس دے فنی اصولاں دے حوالے نال محمد عظیم خان ہو ریں خود اس طراں لکھدے ہین۔

اللہ تعالیٰ نی تعریف، شکر تہ ثنا، حمد نے زمرے بیچ آنا ہے۔ اللہ تعالیٰ نی عبادت کرن ویلے پہلاں اس دی بزرگی نی تعریف کرے جانی ہے۔ فر اُس دیاں عنایتاں نا شکر تہ فر اپنی حاجات نی درخواست کیتی جانی ہے کہ گویا ایہہ صنف ثناء شکرانہ تہ دُعائے مبنی ہے۔ ہرا وہ ادیب تہ شاعر جیہڑا انہاں مرحلیاں تھیں ٹپ کے اگاں ٹرنا ہے تہ فر حمد لکھنا ہے۔ ماہڑی نظراں بیچ اوہ ہی کامیاب حمد گو شاعر اٹھوائے جاسکنا ہے۔

(گلزار عقیدت صفحہ 14)

محمد عظیم خان ہو ریں دی حمدیہ شاعری بارے کافی لکھنے دی گنجائش ہے۔ سب تھیں پہلی چیز ایہہ ہے کہ انہاں دا تخیل آفاق تک سفر کر کے فر تہرتی دے نلے نلے ذرے تہ نلے نلے جانوراں تہ کائنات دے دلفریب نظاریاں تے غور کر کے انہاں سبھاں دے خالق حقیقی دی ثناء خوانی بیچ مصروف ہو گیندا ہے۔ دوئے جذبات احساسات کو الفاظ دی شکل دینے بیچ فن کاری دا ثبوت وی پیش کیتا ہے۔

نعت گوئی دا فن دُشوار تہ نازک ترین فن ہے۔ نعت گوئی بیچ عقیدت تہ احترام دے جذبے تھیں سرشار ہونے دے نال نال احتیاط دی بڑی ضرورت ہوندی ہے۔ اس فن بیچ طبع آزمائی واسطے صاحب بصیرت ہونا ضروری ہے۔ بہر حال جذبہ عقیدت تہ ذوق و شوق انہاں کو اُس مقام تے آن کھلا کردا ہے، کہ اوہ دروداں تہ سلاماں دا تحفہ دربار رسالت مآب بیچ پیش کرنے دی منزل تک پہنچ گیندا ہے۔ اس سلسلے بیچ شعراء وی کچھے میہہ رہندے۔ محمد عظیم خان ہو ریں اس صنف بیچ وی کامیاب طبع آزمائی کیتی ہے ہک نمونہ۔

نور جمیل ارض و سماوات کو سلام

حضرت نبی اکرام دی ذات کو سلام

شاعر موصوف سُن اپنے پہلے شعری مجموعے ”گندل“ بچ حسبِ روایت پہلے حصے بچ نعتاں شامل کیتیاں ہین۔ اُنہاں دے دوئے شعری مجموعے ”گلزار عقیدت“ دا خاصا حصہ نعتاں اُپر مشتمل ہے۔ اوہ اس حقیقت دا اظہار تہ اعتراف کردے ہین کہ حضور دے پاک ذکر تھیں بغیر سب کجھ نامکمل ہے۔

بنا ذکرِ احمد دُعا نا مکمل

حمد نا مکمل ثنا نا مکمل

خدائی نا سب سلسلہ نا مکمل

جہاں گل تہ ارض و سماء نا مکمل

اس نعت پاک بچ شاعر سُن سیرت پاک دا ذکر بڑے پُر اثر انداز بچ کیتا ہے۔ اس بچ عرب دی تاریخ وی لہدی ہے۔ عربی سماج دا جہالت دے دور دے زمانے دا تذکرہ تہ حضور دی تشریف آوری دا احوال وی ہے۔ حضور دی تشریف آوری دی برکت نال انسانیت کو عظمت عطا ہوئی۔ کفر و شرک تہ جہالت دے انہیرے مٹ گئے۔ انسانیت دے مقدر دا ستارہ چمک گیا۔ شاعر اس صورت حال دی منظر کشی اس طراں کیتی ہے۔

محمد کفر تہ شرک دُور کیتا

خدایان بے دین کو چور کیتا

گھمنڈ کافراں دا وی کافور کیتا

تہ نور دُنیا کو پُر نور کیتا

دتا درسِ انسانیت آدمی کو

پہلی خوں شیطانت آدمی کو

(گندل - ص ۲۱)

پہاڑی زبان دے شعراء اپنی زبان دے ذخیرہ الفاظ کو استعمال کر کے حضور نال عقیدت
دا اظہار انہاں شعراں پنج کردے ہین۔

بک خدادے راز دارے رحمتہ اللعالمین
پیاریاں تھیں وی پیارے رحمتہ اللعالمین
حضرت انسان پہنکے جد اندھیرے پنج و سن
روشنی روشن ستارے رحمتہ اللعالمین

حضور دی صورت تہ سیرت نعت دے دو خاص پہلو ہین ہور انہاں پہلوواں کو سامنے رکھ
کے اکثر شعراء سُن اپنے نذرانے پیش کرنے دی کوشش کیتی ہے۔ اس طراں نعت پاک سیرت
و صورت نبوی دی عکاسی کردی ہے۔ اس عنوان کو سامنے رکھ کے محسن انسانیت دے اوصاف
بیان ہوندے ہین۔

محمد رسول کریم اللہ اللہ
اوہ برکت اوہ نعمت نعیم اللہ اللہ
اوہ انسان کا مل خرد مند اعلیٰ
مبارک اوہ عقل سلیم اللہ اللہ

جس طراں پہلے ذکر ہو یا نعت پنج سرور کو نین دے تعلق نال دو بڑے موضوعات بیان
ہوندے ہین۔ حضور دی سیرت ہور صورت یعنی ظاہری جمال تہ جلال دا بیاں۔ انہاں دُواں
پہلوواں تے نعت گو شعراء دا کافی زور رہیا ہے۔ مگر اس دے نال نال روضہ دے دیدار دی ترف
تہ ارمان نعت دے اہم موضوع رہے ہین۔ شعراء شدت جذبات پنج خاک مدینہ اکھیاں تے
ملدے ہین ہور حقیقت وی ایہہ ہے کہ انہاں اکھیاں دا مقدر ہے جہاں تے خاک مدینہ دی
تہوڑ پے گچھے۔ ایہہ تمنا اکثر نعت دے شعراں پنج دکھنے کو لبھدی ہے۔ محمد عظیم خان ہوراں دی
شاعری پنج وی ایہہ حسرت چھلیاں ماردی نظر رہندی ہے۔

ذی قدر تہ ذیشان ہے دربار مدینے دا
بک مرکز عرفاں ہے دربار مدینے دا

ہک بار اُتھے سر کے دربار دے اپنا
 نا چیز نا ارماں ہے دربار مدینے دا
 محمد عظیم خان ہوراں پہاڑی پنج معیاری نعتاں لکھیاں ہین۔ ایہہ لکھتاں فن تہ تخیل دے
 اعتبار نال مکمل ہین۔ الفاظ دا برتاؤ، تراکیب، کیفیت تہ معنوی لحاظ نال تخلیقات معیاری ہین ہور فن
 نعت گوئی دے تقاضے پورے دسدے ہین۔

محمد عظیم خان ہوراں دی جملہ پہاڑی شاعری پنج اُردو الفاظ دی کثرت دسدی ہے ہور
 پنج پہاڑی الفاظ دی کمی محسوس ہوندی ہے۔ نعت پنج دی ایہہ کمی ضروری محسوس ہوندی ہے۔ شاید
 انہاں کوئی تقاضے عرض دے اصول پورے کر دیاں ہوئیاں لفظاں دی قربانی دینی پیندی ہے ہور
 اس وجہ تھیں گتتری تہ وزن دے لحاظ نال برابر الفاظ کو استعمال کرنا شاعری مجبوری ہوندے۔
 محمد عظیم خان ہوراں دی نعت گوئی تہ بڑی تفصیل نال گل کرنے دی گنجائش ہے پہاڑی
 نعت گو شعراء دے اوہ اگے اگے دسدے ہین ہور انہاں دے فکر و فن اُپر کافی تحقیق دی لوڑ ہے۔
 اس مضمون پنج اس تعلق نال سرسری بحث ہوئی ہے۔ جناب ڈاکٹر مرزا فاروق انوار ہوراں دے
 اقوال نال اس مضمون کو ختم کر ساں اوہ لکھدے ہین۔

”جدوں اسیں محمد عظیم خان ہوراں نی حمدیہ تہ نعتیہ شاعری نا جائزہ کہنئے
 آں تہ آساں کی اس گل نا احساس ہونا ہے جے انہاں سُن انہاں باریکیاں نا بخوبی
 تہیان وی رکھیا ہے تہ برتیا دی ہے۔ جتھے انہاں نی حمدیہ مناجات تھیں بندے ہور
 خدا دے مائین ربوبیت ہور بندگی ناک اٹوٹ رشتہ واضح نظری اچھنا ہے۔ جد کہ
 انہاں نی نعتیہ شاعری وی عشق رسول نال سبھ محسوس ہونی اے۔“

(گلزار عقیدت صفحہ 7)

پہاڑی سکول آف پینٹنگ

پنجاب، گڑھوال تہ جموں نے ہماریہ نیاں پہاڑیاں وچ تیار ہو یا اک نوا انداز جس کی ”پہاڑی کولم“ یا پہاڑی اسکول آف پینٹنگ نے ناں نال پہچانیا جانا۔ اس علاقے نے مقامی لوکاں نی آرٹ نی شکل مغل دربار نے مصوراں تھیں متاثر اے۔ جس ویلے مغلاں نادر شاہ نے حملیاں تھیں سچنے واسطے انہاں پہاڑی علاقیاں نیاں ہندو ریاستاں وچ پناہ لتی، پہاڑی ریاستاں نے نکلے نکلے بادشاہواں نی سرپرستی جموں تھیں ٹہری (Tehri) تہ پٹھان کوٹ تھیں کوہو (Kuhu) تک پھیلی گیا۔ مصوراں مغلاں نے اثر و رسوخ نے باوجود ایسی انداز کی برقرار رکھیا۔ پہاڑی اسکول ہندوستانی اساطیری تہ مذہبی کہانیاں بیان کرنا اے۔ پورٹریٹ پینٹنگز وی اس اسکول نی سرپرستیاں وچ ہوں مقبول سی۔ پہاڑیاں بے کردار ہندو مذہبی کہانیاں تھیں رکھندے نے سے مگر بعض اوقات انہاں کی مغل ملبوسات وچ دہسیا۔ جموں، کانگڑا اور گیر نے فنکاراں مغل تہ راجستھان اسٹائل نے بہترین پہلوواں کی کھٹھے کیتا۔ پہاڑی اسکول نے مرکزی مراکز بسوہلی، گیر، کانگڑا، چمبا، منڈی، کلوا بلا سپور، جموں، نالا گڑھ، گڑھوال، کشمیر، دھرم شالا وغیرہ سے۔ پہاڑی منی ایچر پینٹنگز نے موضوعات کلاسیکی ادب، موسیقی تہ مقامی ثقافتوں نال متاثر ہین۔ مصور فطرت تہ کالسریاں نی خوبصورتی نے اظہار نے ماہرن۔ ایہہ پینٹنگز تھ نال کاغذ اُپر بنائیاں گئیاں سن، جیہڑیاں بانس، کپاس، ہوردو جے مواد نال بنیاں ہین۔ ایہہ ”سیالکوٹی کاغذ“ نے ناں نال مشہور اے۔ کاغذ اُپر لکیراں کھچنے تھیں بعد اسے کی سفید رنگ ناکوٹ کیتا جانا۔ کاغذ نی سطح اُپر ہموار پتھر رگڑی پالش کری اس نی سطح اُپر رنگ لائے جانے۔

پہاڑی اسکول آف پینٹنگ نے پہاڑی مصوری نے سکولوں وچ مغربی ہمالیہ نی پہاڑیاں وچ بسوہلی، گلر، کانگڑا، کلچمبا، مانکوٹ، نورپور، منڈی، بلاسپور جیسے قصبے وی شامل ہین؛ جیہڑے سترہویں تھیں انیسویں صدی تک مصوری نے مراکز نے طوراً پرا بھرے ہین۔ بسوہلی تھیں شروع ہونے والی ایہہ مصوری ہندوستانی مصوری ناسب تھیں عمدہ ہور نفیس انداز بنیانا اے جسکی کانگڑا اسکول نے ناں نال جانیا جانا اے۔ مغل، دکنی اور راجستھانی اسکولوں نی امتیازی طرز نی خصوصیات نے برعکس، پہاڑی پینٹنگز اپنی علاقائی درجہ بندی وچ مشکلات کی ظاہر کرنی اے۔ پہاڑیوں جے مذکورہ بالا تمام مراکز مصوری نے بالکل انفرادی خصوصیات تیار کرنے ہین (فطرت، فن تعمیر، مجسمے نی اقسام، چہرے نی خصوصیات، ملبوسات، مخصوص رنگوں نی ترجیح ہور اس طراں نیاں دو نیاں چیزاں نی عکاسی نادر لے) اوہ مخصوص انداز نال آزاد اسکولوں نے طور پر ترقی نہیں کرنے ہین۔ پہاڑی پینٹنگز نی شروعات اُپر قلعکاراں تہ محققین نے محتاط انداز وچ اس نے آغاز تہ اثرات نے بارے وچ نظریات پیش کیتے ہین۔ ایہہ نظریہ بڑے پیمانے اُپر تسلیم کیتا جانا کہ مغل ہور راجستھانی طرز نی پینٹنگز پہاڑی علاقیاں وچ صوبائی مغل طرز تہ راجستھان نے شاہی درباراں نال پہاڑی راجیاں نے خاندانی تعلقات نے ذریعہ مشہوری۔ تاہم، بسوہلی جیسے بے باک انداز کی عام طور اُپر قدیم ترین تصویری زبان سمجھیا جانا اے۔

بی این گو سوامی (B.N.Goswamy) جیہڑے پہاڑی مصوری نے اسکولوں نے سب تھیں اہم اسکالراں وچوں اک ہین، نے پہاڑی طرز نی پینٹنگز کی پہاڑی طرز نی تشکیل نال منسوب کیتا اے۔

بسوہلی نی سادگی تھیں لئی شاعرانہ گیت نگاری تہ کانگڑا نی جدت طرازی تھیں لئی فنکاراں نے اک خاندان نی ہنرمندی تک خاندان نے بارے وچ انہاں نی علمی نقطہ نظر نے طرز تخیل نی بنیاد اے۔ انہاں نی بنیادی دلیل ایہہ اے کہ پنڈت سیو (Shive/Seu) نا خاندان پہاڑی پینٹنگز نے کورس واسطے بنیادی طور پر ذمہ دار سا۔ انہاں نا استدلال اے کہ پہاڑی پینٹنگز نے خطیاں نی بنیاد پر شناخت کرنا گمراہ کن ہوئی سکناں کیاں کہ سیاسی سرحداں ہمیشہ عارضی ہونیاں

ہین۔ ایہہ دلیل راجستھانی سکولاں واسطے وی درست اے کیاں کہ صرف علاقیاں نی طرف تشبیہات غیر واضح ہونے تہ بہوں سارے اختلافات وی غیر واضح رہنے ہین۔ لہذا اگر فنکاراں نے اک خاندان نے اسٹائل کی سمجھا جائے تہ اک ہی علاقے ہورا سکول نے اندر اسٹائل نے متے سارے پہلوواں نے جواز کی قبولیت دینا پیسی تہ ایڈجسٹ کیتا جائی سکنا اے۔ سکالراں گل ور متفق ہین کہ اٹھارویں صدی نے اوائل وچ سیو خاندان تہ دو جیاں نا انداز بسوہلی پینٹنگز نال مطابقت رکھنا سا۔ تاہم اٹھارویں صدی نے وسط وچ ایہہ انداز کاگٹرا نے پہلے مرحلے تھیں گزری کاگٹرا نے طرز وچ تبدیل ہوئی گیا۔

اس اچانک تبدیلی تہ تجربات نے آغاز نال مختلف پہاڑی مراکز تھیں مختلف اسلوبیاتی محاوریاں جنم کھندا۔ بڑی حد تک پہاڑی ریاستاں وچ متعارف کرائے گئے مختلف فنکار خاندان تہ پینٹنگز (خاص طور پر مغل طرز) نی ردعمل نی وجہ اے۔ پینٹنگز نی اچانک آمد جیہڑی حکمراناں فنکاراں تاجراں یا اسراں کوئی ایجنسی یا تقریب نے ذریعے متعارف کرائی گئی سییاں جہاں مقامی فنکاراں کی متاثر کیتا تہ انہاں نی پینٹنگ زبان کی گہرا متاثر کیتا۔ ہن زیادہ تر اسکرلز اس مفروضے تھیں اختلاف کرنے ہین کہ ایہہ اچانک تبدیلی مغلاں نے فنکاراں نی نقل مکانی نی وجہ نال پیدا ہوئی۔ گو سوامی واسطے انہاں پینٹنگاں وچ فطرت پرستی سی جس نے پہاڑی فنکاراں نے جذبات کی متاثر کیتا۔ نسبتاً نقطہ نظر تھیں تیار کردہ کمپوزیشنز وچ کچھ پینٹنگز سجائے گئے حاشیے نال دہسالی سکے ہاں۔ اوہ موضوعات جہاں وچ بادشاہوں نی زندگی نے روزمرہ نے معمولات یا اہم واقعات کی ریکارڈ کرنا، کالسریاں نی شکل واسطے نویں پروٹوٹائپ نی تخلیق تہ اک مثالی چہرہ شامل اے۔ ایہہ سارے اس نویں ابھرنے والے انداز نال وابستہ ہین جیہڑے بلیں بلیں کاگٹرا مرحلے وچ پختہ ہونے ہین۔

بسوہلی اسکول پہاڑی ریاستاں نے کم نی پہلی تہ سب تھیں ڈرامائی مثال اے۔ 1678ء تا 1695ء تک اک روشن خیال شہزادے کرپال پال سن ریاست اُپر حکومت کیتی۔ انہاں نے ماتحت بسوہلی نے اک منفرد تہ شاندار انداز تیار کیتا۔ اس نی خصوصیت ایہہ سی کہ بنیادی رنگاں تہ

گہرے پیلے رنگاں نامضبوط استعمال۔ پس منظر تہ افق کی پہرنا، پودیاں نا طرز ہور زیورات بیج موتیوں نی نمائندگی نی نقل کرنا واسطے سفید پیٹ۔ تاہم بسوہلی پینٹنگ نی سب تھیں اہم خصوصیت زیورات نی تصویر کشی کرنے تہ زمرد (اک قسم نا پتھر) نے اثرات کی نقل کرنا واسطے دھس (beetle) نے پراں نے چھوٹے، چمکدار سبز ذرات نا استعمال ہونا سی۔ اپنے جاندار پیلٹ تہ خوبصورتی وچ مغربی ہندوستان نے Chaurpanchashika پینٹنگ گروپ نال جمالیات نا اشتراک کرنا اے۔ بسوہلی مصوراں نا سب تھیں مشہور موضوع بھانو دتہ (Bhanu Datta) نی رسمجری (Rasamanjari) سی۔ 95-1694 بیج دیویدا (Devida) اک ترکھان اپنے سرپرست کرپال پال واسطے اک شاندار سیریز بنائی سی۔

بھگوت پراں تہ راگملا دیگر مقبول موضوعات سن۔ فنکاراں سن مقامی بادشاہواں نی تصویریاں وی پیٹ کیتیاں جہاں وچ انہاں نی بیویاں، درباری، نجومی، مرد تہ دُؤے مصورات سن۔ بسوہلی نے آرٹسٹ بلیں بلیں دوئی پہاڑی ریاستاں چمبا تہ کلو وچ پھیلی گئے، جس نال بسوہلی پینٹنگ نی مقامی تنوع نی شروعات ہوئی۔ پینٹنگ نا اک نواں انداز 1690 تھیں 1730 نی دہائی نے دوران رائج ہو یا، جسراں گلر، کانگڑا وغیرہ۔ اس عرصے نے دوران فنکار تجربات تہ اصلاح وچ مشغول رہے، جس نا نتیجہ آخر کار کانگڑا طرز وچ ڈھلی گیا۔ اس طراں بسوہلی تھیں شروع ہونے والا ایہہ انداز ہولیاں ہولیاں مانکوٹ، نورپور، کلو، منڈی، بلا سپور، چمبا، گولر ہور کانگڑا جیسی دونیاں پہاڑی ریاستاں وچ پھیلی گیا۔ سنسکرت نے مہاکوی رامائن، بسوہلی نے پہاڑی فنکاراں نال کلو نے پسندیدہ متن وچوں اک سن۔ اس سیٹ نا ناں شنگری تھیں، کہندا گیا نا سا، جیہڑا کلو شاہی خاندان نی اک شاخ نی رہائش گاہ سی، جیہڑے اس سیٹ نے سرپرست تہ سابقہ مالک سن۔ کلو فنکاراں ایہہ کم بسوہلی تہ بلاس پور نے انداز تھیں مختلف سی تہ اس کافی حدس تک متاثر کیتا۔ ہماچل پردیش تہ اتر انچل ریاستاں، جموں نے جنوب مشرق تھیں گڑھوال تک پھیلی نیاں ہین۔ پہلاں ایہہ علاقہ تکیاں تکیاں راجپوت ریاستاں سیاں، جس نے وچ ستارویں تہ اٹھارویں صدی نے کجھ عظیم ترین ہندوستانی پینٹنگز بنانے و سائل تہ ذہانت رکھنے والے لون سن۔ جہاں

راجیاں مصوراں نی سرپرستی پر خرچ کرنے نا انتخاب کیتا، انہاں اس نا خرچہ میدانی علاقیاں نے تجارتی راستیاں کی ٹیکس نے قابل بنایا۔ لوکاں نی تجارت تیز زرعی منافع اُپر ٹیکس لایا۔ جنگاں نے مسئلے وچ راجپوتاں نا ہمیشہ قبضہ رہیا تہ مختلف اوقات وچ اپنے پڑوسیاں تھیں خراج وصول وی کیتی۔ فنون لطیفہ نی حمایت کرنے والیاں واسطے تصویر کشی ہمیشہ اہمیت نی حامل سی، لیکن اسی طراں مخطوطات نی عکاسی وی سی۔ پہاویں اوہ راجہ تہ ریاست نے مخصوص مذہبی وابستگی نے متعلق مقدس متون ہون یا زیادہ شاعرانہ تحریراں، جیہڑیاں فنکار کی جذبات نا ظہار کرنے نی اجازت دینیاں جیہڑی ہندوستانی مصوری کی متاثر کرنی سن۔ پہاڑیاں وچ ہمیشہ تھیں ایچے فنکار موجودر ہے ہون۔ جہاں مخطوطات واسطے برج نا چھلکا تہ کھجور نے پتراں نی جگہ کاغذ متعارف کرائے ہون۔ اک ایسی اختراع جس نے با معنی داستانی پینٹنگ کی قابل حصول بنایا۔ پہاڑی مختلف النوع اے جس نے وچ مختلف مذاہب کی مننا والے ہین۔ سکھ مذہب والے جیہڑے پہاڑی علاقیاں وچ رہنے ہین انہاں پہاڑی تہ پنجابی نے امتزاج کی بحال رکھیا۔ ہندو مذہب نے پہاڑی مصوری خاص کر بسوہلی اسکول کی بیوں اگے بدھایا مگر ایہہ مذہبی پینٹنگ تک ہی محدود رہیا۔ اگرچہ رشید الدین فضل اللہ ہمدانی جامع التواریخ جلد دوم (1306 تا 1311) مسلم انہاں نے مقدسات نی ہور جنگاں نی مصوری کرنے نی جسارت کیتی مگر قبول عام حاصل نہ ہو یا سوائے کچھ مکاتب فکر نے اس کی اگے بدھایا، جس نے وچ متعدد اسلامی جنگاں نی مصوری تہ امیج ویڈیو نی شکل وچ رہی مگر اس نا ایہہ مطلب کدے وی نیہہ ہو یا کہ پہاڑی مسلماناں مصوری چھوڑی دتی۔ انہاں کی اپنے کلچر نال پیار نہ رہیا۔ پہاڑی لوکاں اپنی مصوری نا کمال جتھا مٹی نے برتناں، چادران، لوئیاں، کملاں، لکڑی اُپر دہسیا، اسے نال نال انہاں ایہہ کمال اپنے کچے مکاناں نی دیواراں اُپر دہسیا۔ پہاڑی علاقیاں وچ شادی بیاہ تھیں پہلاں لوک مختلف قسم نی مٹی استعمال کری دیواراں اُپر مصوری کی چارچن لائے ہین۔ ایہہ رسم صدیاں تھیں چلی آرہی اے ہور اس کی اک باضابطہ فنکشن نے طور اُپر منانے ہین۔ گراں نیاں ساریاں کالسر یاں جمع ہوئی دیواراں کی سجان نا کم کرنیاں ہین۔ اسطراں پہاڑی علاقیاں وچ فطرت نی ترجمانی کرنے والی مصوری پورے آب و تاب نال زندہ اے۔

ایہہ گل تاریخی تناظر وچ آکھی جانی کہ جموں ناقدیم ترین تہ مشہور پینٹنگز ہری دیو (90-1660) نے زمانے تھیں ہین جس روایت کی بیسویں صدی تک زندہ رکھیا ناسا۔ ایہہ ریاستاں مغلاں نال رابطے وچ آنے تھیں بعد جسروٹا، مان کوٹ، لکھن پور، سامبا، بھوٹی، بندرالتا، بھدر و اہا، پونچھ تہ راجوری وچ وی مصوری نے سکول کھولے۔ ریاست جموں جسکی اٹھارویں صدی وچ دواں پہاڑی ریاستوں اُپر عروج حاصل ہويا۔ اک طاقتور تہ مستحکم حکومت بنی، نتیجتاً ایہہ مصوری نا اک اہم مرکز بن گیا۔ رنجیت دیو (18-1735) فن نے عظیم سرپرست سن۔ جدوں قید تھیں آزادی نا اعلان کیتا۔ نال اوہ اک قابل ذکر حکمران ثابت ہويا ہور اس طراں جموں نا اک طاقتور مملکت جیہڑی 22 پہاڑی ریاستاں نے سردار نے طور پر اُبھری۔ ریاست خوشحال بنی اس خوشحالی نا تذکرہ گلاب نامہ تہ فورسٹر نامی اک انگریز جیہڑا 1783 وچ انہاں حصیاں نا سفر کیتا۔ اس خوشحال تجارت تہ حکومت نی رواداری ناوی حوالہ دتا۔ نتیجتاً کئی سیاسی پناہ گزینوں کی جموں وچ پناہ مل گئی، خاص کر مغل بادشاہواں وچ بیوہ ملکہ زمانی نا ذکر اے۔ اسطراں مغل مصوری ی مزید کی خوبصورت تہ دلکش بنایا۔ کیاں کہ پینٹنگ اسکول پہاڑی علاقیاں پونچھ راجوری وچ دی کھولے نے سن۔ اس نی سب تھیں بڑی خصوصیت سی کہ مٹی نے کہراں نی دیواراں اُپر تصویر کشی کیتی جانی سی۔ مٹی نے کہراں نی دیواراں کی تہواراں، شادیاں تہ دیگر سماجی موقعیاں نے دوران بناتاتی، علامتی تہ انسانی ساختہ بصری شکلاں نال پینٹ کیتا جانا سا۔

مختلف برادریاں نیاں کالسر یاں، بچیاں، مرد تہواراں تھیں پہلے اپنے کچے کہراں نی مرمت کرنے سن۔ فرمٹی نے کہراں کی بیرونی تہ اندرونی دیواراں، فرش، تھماں اُپر روایتی ڈیزائن بنانے سن۔ مٹی جہاں وچ مختلف بصری شکلاں شامل ہونیاں سیاں، جسراں جانور پرندے، پھل، بوٹے عام موضوعات ہونے سن۔ اتھے اس گل تھیں دؤر نہیہ نئے جانا کہ کمرے نی ایجاد تھیں بعد مختلف اوقات نے دوران کھچی نیاں تصاویراں وی ہر صحن وچ نمائش واسطے لانے ہین۔ پھلاں وچوں مکمل نا پھل دیوار نی پینٹنگ وچ پایا جانا اے۔ مکمل نے پھل کی پاکیزہ خوبصورت تہ محبت نی علامت سمجھیا جانا اے کیاں کہ مکمل نا پاک پانی تھیں نکلی اک خالص، غیر آلودہ پھل نے طور پر کھلنا

اے۔ کمل تہ سورج غیر مشروط محبت نابدلہ دینے ہین۔ سرخ گلاب کی خدانی خوبصورتی نی علامت
 نیا جانا اے۔ پیلے رنگ ناگیندرا شادی تہ رقص سورج مکھی کی زرخیزی نی علامت نیا جانا۔ روزمرہ
 استعمال ہونا والیاں مصنوعات وچ پھل بنانے، پیٹ کرنے، ٹھننے، تراشنے تہ کڑھائی کرنے
 ہین۔ رنگ برنگے تہاگے نا استعمال کرنے ہوئے گدے پر جسمین، کمل تہ گلاب نے پھلاں نی
 کڑھائی کرنین۔ رنگین اُون تہ تہاگے نا استعمال کری دیواراں اُپر لٹکنے آلیاں چار یا چھ بیتاں بنیاں
 ہین۔ آکھیا جانا کہ جسمین تہ کمل نے پھل خوبصورت ہین۔ انہاں کی کھینچنا یا بننا آسان مونا،
 دروازیاں نے پردے یا گدے وچ سفید (جسمین) تہ سرخ (گلاب) نا امتزاج مقبول امتزاج
 اے۔ اسطراں فرش اُپر بچھائے جانے والے کملاں چٹیاں کی وی زیبائش نال مزین کرنے ہین۔
 مٹی نے فرش کی وی تراش کری مختلف کمل ڈیزائن نال سجا یا جانا اے، جیہڑے مزمان نا استقبال
 کرنے ہین۔ کالسریاں رنگ برنگے کاغذاں تہ چمکدار پلاسٹک نی مصنوعی پھل وی بنائیاں ہین،
 جیہڑی مختلف تقریبات وچ مصنوعی پھلاں نی مالا کی اعزاز رقص نی پرفارمنس تہ اپنے کُہراں کی
 سجانے واسطے استعمال کرنے ہین۔ چمکدار کاغذاں کی اسطراں نبھنے ہین کہ ایہہ گیندے نے
 پھلاں نی طراں نظر اچھا جیہڑے کثیر رنگاں نا امتزاج ہونا۔ رسوئی وچ پہناڈیاں اُپروی پینٹنگ
 خاص کر برتن نے منہہ نے آسے پاسے ادھا کمل، جسمین، گلاب بنے ہین جس کی خوشحالی، دولت
 ہور زرخیزی نال جوڑیاں تہ بصری شکلاں مختلف ثقافتی پہلوواں کی ظاہر کرنے ہین۔

پہاڑی ادبی تنقید: تفہیم و تجزیہ

لفظ ”تنقید“ انگریزی نے لفظ Criticism نا ترجمہ اے۔ جیہڑا یونانی لفظ krities سوں مشتق اے۔ Krities نے معنی ”بکھ کرن“ نے ہن، جس نا مترادف لفظ Criticism بنیا۔ جس نے معنی تنقیدی، مقالے یا فرن تنقید نے ہن۔

انگریزی لفظ Critic نا مترادف: تنقید نگار ہو یا جس کی نقاد آکھنے ہن۔ جیہڑا کجھاں اصولاں نی بنیادور کسے فن پارے یعنی ادبی تخلیق نیاں خوبیاں تہ خامیاں نا جائیزہ لے ہور پیش کرے۔ تنقید نچ Criterion تھیں مراد ہی اصول تہ ضابطے ہونے، جنہاں نی بنیادور تنقید نگار کجھ آکھنا۔

عربی نچ اس کی ”نقد“ آکھنے ہن۔ جس نے معنی ”کھرے کھوٹے یا پرکھ“ نے ہن۔ لغوی اعتبار ناں وی تنقید تہ مفہوم کھرے، کھوٹے نی پہچان یا پرکھ ہی ہے۔ اصطلاحی معنی نچ تنقید اک تجزیاتی عمل اے۔ جس نے تحت کسے فن پارے نی تشریح ہور توضیح کرنے تھیں علاوہ اس نی قدر و قیمت وی طے کیتی جانی اے کہ اس نا معیار کجھا اے۔

انہاں ساریاں گلاں کی ذہن نچ رکھی تہ انسان کجھاں لفظاں نچ ایہہ آکھ سکنا اے کہ تنقید آکھنے ہن کھرے کھوٹے نی پرکھ کی۔ انسان اپنی ضرورت نیاں چیزاں کی جس جانچ تہ پرکھ ناں چننا اے تہ اُس کی تنقید آکھیا جانا اے۔ مطلب اُس نے ساری چیزاں کی تکیا تک، کہ اُس کی جیہڑیاں چیزاں چنگیاں لکیاں، انہاں نے بارے نچ اپنی دلیل دتی کہ ایہہ چیزاں چنگیاں ہن تہ ایہہ چنگیاں نیہہ۔ چنگی مندی ایہہ پرکھ ”تنقید“ کہلائی۔

اسے گل نی وضاحت کرنیاں آل احمد سرور ہوراں اپنی مشہور تنقیدی کتاب ”تنقید کیا ہے“
بچ بڑی چنگی گل کیتی وی اے۔

”تنقید کا نام فیصلہ ہے یہ دودھ کا دودھ پانی کا پانی الگ کر دیتی ہے۔ تنقید وضاحت ہے
تجزیہ ہے۔ تنقید قدر متعین کرتی ہے۔ ادب اور زندگی کا ایک پیمانہ دیتی ہے۔ ادنیٰ اور اعلیٰ، جھوٹ
اور سچ، پست اور بلند کا مقام قائم کرتی ہے“ (تنقید کیا ہے: آل احمد سرور)

مغربی مفکراں نے وی تنقید نے بارے بچ بڑیاں چنگیاں گلاں کیتیاں ویاں ہین:
میتھو ارملڈ ہوراں نا آکھنا اے کہ دُنیا بچ بچتیاں وی چنگیاں گلاں نے بارے بچ پتہ ہے
یا جنہاں نے بارے سوچیا گیا ہے انہاں کی سچ تہ پکے طور جانے تہ عام کرنے ناناں تنقید ہے۔
ٹی ایس ایبلٹ ہوراں نا آکھنا ہے کہ تنقید اس اہڈی زندگی واسطے اتنی ضروری اے
جتنا کہ ساہ۔

تنقید نا مقصد خالی چنگے مندے نی پہچان وی نیہہ۔ تنقید نا اک خاص مقصد جمالیاتی
قدراں کی وی نمایاں کرنا اے۔ تاہیں جا کہ تنقید نا وی اک خاص تہ اصل مقصد پورا ہوسی۔ کیاں
کہ تنقید اک سائنس اے۔ اک فلسفہ اے۔ اک ضابطہ اے۔ تنقید نا اصل مقصد ہی رہنمائی کرنا
اے۔ اس نے تخلیقی عمل کی تیز کرن نے نال، اُس نی خوبصورتی تہ چنگے پن کی وی دہسنا۔ تنقید
قاری ہو تخلیق کار نے درمیان جان پہچان نا کم کرنی اے۔ جس ویلے اس ایہہ آکھنے آں کہ تنقید
اک نظریاتی اصول تہ سائنس اے۔ فراس نا اصل مقصد علم، اگا ہی تہ جانکاری وی ہونا اے۔
ایاں تہ تنقید نے متے سارے دبستان تہ شعبے ہین جسراں کہ تاثراتی تنقید، جمالیاتی تنقید
، مارکسی تنقید، نفسیاتی تنقید، سائنسی تنقید، اسلوبیاتی تنقید، ساختیاتی تنقید، مغربی تنقید وغیرہ۔ لیکن
بنیادی طور ورتنقید کی ترے طریقیاں ولوں تکلیا جانا اے:

اک تشریح نے طور ورت

دوے سائنسی طور ورت تہ ترے پتہ تبصرہ نے طور ورت۔

تشریحی طور ورت: اس کی تشریحی تنقید وی آکھیا جانا اے۔ اس نے دو طریقے ہین۔ اک

تشریح کرنا ہو ر دو جا فیصلہ کرنا۔ اس بچ فنی تہ اخلاقی اصولوں کی تکلیا جانا اے۔ ادب بچ وی اس نی گنجائش بیہ ہونی۔

تبصرے نے طور ور: اس بچ عام طور ور کسی وی فن پارے نا عمومی یا مجموعی جائزہ لیا جانا اے ہو ر اس نے موضوعات کی خاص طور ور تکلیا جانا اے۔ اس نی شروعات رسالے تھیں ہونی اے۔ انگریزی ہو ر اردو ادب بچ بڑے بڑے فنکار ہو ر شاعر، ادیب رسالیاں نے مدیر رہے وے ہین۔ جسراں سرسید احمد خان وغیرہ۔

بنیادی طور ور تنقید نیاں دو قسماں ہونیاں ہین: اک نظری تنقید تہ دوے عمل تنقید۔ باقی سارے نظریے تہ دبستان انہاں بچ آکے ضم ہو جانے ہین۔

تنقید نا اے، کسے فن پارے نی پرکھ تہ پرچول نا ہو ر اس نی چنگیاں تہ مندیاں گلاں نا پتہ کرن نا۔ نیز ایہہ طے کرن نا کہ ادب بچ اس نا کیہہ مقام اے۔ نقاد ساریاں چیزاں کی ہر زاویے ولوں تکنا اے ہو ر ممکن طریقے ناں ”انہاں کی کھگانا اے۔ فراس ویلے توڑیں اپنی کوشش جاری رکھنا اے۔ جس ویلے تھوڑی اوہ اپنے مقصد بچ کامیا نہ ہو جائے۔ تنقید اک نظریاتی اصول تہ سائنس اے تجزیہ اے، فلسفہ اے، ادب ہو ر زندگی واسطے ہوں ضروری اے۔ اس نا اصل مقصد صداقت نی تلاش اے۔ کھرے کھوٹے نی پرکھ تہ پرچول اے۔

تنقید نی شروعات تہ ترقی

تنقید نا آغاز مغرب تھیں ہونا اے۔ مغرب بچ دو دبستان ہوں مشہور ہین۔ اک یونانی دبستان تہ دو انگلستانی، خاص طور ور یونانی دبستان ہوں مشہور اے۔ ایٹاں وی یونان زمانہ قدیم تھیں ہی علم تہ ادب نا مرکز رہیا اوہ اے ہو ر اج وی یانایناں نے افکار نے اثرات سارے ادب ور واضع تہ باہندے نظر آونے ہین۔

پہلاں اس ایہہ جانن نی کوشش کر ساں کہ تنقید ہونی کیہہ اے؟ انسان کی علم ہونا چاہی نا کہ سوہنے! رب نے شروع تھیں ہی انسان نے اندر تجسس رکھیا واہ اے، اک فطری خواہش رکھی وی اے کہ انسان کجھ جانے، سمجھے ہو ر اپنے علم تہ معلومات بچ اضافہ کرے۔ اس واسطے انسان

نے وی کوشش کیتی ہو رکامیاب وی ہو یا۔ اس نے علم بچ اضا فہ ہونا گیا ہو رمدید کوشش بچ لگار ہیا۔ اسے ”مزید“ نی کوشش نے ”تحقیق“ کی جنم دیتا۔ یعنی جیہڑا گجھ انسان کی پتہ سا۔ اس نی بنیادور اس نے مزید جاننے نی کوشش کیتی۔ جیہڑی تخلیق ناسبب بنی۔ اظہار اے، اُس جیہڑا گجھ پڑھیا، اُس کی ہوراں توڑیں پچانا سی۔ لہذا اس لکھیا جیہڑا تخلیقی طور دُنیا نے باہندے آیا۔ اس تھیں بعد اس نی ایہہ کوشش رہی کہ اُس جیہڑا گجھ لکھیا اے۔ اس کی ہو رچنگا کیتا جاوے۔ اسے چنگے نی کوشش نے ”تنقید“ کی جنم دیتا وا اے۔ کیاں کہ انسان چنگے تھیں چنگے نی کوشش بچ رہنا ای اے۔ ایہہ اُس فطرت بچ شامل اے۔ عام زندگی وی ایہہ ہونا اے کہ ہر انسان ایچھے تہ بہتر نی کوشش بچ لگار ہنا اے۔ مثال نے طور وراس کوئی چیز بنانے ہاں۔ اُس بچ کائے ناکائے خامی ضرور رہ جانی اے یا جتھے اُساں کی پچک نظر اچھنی اے۔ اُس اُس کی ٹھیک کرن نی کوشش کرنے آن۔ اُساں کی اس چیز بچ جیہڑی چیز چنگی تہ جیہڑی چیز مند ی لگی، اسے ناناں ”تنقید“ اے۔ فر جس ویلے اوہ اُسے چیز کی دوبارہ بنانا اے تہ اُنہاں کمزوریاں ہو ر خامیاں کی دور کر شوڑنا اے۔ جیہڑیاں اُس کی نظر آئیاں سن۔ اس طراں ادبی تخلیق بچ وی ہونا اے۔ پہلیاں غلطیاں تہ کمزوریاں کی دور کیتا جانا اے ہو ر نئی تخلیق وجود بچ اچھنی اے۔ اسے واسطے تنقید اک تخلیق کار واسطے وی اُتی ہی ضروری اے جتنی ہوراں واسطے۔ شاید تا ئیاں آکھیا جانا اے کہ اک تنقید نگار پہلاں اپوں ہی تنقید نگار ہونا۔ اُس کی وی پتہ ہونا کیہڑی چیزاں مندیاں ہین تہ کیہڑیاں چیزاں چنگیاں نیہہ۔ گویا ایہہ تنقیدی عمل اُس نے اندر جاری رہنا۔

فر جس ویلے اوہ فن پارہ دوئیاں کول چلے جانا تہ اوہ اُنہاں کمزوریاں ہو ر خامیاں کی وی لوڑ لینے جہاں نا اصل تخلیق کار کی پتہ نی چلیا یا اس نا ذہن اُنہاں خامیاں توڑیں بچ ہی نیہہ سکیا۔ اُسے واسطے تنقید ہوں ضروری اے۔

مغربی تنقید

مغربی تنقید تھیں مراد، تنقید نا اوہ دبستان اے۔ جیہڑا مغرب تھیں رکھنا اے۔ اس نے متے سارے دبستان ہین۔ مغرب بچ تنقید نا آغاز سقر اط تھیں ہونا اے۔ گجھ ایچھے نقاد وی ہین جہاں نا

آکھنا اے کہ تنقید نا آغاز سقراط نہ بلکہ انہاں نے شاگرد افلاطون تھیں ہونا اے۔ جد کہ متے سارے ناقدین اچھے وی ہین۔ جہاں نا آکھنا اے کہ تنقید نا آغاز سقراط تھیں ہی ہونا اے۔ ویسے ایہہ گل یاد رکھنی چاہنی کہ سقراط تھیں پہلاں تنقید ہوئی ہوسی جد کہ اسان کول کوئی ثبوت نیہہ، کوئی ادبی فن پارے نیہہ جہاں کی پیش کر کے ایہہ آکھ سکاں کہ تنقید نی ابتداء فلاں تھیں ہوئی۔

جھوں اسان کی شواہد یا ثبوت ملنے ہین۔ اُتھوں اس تنقید نی ابتداء نی گل کرساں تنقید نی ابتداء نے بارے نچ سب تھیں پہلاناں سقراط نا اچھنا اے۔ جس کی تنقید نابانی وی آکھیا جانا اے۔ سقراط نے جیہڑی تنقید کیتی سی۔ اوہ ادب تھیں ہٹ کہ جمہوریت وری۔ اُس زمانے نچ اُس نے آکھیا سی کہ جمہوریت نچ تعداد کی تکیا جانا اے۔ اہلیت کی نہ ہور قابلیت کی نہ۔ جس نی تعداد زیادہ ہوگی اُس کی حکومت سونپ دتی جانی ہے۔ اُس نے اک مثال وی دتی سی۔ جسراں اس کشتی نچ بیٹھ جانے آں۔ اُس نچ وونگ نیہہ ہوئی۔ اُس نچ وی نہ تکیا جانا کہ کس نال زیادہ لوک ہین۔ بلکہ ایہہ تکیا جانا اے کہ کشتی کی کیہڑا چلا سکن اے۔ لہذا اُس کی کپٹن بنایا جانا اے۔ جس نچ کشتی چلان نی صلاحیت ہوئی۔ اُس نا آکھنا اے کہ اسراں ملک واسطے وی ہونا چاہی نا۔ کہ جس انسان نچ قابلیت ہووے اوئے ملک نا سردار بنے۔ ورنہ نالائق لوک ملک نا بیڑا غرق کر شوڑنے۔ سقراط نے پہلے ایہو تنقید کیتی سی۔ انہاں ہی چیزاں کی ذہن نچ رکھی تہ نقادان لکھیا اے کہ قدیم مغربی تنقید نی روایت سقراط تھیں ہوئی اے۔

سقراط نے بعد جیہڑا ناں اساہڈے کول اچھنا اے۔ اوہ افلاطون، سقراط نا شاگرد سا۔ سقراط نیاں گلاں وی افلاطون نے ذریعے اسان توڑیں پچیاں ہین۔ افلاطون نے سقراط نیاں گلاں کی لکھیا۔ سقراط نے اپوں کجھ نہ لکھیا سی۔

جھتے توڑیں افلاطون نی تنقید نا تعلق اے تہ اُس اک فلاجی ریاست بنائی سی۔ جس کی یوٹوپیا آکھنے ہین۔ یعنی اک مثالی ریاست افلاطون کافی سوچن تھیں بعد اک مثالی ریاست نا خاکہ پیش کیتا سی جس نچ شاعراں کی کوئی جگہ نہ دتی سی۔ انہاں کی اپنی مثالی ریاست بچوں کڈھ شوڑیا سی۔ باقیوں کی ذمہ داریاں سوچیاں سن کہ اک لوہار نا کیہہ کم اے۔ اک ترکھان نا کیہہ کم

اے۔ اک ڈرائیور نا کہیہ کم اے وغیرہ۔ خالی شاعراں کی شامل نہ کیئا۔ افلاطون نے شاعراں کی بیکار سمجھیا سی۔ کہ ایہہ نقل کرنے ہو چھوٹھ بولے شاعراں نال افلاطون نی جیہڑی دشمنی سی۔ اُس نی اک وجہ ایہہ وی سی کہ شاعراں نے ہی اُس نے اُستاد ورا الزام لائے سن۔ کہ اس اساہڈے دیوی، دیوتاں نی توہین کیتی۔ اُس زمانے پنج یونان نے لوک دیوی، دیوتاں کی بہوں مننے سن۔ اس واسطے سقراط ورا مقدمہ ہو گیا ہو ورا سقراط کی سزائے موت دتی گئی سی۔ اس زمانے پنج زہر پلایا جانا سا۔ لہذا سقراط کی وی زہر دتا سا ہو ورا وہ مر گیا۔

افلاطون نے آکھیا سا کہ شاعر نقل کرنے ہین۔ ابتداء پنج ہر اک چیز کیوں بنی وی اے۔ جسراں اللہ نے پہلے اک انسان بنایا۔ اسراں ہی اک اک چیز بنائی۔ باقی سب نقل اے۔ مادی چیزاں نے بارے پنج وی اُس ایہہ آکھیا سا کہ انسان نے ذہن پنج پہلے اکوئے نقشہ آیا۔ باقی سب نقل اے۔ افلاطون نے ٹیبل نی مثال دتی سی ہو ورا لکھیا سی کہ ایہہ مصوراُسے نی نقل کر لینے۔ اسے واسطے اُس شاعراں کی نقالی قرار دتا ہو ورا شاعری کی فضول قرار دتا۔

افلاطون نے بعد جس شخص نانان آنا اے۔ اوہ ارسطو اے۔ ارسطو، افلاطون نا شاگرد سا۔ کافی مدت توڑیں افلاطون کول پڑھیا، پر اُس نی تقلید نہ کیتی۔ اُس نی پیروی نہ کیتی۔ اُس نے اپن ذہن کی بالیا۔ اُس نے انہاں ساری کتاباں کی پڑھیا جیہڑیاں یونان پنج لکھیاں گئیاں سن۔ پڑھن تھیں بعد اُس لکھنا شروع کیتا۔ پہلے تہ ایہو لکھیا کہ شاعری خالی نقالی چیز نیہہ۔ اس پنج انسان اپنا ذہن وی استعمال کرنا اے۔ اوہ سوچنا اے ہو ورا نئے خیال پیش کرنا اے۔ مثال نے طور ورا اللہ تعالیٰ نے حوالے سوں، جنت، جہنم یا موت نے بعد جیہڑی زندگی اے اُس نے حوالے سوں جیہڑا تصور یا حقیقت انسان نے دماغ پنج اچھنا اے۔ اوہ نقل نہ نیہہ۔ ارسطو نے زمانے پنج جیہڑا ادب سا۔ اس نیاں کئی قسماں سیاں مثلاً المیہ، طربیہ اور کہانیاں وغیرہ۔ خاص کر منظوم ڈرامے ہونے سن ہو ورا منظوم ڈرامیاں پنج وی المیہ ڈرامے زیادہ ہونے سن۔ جنہاں ورا ارسطو کافی کچھ لکھیا۔

ارسطو نے بعد ہو ورا لیس نانان اچھنا اے ہو ورا لیس مشہور نقاد سا۔ جس ”آرٹ پوٹیکس“، یعنی فن شاعری نامی کتاب لکھی سی ہو ورا افلاطون، ارسطو تھیں ہٹ کے گل کیتی۔ انہاں نے الفاظ نے

بارے بچ، معنی نے بارے بچ تنقید کی تھی۔ انہاں نی تنقید شاعری نی شکل بچ سی، ہور یس تھیں بعد
 آساں نے سامنے جس نقاداناں اچھنا اے۔ اولائی جانسن نا اے۔ اوہ وی بڑا نقاد سا، اس نے
 تاثراتی تنقید کی باہندے آندا سا۔ تاثراتی تنقید بچ ایہہ ہونا کہ فن پارا انسان ورتکتا اثر کرنا اے۔
 اس فن پارے تھیں زیادہ قارئین ورتوجہ دتی سی۔

انگلستانی تنقید

جان ڈریڈن کی انگریزی نا باوا آدم آکھیا جانا اے۔ انگریزی بچ وی اوہ پہلا نقاد بیہہ
 سا۔ تاہم اُس نے پہلی بار تنقید نے کئی اصولاں کی سنجیدگی نال تکیا۔ اوہ خود وی گٹھے شاعر سن۔
 جس ویلے شاعری ورت بحث چلی تہ انہاں وی اپنا مضبوط ہور ٹھوس نظریہ پیش کیتا۔ ادبی تنقید بچ
 انہاں نے نقل ہور درس حیات نے نظریات وراپنی گل رکھی ہور شاعری نی تعریف کیتی۔ اُس نے
 سامنے افلاطون، ارسطو سڈنی ہور لانا جائی نس نا نظریہ وی سا۔

ڈریڈن نے بعد پوپ، جانسن گوٹے ہور شلمر وغیرہ نے ناں اچھنے ہین۔ انہاں بچوں
 جانسن سخت ترین نقاد سا۔ اوہ فن کی زندگی ناک ٹکڑا خیال کرنا اے ہور فنکار ناں اُس نا نقاضا ایہہ
 اے کہ اوہ اپنے آس پاس حقیقتاں کی پیش کرے۔ گوٹے جرمنی نارہن آلا سا۔ سائنسدان ہونے
 نے نال نال اوہ شاعر، ڈرامہ نگار ہور ناول نگار وی سا۔ اُس نا مطالعہ گہرا سی۔ اُسی نے کافی کتاباں
 لکھیاں جہاں بچ تنقیدی نظریات پیش کیتے۔ ورڈز ورتھرا انگلستانی نقاد سا۔ رومانی تنقید نی بنا داس
 ہور کولرج رکھی سی۔ اُس ایہہ علان کیتا سی کہ ہُن شاعری بادشاہاں واسطے نی، عام لوکاں ہور
 کساناں واسطے اے۔ اوہ شاعری بچ خلوص ہور جذبے کی اہمیت دینا۔ لکھنا شاعری اخلاق نا
 ذریعہ اے۔ اس بچ خوشی ہونی چاہی نی سی۔ اس تھیں علاوہ سانت بیوٹین، ایڈگر، میتھو آرنلڈ،
 ٹالسٹائی ہور کارل مارکس نے نظریات نی بڑی اہمیت اے۔ دانٹے ”ڈائن کامیڈی“ نے ذریعے
 زندہ اے۔ اُس لاطینی زبان نی جگہ قومی زبان کی اہمیت دتی۔ سڈنی نے آکھیا کہ شاعری کی چھوٹھ
 نی آکھیا جاسکنا۔ چھوٹھ بولنے تہ شاعرانہ انداز بچ گل کرن بچ بڑا فرق اے۔ الغرض اس طراں
 نیاں بھوں ساریاں گلاں ہوئیاں انگلستانی تنقید بچ اک خاص مقام رکھدیاں ہین۔

مشرقی تنقید:

بوطیقانچ جنہاں صنفوں نے بارے پنج تنقید کیتی وی اے۔ عرب آ لے انہاں کولوں ناواقف سن۔ لہذا اس کتاب نا اتنا اثر پیا کہ عرب پنج وی باقاعدہ طور ورتنقید نا آغاز ہو گیا۔ جن نقادین نیمہ عربی تنقید نے اصول بنائے ہو ادب کی تنقید کسوٹی ورت پرکھیا۔ انہاں بچوں محمد بن سلام، ابن قطیبہ، عبداللہ، قدام بن جعفر، ابن خلدوں، ابن رشیق، ابو ہلال عسکری ہو عبد القادر وغیرہ نے ناں کافی مشہور ہیں۔ طبقات الشعراء: نامصنف بن اسلام عربی نا پہلا نقاد اے۔ جس نے تنقید ورا واز چائی ہو بہت کجھ لکھیا اے۔ اوہ شاعری کی صنعت گری قرار دینے ہیں۔

ابن قطیبہ نے شاعری کی چار بکھ بکھ حصیاں پنج بندھیا واہ اے۔ اوہ شاعری واسطے شعوری کوششاں کی ضروری قرار دینے ہیں۔

قدامہ بن جعفر نے شاعری واسطے حسن کاری کی ضروری قرار دتا واہ اے ہو اخلاقی تعلیم نے نظریے کی رد کیتا واہ اے۔ انہاں نے چھوٹھ کی شاعری واسطے ضروری قرار دتا واہ اے۔ انہاں نے آکھیا اے کہ چنگا شاعر اوہ اے۔ جیہڑا گنگڑا چھوٹھ وے یعنی انہاں مبالغہ آرائی کی ضروری قرار دتا اے۔

ابن رشیق مشرقی تنقید پنج اک بڑا ناں اے۔ انہاں نے اپنی کتاب ”العمدہ“ پنج شاعری ورت کافی بحث کیتی۔ انہوں نے مطابق شعرنی عمارت چار چیزاں ورتھنی اے: لفظ، وزن، معنی تہ قافیہ۔ انہاں تھیں علاوہ وی نظامی نا ”چار مقالہ“ ہو امیر العالی کی کاوس بن سکندر نا ”قابوس نامہ“ ورتیاں گلاں ہونیاں۔

عربی شاعر اپنے بڑے لوکاں نی عظمت تہ اعتراف کی شعراں پنج جھوم جھوم کے پڑھنے سن ہو انہاں نی عظمت شجاعت ہو رد لیری نا ذکر کرنے سن۔ اوہ ادب کی پرکھن واسطے معنی، بیان، بدیع، عروض ہو علم قافیہ ورت کافی توجہ دینے سن۔

شعر تہ شاعری ورت پہلے ہی بحث چل رہی سی۔ حالی نا شمار بنیادی طور ورت علماء پنج ہونا اے۔ اوہ اس بحث کولوں واقف سن۔ انہاں شعر ہو شاعری ورت اتنی بحث کیتی کہ بکھ توں اک کتاب بن

جانی سی۔ بعد نچ ایہہ ہو یا وی کہ 1893ء نچ جس ویلے انہاں اپنا دیوان مرتب کیتا تہ مقدمہ کی بکھ کتابی صورت نچ شائع کیتا ہو راسراں اُردو نچ وی تنقید نا آغاز ہو گیا۔ مقدمہ شعر و شاعری اُردو نچ پہلی تنقیدی کتاب اے ہو ر حالی پہلا نقاد۔

مقدمہ شعر و شاعری نے دو حصے ہن۔ پہلے حصے نچ شعر تہ دوئے حصے نچ شعری صنفاں ور بحث کہتی ہوئی اے۔ شاعری واسطے حالی نے تخیل، مطالعہ کائنات ہو ر نفوز الفاظ کی ضروری قرار دتا واہ اے۔ انہاں چیزاں نا ذکر کرنیاں، حالی نے سادگی، جوش ہو ر اصلیت ور زور دتا اے۔ مقدمہ شعر و شاعری نے دوسرے حصے نچ شعری صنفاں پر بحث اے۔ حالی نے غزل کو سخت تنقید کا نشانہ بنایا ہو ر لکھیا کہ شاعری چوٹھاں نا پلندہ اے۔ اس تھیں سنڈنی بوا چھنی اے۔ قصیدے ور مبالغہ رائی نہ الزام لایا ہو ر خوش آمد نا ذریعہ دہسیا۔ مرعبے نی تعریف کرنیاں لکھیا کہ اس نی وجہ ناں شاعری نا دامن وسیع ہو یا۔ اس تھیں بڑے بڑے اخلاقی کم لیتے جاسکنے ہن۔ تسلسل ہو ر ربط ناں اپنی گل کر سکنے ہاں۔

حالی تھیں بعد شبلی، دوئے بڑے مشرقی طرز تہ فکر نے نقاد ہن۔ بنیادی طور شبلی جمالیاتی نقاد دین۔ شبلی نے شاعری واسطے دو چیزاں کی ضروری قرار دتا واہ اے۔ اک محاکات ہو ر دوا تخیل۔ محاکات نا مطلب ایہہ کہ کسے چیز کی اس طراں پیش کرنا کہ اس نے اصلی حالت اکھاں نے سامنے آئی جاوے۔ شبلی نے لفظ تہ معنی نی بحث نچ، لفظ ہو ر مواد تھیں زیدہ اہمیت اسلوب کی دتی وی اے۔ گویا شبلی نا ایہہ آکھنا اے کہ مضمون تہ سارے لکھنے ہن۔ پر کمال تہ اس نا اے۔ جیہڑا لفظاں ناں کھیدے۔ حالی ہو ر شبلی تھیں بعد تنقید ناں اک گمسان مچ گیا۔ بڑے بڑے لوکاں نے اپنے اپنے طور ور بڑیاں بڑیاں گلاں کیتیاں۔ جہاں بچوں آل احمد سرور، احتشام حسین، عظمت اللہ، رشید احمد صدیقی فاروقی، نارنگ، علوی وغیرہ نے ناں بہوں مشہور ہن۔ انہاں ساریاں لوکاں بچوں کلیم الدین احمد اک جا بر قسم نا نقاد ہو گزر ہیا وا اے۔ جس نے اُردو تنقید کی اک صحیح سمت دتی۔ انہاں نے اُردو شاعری تے اک نظر، اُردو تنقید تے اک نظر ہو ر عملی تنقید تے کتاباں لکھ کے پورے ادب نچ چنگا شور مچایا۔ کلیم الدین کی اُردو تنقید نا وجود فرضی لگا انہاں نے مغربی اصولواں ور اُردو تنقید کی وی استوار کرن نی وکالت کی۔

احتشام حسین نے ترقی پسندی وکالت کی جیڑے مقصد دیتے قائل سن یعنی انہاں نا آکھنا سا کے ادب اہجا ہونا چاہی نا۔ جیڑے از زندگی نی ترجمانی کرے، زندگی کی سنوارے۔

آل احمد سرور، تنقید واسطے انفرادیت ہو رخا رجیت کی لازمی قرار دینے ہین۔ سرور تھیں بعد اراک ملی قطار اے، جہاں تنقید نے بارے بچ بہت گچھ لکھیا۔ انہاں بچوں محمد حسن علی جاوید، تنویر علوی، عقل احمد شمیم حنفی، یوسف ٹینگ، حامدی کشمیری وغیرہ نے نے ناں بہوں مشہور ہین۔ ایہہ سلسلہ آج وی جاری تہ ساری ہے۔ ہُن تہ سائنسی دور بچ ہر چیز کی عقل نی کسوٹی ور پرکھیا جا رہیا اے۔ جس نی وجہ ناں ہر چیز ہو آسان ہو رہی اے۔

پہاڑی بچ تنقید نی روایت:

پہاڑی بچ تنقید نا وجود حالیں فرضی اے۔ ایہہ گل تحقیق طلب اے کہ پہاڑی بچ تنقید نا چلن کدوں ہو کہیڑے حالات بچ ہو یا۔ البتہ ادنی جی تحقیق ہو رخچھان پھٹک تھی بعد اس، اس نتیجے ور چکھے ہاں کہ پہاڑی بچ تنقید نا باضابطہ آغاز 1978ء تھیں بعد ہو یا۔ جس ویلے اسان مکمل طور ور پہاڑی واسطے فارسی رسم الخط کی اپنا لیا ہو رکھنا، پڑھنا شروع کر دتا۔

ایہہ وی سچ اے کہ پہاڑی بڑی پُرانی زبان اے۔ جس نی جڑاں تری، چوٹھی صدی نال جانی تہ جو جانیاں ہین۔ اُس زمانے بچ پہاڑی واسطے شاردہ لپی نا استعمال ہونا سی۔ آکھیا جانا اے کہ راجا اشوک نے ویلے اس زبان بڑی ترقی کی۔ ایہہ وی آکھیا جانا اے کہ راجا اشوک نے ہی مقامی زبانان نی ترقی تہ خوشحالی واسطے شاردہ نے مقام وراک ”لرنگ پونٹ“ قائم کیتا سی۔ جس کی ”شاردہ پیڑھ“ آکھیا گیا۔

اُس تھیں بعد شاہ مکھی ہو رگور مکھی بچ وی پہاڑی کی لکھیا گیا۔ ہُن تہ ایہہ زبان کماونی، نیپالی ہو رگڑ وھوالی بچ وی لکھی جا رہی اے۔ صوتی اعتبار نال ہما چلی وی پہاڑی تھیں گچھ زیادہ دور نیہہ۔ پہاڑی نے آج وی اپنے کنیں لہجے ہین۔ جسراں کہ ہندکو، کاغانی، پوٹھوای ہو ر میر پوری وغیرہ۔ انہاں لہجیاں بچ وی لفظاتی تہ صوتیاتی اعتبار ولوں بڑا فرق اے۔

تخلیق بیچ تنقیدی عمل وی کار فرما رہنا۔ اس واسطے ایہہ آکھیا جاسکنا اے کہ پہاڑی تنقید نے سلسلے بیچ سب تھیں پہلاناں میاں کریم اللہ قریشی ہوراں نا اے۔ انہاں پہلی بار پہاڑی ادب کی تخلیق تہ تنقیدی کسوٹی ور پر کھیا۔ یعنی کجھ نا کجھ لکھنا شروع کیتا۔ میں کریم اللہ قریشی ہوراں نے اُردو تہ پہاڑی ادب نے لسانی رشتے ور اپنا تحقیقی مقالہ تحریر کیتا۔ اس مقالے بیچ انہاں پہاڑی لوک، پہاڑی قبائل ہور پہاڑی رسم الخط تھیں علاوہ پہاڑی گرامر ور وی اک خوبصورت ہور معلوماتی باب لکھیا واہ اے۔ اس تحقیقی مقالے تھیں علاوہ وی انہاں نے کئی مضمون شائع ہوئی تہ دا دتھین حاصل کرنے رہے۔ کہہاں لفظاں ایہہ آکھیا جانا اے کہ پہاڑی ادب کی سنوارن، نکھارن تہ باوقار طریقے نال کھڑا کرن واسطے میاں ہوراں جیہڑی محنت کیتی، اوہ قابل رشک اے۔

پہاڑی تنقید نا باقاعدہ آغاز 1978ء بیچ ہويا۔ جس ویلے کلچرل اکادمی نے پہلا پہاڑی شیرازہ شائع کیتا۔ ایہہ شیرازہ ل دیدور مخصوص سا۔ جس کی ماں جی، شیوری، ل عارفہ تہ ہور کئی نایاں نال پکاریا جانا سا۔ اس شمارے نے دو حصے ہین۔ پہلے حصے بیچ 7 مضمون تہ دوئے حصے بیچ نظماں ہین۔ ریاست نے مشہور نقاد یوسف ٹینگ ہوراں نی نگرانی بیچ میاں کریم اللہ قریشی ہوراں ایہہ شمارہ ترتیب دتاسی۔ اس بیچ پہلا مضمون راجہ نذر بونیاری ہوراں نے ”لل دیدہک صوفی شاعرہ“ نے عنوان نال لکھیا واہ اے۔ باقی چھ مضمون نی تفصیل کجھ اسراں اے: 1۔ لل عارفہ اولیاء تہ شاعر: نور اللہ قریشی 2۔ لل دیدہ تہ اُنڈیاں کرامتاں: سید اقبال ملنگامی 3۔ لل دیدہ تہ اُنڈی شاعری، غلام مصطفیٰ پونچھی 4۔ لل دیدہک ولی: سید یوسف نسیم لاروی 5۔ لل عارفہ اولیاء یا شاعر: بشیر احمد خاکی 6۔ لل دیدہ جاتی تہ کلام: گوچرن سنگھ وغیرہ مضمون شامل ہین۔ دُو ایشارہ سال 1980ء بیچ نکلیا۔ اُس تھیں بعد متواتر نکل رہ ہین۔

میاں کریم اللہ قریشی ہوراں تھیں بعد پہاڑی تنقید نا اک بڑا نام نذر مسعودی نا اے۔ انہاں نے راجہ شیر احمد خان وراک تنقیدی مضمون لکھ کے کافی شہرت حاصل کیتی۔ راجہ شیر احمد خان نوٹ: راجہ شیر احمد خان وائی کرناہ، آسنے ہور اندے جدا بجد و تعلق وی کرناہ نال ہی آسا۔ یاد رہوے جے وادی کرناہ مظفر آباد اک حصہ آسا ہور جموں کشمیر وی سب تھیں بڑی تحصیل آسی۔ وادی نیلم، ہور لیپہ وی کرناہ تحصیل دا حصہ آسا۔ ایہہ تحصیل کرناہ راجہ شیر احمد خان دی جاگیر آسی۔ (ادارہ)

مظفر آباد نے رہن آلے سن۔ جہاں نالعلق شاہی خاندان تھیں سا۔ انہاں نے دورنچ پہاڑی ادب ورکافی تحقیقی کم ہویا۔ نذیر مسعودی ہوراں اپنے مضمون نچ اس گل ناچھا خاصا اعتراف وی کیتا واہ اے۔

تحقیق نے نال نال تنقید وروی موتی ساتی لال ہوراں نا کافی کم اے۔ گویا ایہہ ناں وی پہاڑی تنقید نے ابتدائی سلسلے نچ اک خاص مقام رکھنا اے۔ کجھ سال پہلاں انہاں نا اک تنقیدی مضمون شائع ہوا سی، جس ادبی حلقاں نچ کافی شہرت پائی۔ ایہہ مضمون کھش قبیلے نی تاریخ ورسا۔ سال 1996ء عیسوی نچ ڈاکٹر صابر مرزا ہوراں نے اپنا تحقیقی مقالہ جس نا عنوان، ”جموں نے علاقائی ادب پر اردو کے اثرات“ ور لکھ کے جمع کروایا ہور ڈاکٹریٹ نی ڈگری حاصل کیتی۔ بعد نچ ایہہ مقالہ کتابی صورت نچ شائع ہویا۔ ایہہ مقالہ پہاڑی ادب نی تنقید نی تاریخ نچ اک خاص مقام رکھنا اے۔ اس مقالے نچ صابر مرزا ہوراں نے پہاڑی ہور اردو ادب ور کافی معلوماتی گلاں کیتیاں ویاں ہین۔

پہاڑی زبان تہ ادب نی ترقی واسطے وادی کرناہ نا ہمیشہ تو ہی اک خاص رول رہیا واہ اے۔ اس سرزمین نے وڈے وڈے ہور منے پڑنے ادیب تہ شاعر، فنکار تہ گلوکاراں کی پیدا کیت۔ جہاں وادی تہ وادی تھیں باہروی اک خاص پہچان بنائی۔ انہاں لوکاں بچوں اک ناں راجہ نذر بونیاری ناوی اے۔ راجہ نذر بونیاری نے پہاڑی ادب نچ خاصا ناں کمایا۔ نمل، مٹھی نچھ، شارده نامی سفر نامہ ہور پہاڑی زبان وادب نی تاریخ انہاں نیاں مشہور کتاباں ہین۔ انہاں متے سارے انشائیے، افسانے ہور مضمون لکھے ہین۔ جدکہ اک تنقید نگار نی حیثیت نال وی انہاں ناں کافی اہمیت رکھنا اے۔ اوہ پہاڑی ادب نی خوب جان پہچان رکھے سن ہور کسے مضمون یا موضوع ور اک خاص ہور اٹل جواب دینے نی قابلیت سی۔ کجھ دن پہلاں اللہ کی پیارے ہو گئے، اللہ مغفرت کرے۔

خط پیر پنچال نا اک سنجیدہ، عقلمند، ہوشیار ہور قابل افسانہ نگار، انشائیہ نگار، تنقید نگار، شاعر ہور نثر نگار نثر راہی دے ناں کولوں کون شخص واقف نیہہ۔ انہاں وی پہاڑی زبان نی ترقی واسے کافی محنت کیتی۔ اس ویلے انہاں نیاں 10 کتاباں منظر عام ور آکے داد تحسین حاصل کر چکیاں

ہیں۔ پرکھ پرچول انہاں نے تنقیدی نوعیت نی کتاب اے۔ جس پنج گل 25 مضامین ہین ہور انہاں 25 مضامیناں ور نثار راہی نے اپنی جانکاری تہ پرکھ نال ادبی پرچول دا حال احوال درج کیتا واہ اے۔ اس توں علاوہ وی اوہ وقتاً وقتاً اپنی واقفیت ہور ادب شناسی نا اظہار کرنے رہتے سن۔ اس سلسلے پنج انہاں نے کافی مضامین لکھے جیہڑے اُج دستیاں ہین۔

نثار راہی نے ہم عصر لکھاریاں پنج محمد سرور ربیعان، عبدالرشید قریشی، فداراجوری ڈاکٹر عبدالحق نعیمی، فاروق انوار مرزا، ماسٹر علی زمان کھوکھر، ماسٹر محمد مقبول اقبال نسیم، محمد عظیم خان، لال دین مظلوم، ظفر اقبال منہاس ہور ڈاکٹر جہانگیر دانش وغیرہ نے ناں کافی مشہور ہین۔ جہاں پہاڑی ادب واسطے قابل قدر خدمات انجام دیتاں ہین۔

پہاڑی تنقید پنج اک بڑا ناں عبدالحمید حسرت نا اے۔ میر حیدر ندیم نے عین موضوع ور پہلی تنقیدی کتاب لکھی ہور تنقید نے بنیادی خدو خال بیان کیتے یعنی تنقید کیہڑے اے؟ تنقید نیاں کتیاں قسماں ہونیاں ہین؟ تنقید نے کیہڑے کیہڑے دبستان ہین؟ اس تھیں علاوہ پہاڑی شعراء نے کلام وروی بہوں ساری گلاں کیتیاں ویاں ہین۔ پہاڑی تنقید نے سلسلے پنج ایہہ ناں ہمیشہ روشن رہسی۔

2009ء پنج پہاڑی مشاورتی بورڈ ”پہڑاس“ ناں نی اک کتاب شائع کیتی جس پنج تحقیقی تہ تنقیدی مقالے شامل ہین۔ اس پنج کوئی 15 مضمون شامل ہین۔ ایہہ مضمون میر حیدر ندیم نے لکھے وے ہین۔ پہاڑی تنقید نے سلسلے پنج ایہہ کتاب وی کافی اہمیت رکھنی اے۔

اک شاعر، مورخ، انشائیہ نگار، افسانہ نگار ہور تنقید نگار نی حیثیت نال وی کے ڈی مینی نا بڑا ناں اے۔ اُنہاں بہوں سارا تخلیقی تہ تنقیدی کم کیتا۔ جس کی کدے وی نا پھلایا میہہ جاسکنا۔ کے ڈی مینی نے پونچھ نی تاریخ، راجوری نی تاریخ، صوبہ جموں نی تمدنی تاریخ ہور پہاڑی قبائل نامی کتاباں لکھے کے بہوں ناں کمایا۔ اُنہاں نے متے سارے مضامین شائع ہوئے ہین۔ جیہڑے پہاڑی تنقید نی ترقی پنج اک خاص مقام رکھنے ہین۔ انہاں نیاں تقریباً اک درجن کتاباں چھپ کے منظر عام تے آئیاں ہین۔

گھ دن پہلے ڈاکٹر عبدالحق نعیمی ہوراں نی اک چنگی تہ خاصی معلوماتی کتاب ”پرکھ“ چھپی۔ جس پنج بکھ بکھ مضمون ہین۔ اس تھیں علاوہ وی ڈاکٹر عبدالحق نعیمی ہوراں کتاباں تہ مضامین لکھے۔ جیہڑے تنقیدی ترقی پنج اک خاص مقام رکھن ہین۔ ادب تہ ادیب، انہاں نی مشہور تنقیدی کتاب اے۔

ڈاکٹر جہانگیر دانش اک لائق استاد ہین۔ انہاں پہاڑی زبان تہذیب، تمدن، ثقافت نے بارے پنج کافی کجھ لکھیا واہ اے۔ پڑھے لکھے ہو مہنتی انسان ہین۔ زبان، ادب، تہ تہذیب نی ترقی واسطے 40 بریاں تھیں قلمی خدمت کر رہے ہین۔ تاحال اندیاں تقریباً ادھ درجن کتاباں پہاڑی ادب کی اضافہ تہ باہد اکیتا دا ہے۔

ڈاکٹر فاروق انوار مرزا ذہین ترین ادیب تہ شاعر ہین۔ اس ویلے کلچرل اکادمی پنج پہاڑی شعبہ نے نگران ہین۔ پہاڑی سمیت اردو گوجری پنج وی اچھی خاصی معلومات رکھن ہین۔ انہاں نے متے سارے مضامین شائع ہوئے ہین۔ انہاں تھیں علاوہ شیخ آزاد ہور ڈاکٹر لیاقت نیر نے ناں وی بہوں مشہور ہین۔

اس ویلے سرکاری مادری زبانان نی ترقی واسطے کافی سنجیدہ نظر اونی پی ہور سلسلے پنج تعلیمی پالیسیاں پنج وی کافی تبدیلیاں کر رہی اے۔ اس ویلے جدید ٹیکنالوجی نی بدولت وی ادب نے ہر شعبہ پنج خوب ترقی ہو رہی اے۔

مگنی گل:

پہاڑی پنج تنقید نا باضابطہ آغاز 1978ء تھی بعد ہویا۔ سال 1978ء پنج کلچرل اکیڈمی نے استاد ادب تہ سال 1979ء پنج کلچرل نے استاد ادب تہ سال 1979ء پنج پہلا شیرازہ شائع کیتا۔ جیہڑا ال دیدور مخصوص سا۔ اسے شمارے تھیں پہاڑی پنج تنقید نا آغاز ہویا۔ اس پنج مست مضمون لکھے گئے سن۔ اس تھیں بعد ایہہ شمارہ متواتر شائع ہویا ہور آج وی ہور رہیا اے۔ تنقیدی روایت پنج میاں کریم اللہ قریشی ہوراں نانا کافی اہم اے۔ جہاں ابتداء پنج ادب کی پڑھیا، پرکھیا تہ پیش کیتا۔ نظیر مسعودی، نذر بونیاری، غلام مصطفیٰ پونجھی، میر حیدر ندیم، نثار راہی، ڈاکٹر جہانگیر دانش

ہورڈاکٹر عبدالحق نعیمی ہوراں نے بہوں کم کیتا۔ صابر ہوراں پہاڑی تہ اُردو زبان نی ممالکت، تقابل ہوراشتراک کی رلاماکے کافی تحقیقی تہ تنقیدی کم کیتا۔

میاں کریم اللہ قریشی ہوراں نے وی اپنے مقالے پنج اُردو ہور پہاڑی زبان، ادب تہ قبیلے ور کافی کم کیتا۔ انہاں نے سنگیاں تہ ویلیاں جن پنج نظیر مسعودی، شہباز راجوری، ظفر اقبال منہاس، راجہ شجاعت علی، عبدالرشید قریشی، عبدالرشید لون تہ ماسٹر محمد مقبول، صابر مرزا، فاروق انوار مرزا، کے ڈی مینی وغیرہ نے متے مضامین لکھے تہ شائع کیتا۔ 1997ء پنج اک رسالہ ”شمس بری شائع ہویا۔ اس رسالے نے دوترے شمارے ہی شائع ہوئے سن۔ بعد پنج ایہہ جاری نارہ سکیا۔

منشاخاکی ہور جاوید راہی نے وی گچھ مضمون لکھنے ہین۔ جنہاں کی تنقید نے ارتقاء پنج اہمیت دتی جاسکئی اے۔ عبدالمجید حسرت غالباً پہاڑی نا پہلا باضابطہ تنقید نگار اے۔ جس ”پرچول“ ناں نی باضابطہ اک کتاب لکھی۔ ڈاکٹر عبدالحق نعیمی ہوراں نی اک کتاب ادب تہ ادیب ناں نی شائع کیتی جیہڑی پہاڑی تنقید نے ارتقاء پنج اک خاص مقام رکھنی اے۔ ڈاکٹر جہانگیر دانش ہوروی کافی اچھی پہچان رکھنے ہین انہاں نے وی متے سارے مضمون لکھے۔ عبدالرشید لون، مقبول ساحل نے وی تنقیدی مضمون لکھے ہین۔

اس ویلے متے سارے ادیب جنہاں پنج نعیم مرتضیٰ، محمد رفیق خان، ڈاکٹر لیاقت نیر، محمد اقبال نازش، شیخ آزاد، الطاف حسین جنجوعہ، یار علی خان، خواجہ پرویز دلبر وغیرہ نے ناہوں مشہور ہین۔

حوالاجات:

- 1 ایکٹن: ازمنہ قدیم میں ادبی تنقید
- 2 وارسفولڈ: تنقید کے اصول
- 3 سیٹس بری: انگریزی تنقید کی تاریخ
- 4 مغربی تنقید کا مطالعہ: عابد صدیقی
- 5 فن تنقید اور اُردو تنقید نگاری

مقدمہ شعر و شاعری: حالی	6
عملی تنقید: کلیم الدین احمد	7
تنقید کیا ہے: آل احمد سرور	8
پرچول: عبدالمجید حسرت	9
پہڑاس: میر حیدر ندیم	10
اُردو پہاڑی ایک تقابلی مطالعہ: کریم اللہ قریشی	11
پہاڑی شیرازہ، کلچرل اکادمی	12

شاہ محمد پورے گراں ناہی بیہ پورے علاقے ناک منیا پڑ منیا ناسی۔ لوک اُس کی شاہ محمدنی
 جگہ شاہ شاہ آکھنے سن۔ شمشاہ ناکتہ وی زیادہ بڑا بیہ سی۔ آپوں کُہرے والی جمیلہ خاتون تہ دو
 مُنڈے۔ بڑا مُنڈا اُٹکیل، جس نی عمر پندرہاں سال سی تہ زکا کوئی چھ سٹ مہیاں ناسی۔
 اُٹکیل پیو ہاروں دماغوں تیز، پر پڑھائی نا شوٹی۔ نکلیاں ہونیاں تھیں لکھنے پڑھنے نا
 جنون۔ ماہرے آونیاں اُس نو ویں پاس کیتی تہ سمیں چڑھیا۔ میں سکول ڈیوٹی شروع کیتی تہ اُٹکیل
 کی ماہری سیکشن لہٹی۔ میں وی خوش ہویاں جے مگی موقعہ لبھا شے نی نیکی مکا نے نا۔ سارا گجھ
 اُٹھیک اُٹھا ک سی۔ میں سکولوں مُراں تہ اُٹکیل فٹ تھیں مکے نی رُٹی، چھاہ مکھن تہ مرچی لئی آوے۔
 ایہہ کھانیاں ہی ماہری ساری تھکاوٹ مگی جائے۔ کُہرے نی چھاہ پئی اتنی مستی چڑھے جے
 پٹھیاں پٹھیاں نیندر پئی جائے۔ شام ہووے تہ میں باہر نکلی کوٹھے نے پچھواڑی ہٹا کے نے کہنے
 جنگلے جج جائی پُججاں۔ چہڑے نے اُچے لے بوٹیاں نی اُٹھٹی ہوا، لمی سائیں سائیں نی اواز تہ
 پیراں پٹھ بوٹیاں اُپروں اُٹھا نا ستھرا تہ جج سکتے نے مونگرے۔ کدھرے کدھرے نپلے کھنا جج
 رتے پہنا گنوں اس طراں لگنے سن جس طراں رنگ برنگی ریشمی قالین ڈھائی ہووے۔ پہلاں
 پہلاں تہ میں پہنا گنوں کی ہتھ بیہ ساں لانا، پر جس ویلے ایہہ پتہ لگا جے ایہہ جنگلی پھل اے اُس
 تھیں بعد میں اگا دُکا اپنے مُنہویں جج بائی کہننا ساں۔ پکیا نا پہنا گنوں مُنہویں جج اس طراں گلی
 جانا جس طراں اُٹساں مُنہویں جج مکھنے نی اُٹکی رکھی اپنا مُنہ بند کیتا ہووے۔ ہٹا کا چڑھنے تہ
 ماہرے پیر بسونے سن نہ مگی تھکاوٹ لگتی سی۔ ہٹا کے نی چوٹی اُپر تلی جج پھٹی ساہ لینا ساں۔ فر
 مگی وقت نا کوئی تہیاں بیہ سی رہنا۔ تلی جج اُکس پتھرے اُپر بیہی میں بُناں نظر مارنیاں ہی ماہرے
 حواس گم ہوئی جانے سن۔ ہٹا کے نے سچے کھبے اُڈ نے سفید چٹے کھلے لے چہڑا جیاں کسے انگریز
 زنائی بالی کھولی تپتے سکنے واسطے کھلیا رے ہوون تہ پاگلاں ہار نیکری نے چار چو فیرو ڈروٹی جانی
 ہووے۔ بُناں پورا گراں ایہجا کہ اُکھیاں پٹنے نادل ہی نہ کرے۔ لمی چہڑی اُڑے جج جس طراں
 کبھ کبھ رنگ سجائی تہ جج جج بلنے دیے رکھے ہوون۔ شام ویلے کُہراں نے لاٹو دہنہیاں ہارٹے
 جج رکھے نے خاصے خوبصورت لگنے سن۔ سامنے دو اہٹا کا تہ جج جج دریا یاں اُڑنا جیاں سٹ مستی
 جج مروڑیاں کھانا جانا ہووے۔

پارلے ٹہا کے اُپر نپلے کہنا، بچ کدھرے کدھرے چھٹے، کالے تڑتے ڈنگریاں دسنے سن
 چٹیاں کسے پینٹنگ بنائی تنگی ہووے۔ میں بس ایسے سوچنا رہنا ساں جے آساں شہر بنائی کہہ کھٹیا۔
 تھوواں، شور، گنداپانی، ہماریاں تہ اسانوں اُچے پتھراں نے ٹھیر، جہاں نے اندر تہ باہر ہنیرا ہی
 ہنیرا۔ قیدیاں والی زندگی۔ ماہڑا دل تڑفن لگنا سی تہ اندر واندرو دعا کرنا ساں جے کوئی چہلہ بنے تہ
 میں بال بچہ وی گراں لئی آواں۔ مگی کہڑی کہڑی اپنے کالج نے دوست منظور ناں ہونے والیاں
 بحثاں یاد آونیاں سن۔ شہر تہ گراں نی بحث آساں نی مشہور سی۔ میں شہراں نے فائدے رٹے
 رٹائے نے بولنا رہنا ساں تہ منظور آخر اُپر صرف اکو جملہ بولی گل ختم کرنا سی..... ”جس کی
 گراں نی زندگی نصیب ہوئی جائے، اُسکی جنت نی تمنا ہیہہ رتھی۔“

اک دن میں سکولوں واپس مڑیاں تہ کہہ سارا چپ سی۔ بیہڑے بچ آج کوئی ہیہہ سی دسنا۔
 شہاں شاہ وی دو پہر و دو پہر ہٹی بند کری کہہ آیا ناسی۔ شکیل رٹی لئی آیا تہ میں اُس نیاں اکھیاں بچ
 گجھ پریشانی تکی۔ میں اُس نی ہانہہ پگڑی تہ اُس نامہہ اپنے واخ کری چکھی لیا ”کہہ گل اے؟
 تو اہڑیاں اکھیاں بچ گجھ ڈر جا دسنا اے۔ نالے آج سارا کہہ چپ اے۔ ایہہ لگنا جے سارے
 کدھرے ٹری گئے ہوون۔“

”اماں سخت ہمارا اے۔ پہنا پاوی ہٹی بند کری آئے ہین۔ اندر اماں کول بیٹھے نے ہین۔
 اماں کی اللہھو کرنا بخار چڑھیا نا اے،“ شکیل اتنی گل سنائی ٹری گیا۔

میں وی بس دو گراہ کھا ہدے تہ پہنا نڈے پراں کری شوڑے۔ شام ویلے شہاں شاہ کمرے
 تھیں باہر آیا تہ ٹہلا ٹہلا ٹریاں آنی ماہڑے کول بیٹھا۔ تھوڑے چر اُس دوئی چپ رہے تہ فر میں
 گل شروع کیتی ”شاہ جی! شکیل آکھنا سی جے گجھ پریشانی اے۔ اماں نی صحت ٹھیک ہیہہ اے؟“
 ”آہو جی! جمیلہ کی گجھ زنا نہ ہماری اے۔ اگے چکھے وی دہسی، علاج وی کرایا.....
 مگر..... پتہ ہیہہ لگنا..... بچوں ٹھیک تہ بچوں ہمار..... مگر آج گجھ زیادہ مجبور اے
 بس ایہہ اک پریشانی اے،“ شاہ جی اتنا آکھی چپ ہوئی گیا۔
 ”کدوں تھیں اے ایہہ تکلیف؟“ میں واپس چکھیا۔

نکل گئی۔ شے نے کمرے بچوں رونے نی واز آویا کرنی سی۔ مگی رہن نیہہ ہویا، میں شتابی شتابی بوہے کول پہنچی تہ ٹھکوریا۔ اندروں شماں رونا تہ بھگنا باہر آیا۔ ماہری چھاتی نال لکیا تہ بس اتنا ہی آکھی سکیا ”ماشٹر جی! جمیلہ مری گئی۔“

مگی چلر آون لگے۔ مگر میں دل ڈاہڈا کری شے کی تھمیا تہ لئی تہ رار اُس نے کمرے بچ آئی گیاں۔ جمیلہ کی میں آج پہلی واری تکیا۔ بان نی کھٹے اُپر لیٹی نی۔ پیر کھٹے تھیں تھوڑی باہر نکلے نے۔ منہویں اُپر موٹی بڑے بھلاں والی شیٹ۔ کھٹے نال شکیل بیٹھانا، جس نی چہولی بچ نگا پھر اونا۔ شکیل اُس کی دلاسدہی چُپ کرانا۔ میں تکتنا رہیاں۔ شکیل کی ایہہ سمجھ نیہہ سی آونی جے اوہ آپوں روئے یانکے پھر او کی چُپ کرائے۔

دہنہہ چڑھیا تہ سارا گراں تڑٹی پیا۔ دہنہہ ڈبیا تہ اپنے نال جمیلہ کی وی زمی بیٹھ لئی گیا۔ چُکھے صرف شماں تہ اُس نے دورونے پٹنے بچے رہی گئے۔ شے نارونا تہ اُس ویلے بند ہوئی گیا جس ویلے نکلے منڈے ددھے واسطے چانک ماری۔ دوئی بیو پتر اُسکی ددھ پلان لگ پئے۔

چوتھا ہویا تہ سارے اپنے اپنے کھراں تڑی گئے۔ شے نے کھراے نیاں مُشکلاں ہُن شروع ہونیاں۔ ہٹی بند ہوئی گئی۔ شکیل نی پڑھائی اُپر اٹھیا۔ مال چوکھر چلھا چوکا سارے ٹھپ ہوئی گئے۔ مگی وی سمجھ آون لگی جے زنانی نی ذات جیجی وی ہووے اپنے کُبتے بچ اوہ اُس کُلتے ہار ہونی اے جس اُپر پورا کھراٹ ٹرنا رہنا اے۔

شے شاہ کی کجھ سمجھ نیہہ سی آونا جے اوہ کہہ کرے۔ گراں، گماہنڈی تہ رشتہ داروی روز جرگہ لائی رکھنے رہے۔ اک مشورہ تہ ایہہ وی آیا جے نکلے منڈے واسطے نالے کھراٹورنے واسطے شماں کسے نال نکاح کری لووے، مگر شماں بٹک ہوئی گیا۔ اک تہ جمیلہ نے مرنے نا دکھ تہ دُوا بچیاں ناسوچی اُس فیصلہ کری لیا سی جے ساری زندگی اوہ دُوا بیاہ نیہہ کرن لگا۔

دُوا مشورہ ایہہ آیا جے شکیل نابیاہ کیتا جائے، مگر اوہ پڑھائی نی سی چھوڑنا چاہنا۔ نالونال اُسکی ایہہ وی پتہ سی جے نکلے پھر او واسطے کجھ تہ کرنا پتہ سی۔ اوہ اس شرط اُپر نیا جے اُس نی پڑھائی کوئی نیہہ روکن لگا۔ شے شاہ کی تھوڑا تہر وس ہوئی گیا تہ چالے کی ڈپکن لگ پیا۔ اُچر توڑی شے

اپنے سالے نی بڑی گڑی سلمیٰ کی سدیا۔ سلمیٰ وی دسمیں پڑھنی سی۔ شکیل ہار اوہ وی لائق سی تہ ڈاکٹر
 بنا اُس ناشوق سی۔ سلمیٰ نے آونے نال کبر وی تہ تھوڑا ٹھیک ہو یا، مگر نکلے مُنڈے نی مُشکل ختم
 ہوئی گئی۔ سلمیٰ نکلے مُنڈے کی چنگی طراں سمہالی لیا تہ دن و دن اُس ناپیار نکلے نال بدھنا گیا۔ راتی
 جاگنا، مُنڈے کی تھوئی تہائی دُدھ پلانا، اُس نے کپڑے چپڑے بدلے، تہیاڑی سمہالنا۔ اُس کی
 ہُن لگن لگا سی جے سہویں پڑھی لکھی جائے یا سہروں اُن پڑھ رہوے، اُسنا تہ ذمہ داریاں اکو
 جہیاں رہنیاں۔ شمشاہ نے کبر اس طراں ڈبی کہ اُسکی ایہہ ہوش نیہہ رہی جے اوہ پڑھائی کرنی
 اے۔ اوہ ہُن اتھے توڑیں گئی گئی سی جے جدوں وی نکا کجھ زیادہ رون لگے، سلمیٰ اپنی چھاتی اُس
 نے ہوٹھاں اُپر رکھی چُپ کرائی شوڑنی سی۔

چالیے اُپر شمشاہ نے سالے تہ سالی نال گل کیتی تہ سارے چُپ ہوئی گئے۔ شمشاہ ساریاں
 گلاں کری تہ سالے کی سلمیٰ نارشتہ شکیل واسطے منگی لیا۔ گراں نے بڑے بڈھیریاں وی منت چھندا
 کیتا تہ سالامنی گیا تہ اگلے جمعے نکاح نافیلہ ہو یا۔

سلمیٰ نکلے کی لمی جیلہ والے کمرے بچستی نی سی۔ جدوں اُسکی پتہ لگا جے اُسنا نکاح شکیل
 نال ہونے والا اے تہ اُس کی چکر آئی گیا۔ ڈاکٹر بنا اُس ناخاب سی جس واسطے اُس دن رات
 کتاباں بچ ہی کڈھی سی۔ بس دو سال نامسلہ سی۔ اُس کی اپنی زندگی خراب ہونی دسن لگی۔ مڑی
 تھڑی اُسنیاں اکھیاں اگے جیلہ پھھی نادر دانی کھلونا سی۔ سوچی سوچی اُس نادماغ دکن لگا تہ اوہ
 سدھا آنی بیوکول کھلوتی تہ شکیل، شمشاہ تہ ہوراں لوکاں سامنے ٹک ہوئی جواب دتا..... ”میں
 حالیں پڑھیا کرنی آں۔ میں ڈاکٹر بنساں تہ فر سوچساں۔ اس واسطے منگی ایہہ نکاح منظور نیہہ۔“
 کمرے بچ نکا مُنڈا رون لگ پیا تہ سلمیٰ جلدی جلدی واپس اُس کول گئی اٹھی۔ سلمیٰ نے جواب تھیں
 سارے تہ پریشان نیہہ ہوئے، مگر شکیل ٹھن ٹھار ہوئی گیا۔ اُس نے کن رتے لال ہوئی گئے۔
 گالے نیاں رگاں چڑھی گئیاں، پر اوہ بولیا کجھ نیہہ۔ ماؤنی موت، کبرے نابخت، نکلے پہر اوہنی
 حالت تہ پیونی قربانی..... ایہہ ساریاں سوچاں شکیل کی ہماری ہار اس طراں چمڑی گئیاں،
 جس طراں مکے ناک اک دانہ کھسکنے کھسکنے جانی کبر اٹے بچ ٹہینا تہ پنجانا۔ ساریاں تھیں

بڑی سوچ شکلیں نی پڑھائی نی سی۔ اُس کی بس ایو دسناسی جے اُسکی پڑھائی چھوڑی کبہر پکڑنا پیسی، مگر فر چلھے جوکے ناکم کس طراں ہوسی۔ اوہ نہ زنانیاں ہی کری سکیناں۔ سلمی نامنہ پھٹ جواب شکلیں واسطے عذاب بنی گیا تہ اُس تہیاڑے بعد اُس سلمی واخ تکناوی چھوڑی شوٹیا۔ ہر ویلے اُسکی سلمی ناکروڑا جواب کتاں بچ تہر ہاروں آنی بڑناسی۔

سلمی نکلے مُنڈے کی دُدھ پلائی صاف کری سوالیا تہ اُس نیاں اکھیاں اگے تہیاڑی نا سارا قصہ آئی گیا۔ کنڈی پہنارستیاں نیاں اُس نیاں اکھیاں چھتے کی تڑتکتیاں رہیاں تہ دماغ بچ ہور نیاں ہور گلاں چکر کنتیاں رہیاں۔ اُس نیاں اکھیاں بچوں نیندر اُڈی گئی تہ کبڑی کبڑی ساساں مارن لگی۔ سلمی پہنارستیاں کی اپنا فیصلہ سنائی آئی سی، مگر حالیں وی اُس نال کالج ڈولنا سی۔ نکلے مُنڈے نے چٹے نازک ہتھ اُس نے پیٹے اُپر سن تہ سر اُس نی چھاتی نال چڑیا نا۔ سلمی نی نظر اُس نے چن جے متھے اُپر پیٹی تہ اُس نیاں اکھیاں بچوں اتھروں چھم چھم ڈہلن لگے۔ اُس نی سوچ ہُن دُوے پاسے مُدی گئی۔ اگر اوہ واپس پڑھائی واسطے کبڑی گئی تہ شے پھو پھڑنا کبڑ کس طراں اُڑسی۔ ڈگر بچھا، داند تہ باقی اتنے سارے بے زبان پھلکھے تہر یاے رہسن۔ ہٹی بند ہوئی جاسی تہ کبہرے نے اتنیاں چیاں کی رُٹی گن کھلاسی۔ شکلیں نی پڑھائی ناکہہ ہوسی۔ سلمی نکلے نے چٹے چھڑے متھے اُپر پیار کیتا تہ اکھیاں بند کری سیٹی رہی۔

بکی لوئے شکلیں ماہڑے نال ہی سکول اُڑی پیا۔ پہنکھا پہنانشکلیں ساری تہیاڑی چھڑکنا رہیا۔ میں وی اُسکی سمجھایا، پر سلمی نی گل اُسکی دماغوں نیہہ نکلی۔ ہُن اُسے واسطے سلمی گجھ وی نیہہ سی۔ اُس ناناں ہی سنی اوہ چوناسی۔ سکولوں اُس واپس مُڑے تہ شماں شاہ ماہڑے کمرے بچ آئی گیا۔ شکلیں وی ہُن ماہڑے کمرے بچ ہی بہینی رہناسی۔ شے شکلیں واخ تکے باہجوں مگی آکھیا جے آج سارے اپنے کبہر جایا کرین۔ سلمی وی جلی اُٹھی اے۔ تَس شکلیں کی اک ہفتہ چھٹی دیو اُچر توڑیں میں اک نوکرانی نا انتظام کری لیساں۔

شکلیں کبہر تہ بیٹھا پر بگا اُس کولوں نی سامن گیا۔ مال چوکھرتہ باقی سارے کم کاج شکلیں نی صحت تہ مُرت دوئی اُڈی گئے۔ سویرے تھیں لئی شام توڑیں اُس کی کوئی پتہ نیہہ سی لگنا جے وقت کس طراں لکھی گیا۔

اُدھر سلمیٰ کُہر تہ پہنچی پر اُس نے وی حوش حواس اُڈے نے سن۔ کُہر، سکول رکھ..... اوہ جدھر جائے نکلے ناچٹا چہرہ امتھاتہ تھہ اُسکی یاد آون۔ راتی سووے تہ اُسکی لگے بے نکلے اپنے ہتھ اُس نے ٹھنڈے اُپر رکھے نے ہین تہ سر اُس نی چھاتی اُپر۔ کدے کدے اُس کی اپنی چھاتیاں بچ عجیب جہی سختی لگے۔ اوہ جدھر جائے اُس کی ایٹاں لگے بے نگا اُسکی آلے مارنا تہ سدھنا اے۔ ڈنگر بچھے اُس واخ منہہ کری ڈنگار نے ہین تہ انہاں نی اکھیاں بچوں اتھروں ٹہننیں۔

بارتھیا ڈے سلمیٰ سکول کوئی بیہہ گئی۔ اُس کی اتنا ہول اُٹھیا کہ اوہ اپنی بانڈی بچ بوہا بند کری، سرے اُپر بانہیاں تھری ڈانکاں ماری ماری روئی تہ ساریاں تھیں نکلے چھلے کی اپنے سینے نال لائی بھگنی ریپی تہ اُس نے سرے اُپر ہتھ پھیرنی ریپی۔ دہنہہ چنگی طراں چڑھیا تہ سلمیٰ اپنے کپڑیاں نی چوڑھنی سرے اُپر رکھی تہ کُہرے والیاں کی سنائی شے نے کُہر دیگری ویلے آنی پہنچی۔

میں وی حیران ہوئی گیاں۔ اُس رات نکلے سروں رہیا ڈیہہ کیتی تہ ستاں تھیا ڈریاں بچ پہلی واری چُپ کری ستا رہیا۔ شام ہن ہٹی جان لگ پیا۔ ڈنگروی رجبی تہ کھاء کھان لگے۔ مگی وی تھوڑا داغی سکون لہیا، مگر شکیل تہ سلمیٰ تہ آپس بچوں گل کیتی تہ نہ کوئی رشتے نی گل چلی۔ شکیل ہن سکون جان لگ پیا تہ ہن زیادہ محنت کرن لگا۔

دسمیں نے امتحان پچھے تہ سلمیٰ شکیل واخ زیادہ تہیان کرنا شروع کیتا تہ اُس نی ہر لوٹ پوری کرن لگ پئی۔ اُس نہ تہ اپنی پڑھائی نی گل کیتی تہ نہ اپنے امتحان نی۔ بس شے نا کُہر اُس واسطے سب تھیں بڑا امتحان سی۔

شکلیل ناریزلٹ آیا تہ اُس بورڈ نے ریکارڈ تروڑے۔ جمیلہ نے جانے تھیں بعد پہلی واری کُہر بچ خوشی آئی۔ سارا گراں اک واری فرترٹی پیا۔ سلمیٰ سویرے تھیں شام توڑیں جمان ٹپانی ریپی۔ پر اوہ تہ شکلیل نہ کدے آپس بچوں بولے تہ نہ بیٹھے۔ اگلے مہینے شکلیل پڑھائی واسطے شہر تریا تہ مگی نال جانا پیا۔ شکلیل کی یاری تہ باری واسطے سکول داخل کرائی اُس نے رہنے نا انتظام کری میں واپس گراں آئی گیاں۔ شے نا کُہر پہلاں ہار ہوئی گیا۔ سلمیٰ کُہر ابھی سمہا لیا جے جمیلہ نی موت ساریاں کی پہلی گئی۔ ہسنے کھیڈ نے پتہ ہی بیہہ لگا دو سال کسراں لنگھی گئے۔ نگا منڈاوی ہن سیانا

ہوئی گیتا سہلی وی تھوڑا سکھے ناساہ لیا۔ شکیل وی دو سالان پنج صرف اک دواری کُہر آیا۔ اک دو راتاں ریٹی واپس ٹری گیا۔ اُس ڈاکٹر بننے واسطے جان ماری۔ باری پنج وی شکیل ٹاپ کیتا تہ میڈیکل کالج جانی چُجیا۔ اک واری فر شے ناکہر خوشیاں نال پُہرن گیا۔ ڈاکٹر بنی شکیل پہلی واری کُہر آیا تہ پیو نے سپنے نال لگی ڈا ہڈا رویا۔ ماؤنی قبری اُپر جانی بیٹھا تہ خاصے چر رونا تہ گلاں کرنا رہیا۔ سہلی اُنہاں دناں شکیل واسطے سارے انتظام کیتے پر نہ تہ اُس نے سامنے آئی نہ گل کیتی۔ شکیل وی ماہڑے کمرے پنج ہی رہنا رہیا۔ کتے پُہراؤ نال اُس سنگ کیتا تہ اُس کی سمہا لنا رہیا۔

میڈیکل کالج نی پڑھائی ویلے شکیل محنت کیتی تہ ناں کمایا۔ ہر کوئی ڈاکٹر کوشش کرنا سی جے اُس نے گروپ پنج رہوے۔ اس طراں شکیل نی دوستی راستی بدھنی ریٹی۔ شکیل وی ساتھی ڈاکٹر اں کی نال نال مدد کرنا رہیا۔ ڈاکٹر یاسمین تہ سویرے شام شکیل نال چھڑی رہی سی۔ ذرا ساری گل سمجھ نہ آوے تہ دروڑنی شکیل کول آنی پچے۔ پورے میڈیکل کالج پنج اُنہاں نی دوستی نیاں گلاں چلنیاں سن۔ ساریاں کی پتہ سی جے دوئی ڈاکٹر بنی تہ اک دُوے نے ہوئی جاسن۔

شکیل نی ڈگری پوری ہوئی تہ کووڈ آنی چُجیا۔ ساری دُنیا ڈرنے ماریاں اندر چھٹی گئی۔ نہ بندہ نہ بندے نی ذات۔ لاک ڈاؤن لگا تہ حالت ہو وی خراب ہوئی گئی۔ مزدور، دکاندار تہ جہیڑی دار بے روزگار ہوئی گئے۔ باہر جان تہ کووڈ چھڑی جائے اندر رہون تہ فاقے مرن۔ بس ہر پاسے موت ہی موت۔ نہ کسے نا جنازہ، نہ چوتھا چالیا، نہ کفن دفن۔ اتنا بے بس تہ بے سہارا انسان شاید اس تھیں پہلاں کدے وی نہیہ ہو یا ہون لگا۔ میڈیکل کالج وی بند ہو یا مگر شکیل اپنی ڈیوٹی کووڈ وارڈ پنج لوئی لئی تہ لوکاں کی بچانے واسطے ہتھ پیر مارن لگا۔ یاسمین وی کُہر ٹری گئی، پر اُس شکیل ناکھیڑا نہیہ چھوڑیا۔ روز فون کری اپنیاں رشتے داراں کی کووڈ نا علاج کرائے آکسیجن دوائے، مگراک واری وی آنی تہ شکیل کی نہیہ تکیا۔

اک دن شکیل کی بخار ہو یا تہ ساہ چڑھن لگا۔ شکیل جلدی جلدی ہسپتال والیاں کی سنایا تہ وارڈ پنج اک بیڈ اُپر لیٹی آکسیجن ناماسک فٹ کری لیا۔ ہسپتال والیاں اسکی اک شیشے نے بند کمرے پنج نیتا تہ کہلا کری شوڑیا۔ شکیل نی حالت خراب ہوئی گئی۔ آکسیجن والی مشین پوری

آکسیجن نیہہ سی دینی۔ ڈاکٹراں کی فِلم ہوئی تہ انہاں ماہڑے کُہر سنہیا پسہ جیسا تہ اس طراں خبر گراں پہچی گئی۔ شمع نے کُہر اک واری فر ماتم آئی بیٹھا۔

ڈاکٹراں یا سمین کی سدا مگر اوہ نیہہ آئی۔ ڈاکٹر اُسکی چُھیا وی جے اگر شکیل کی گُجھ ہوئی جائے تہ اُسنی لاش کس نے حوالے کرنی اے۔ یا سمین سر کن چھنڈی شوڑے۔ ڈاکٹر آخر ایہہ فیصلہ کہتا جے اس کی لاوارث لکھی تہ ذن کری شوڑساں۔

شمع نے کُہر ماہڑے کُہروں سنہیا پُچھیا تہ رواں پئی گیا۔ سلمی ننگے سر، ننگے پیر دروڑنا شروع کہتا۔ رنگا منڈا ہُن سیانا سی، اوہ ماہڑے کول رہیا تہ شام سلمی نے چُکھے چُکھے ٹری پیا۔ پولیس والیاں نی گڈی چڑھی اوہ کہنے پھوکنے ہسپتال آئی پُچھے۔ سلمی پہلی نظر شکیل کی تکتیا تہ اُسکی چکر آون لگا۔ شیشے نے اندر واریں بیڈا پُرتتا نا شکیل مُہویں اُپر کھوپڑا چڑھیا نا تہ ہتھاں بانہیاں کی ربڑیاں پانچاں تہ سرے اُپرٹی۔ وی، جس بچ نپلے، پیلے تہ رتے رنگ خاصے ڈراؤنے لگنے سن۔ سلمی اکھیاں پھاڑی پھاڑی شکیل کی تکتی ریٹی۔ شام وی سودائی ہو یا نا مُہویں بچ ہی گلاں کرنا رہیا۔ شام ہوئی تہ سلمی مُہویں اُپر ماسک نا تھپو چا ہڑیا تہ سر تھیں پیر توڑیں پہلا موم نا کر تہ لائی اکس گھنڈے بچ بھیی گئی۔ رات اُس ترفنے چھڑکنے کڈھی۔ کُہڑی کُہڑی اوہ اُٹھی شیشے نے باہر آئی کھلوی شکیل کی نظر ماری جائے۔ دمیں تہیاڑے سلمی دہنہہ چڑھے آئی شکیل کی تکتی آئی تہ شکیل ڈکھ لائی بیٹھانا سی۔ آج اُس نا کھوپڑا وی کڈھیا نا سی۔ سلمی اُپر نظر پئی تہ شکیل ہتھ چُکی اپنے متھے توڑیں نینتا..... بلیں بلیں سلام آکھی۔ سلمی نیاں اکھیاں بچوں خوشی نے اتھروں ڈہلن لگے۔ اوہ وی شکیل نال گلاں کرن لگی۔ آج دوئی اک دُوے واخ تکتے وی سن تہ گلاں وی کرن لگے سن، مگر شیشے نی کندھ انہاں بشکار کھلوی نی انہاں نیاں گلاں روکئی سی۔ سلمی کی دل آیا جے پتھری اس شیشے نی کندھے کی ٹوٹے ٹوٹے کرے پر لا چاری۔

اگلے تہیاڑے شکیل ناٹیسٹ نیکیڈو آیا تہ ڈاکٹر اس سلمی تہ شمع کی کُہر جانے واسطے آکھیا۔ شکیل کی حالیں چار تہیاڑے ہو ر آرام کرنا سی تہ فر ڈسپارچ ہوئی ڈیوٹی کرنی سی۔ سلمی آخری واری شیشے باہروں شکیل کی تکتیا تہ ہتھ کُہمائی رونی گلاں کرنی ریٹی تہ فر شمع نال کُہر مڑی آئی۔

شکیل ڈسپارچ ہو یا تہ فر ڈیوٹی کرن لگا۔ بلیں بلیں لاک ڈاؤن کھلیا تہ ڈاکٹر یاسمین آنی
 جُہجی۔ پہلاں ہارادہ فراک واری شکیل نے اگے چھچھے چکر کٹن لگی۔ مگر اس واری شکیل بالکل بدلانا
 سی۔ اُس گجھ زیادہ مُنہ نہیہ لائی۔ ایہہ تکی یاسمین نے اندروں زنانی نی اوہ ذات نکلن لگی جس نا
 رشتہ جہنم نال اے۔ پہلاں تہ اوہ شکیل اُپر دباؤ بہنی ریٹی، جس ویلے کوئی چارہ نہیہ چلیا تہ اُس شکیل
 کی بدنام کرنا شروع کیتا۔ گجھ دلوں کالے ساتھی اُس نال رلے تہ کالج نے پرنسپل کی عزت لُٹنے نی
 درخاس دیسی ماری۔ مسئلہ پولیس توڑس پُجیا۔ شکیل وی اک پہاڑ ہو یا تہ سی۔ اک تہیاڑی یاسمین
 رگاں کپنے ناڈرامہ وی کیتا۔ پہڑ ویاں شکیل کی ڈرائی تاولیاں تاولیاں یاسمین نال کورٹ بیج نکاح
 واسطے منانا شروع کیتا۔ پولیس وی انہاں نال ہوئی گئی۔ گجھ تہیاڑے تہ پورا شہر بس شکیل تہ یاسمین
 نیاں بدکھوئیاں بیج لگا رہیا۔ یاسمین نی وی مرضی سی شکیل نی بدنامی کری اُسکی اپنے بس کرنا۔ شکیل
 موت نے مُنہویں بچوں مُڑی دوئی واری زندہ ہو یا سی۔ اُس کی کوئی فرق نہیہ پیا۔ اوہ ہُن لوہے
 جتنا مضبوط ہو یا تہ سی۔ پورا سال کڑھل کری کری آخر یاسمین چپ کری اک پاسے ہوئی گئی۔

تھوڑا افاقہ ہو یا تہ ڈاکٹر اُنیاں پھماں لوکاں ناٹھیٹ کرنے واسطے بنیاں۔ شکیل نے
 گروپ بیج دومر ڈاکٹر تہ اک زانہ ڈاکٹر نامزد ہوئے۔ جس زانہ ڈاکٹر نی نامزدگی ہوئی، اوہ ڈاکٹر
 یاسمین سی۔ یکی لوہ انہاں نی ٹیم ہسپتال نی گڈی بیج نکلی جانی سی تہ بکھ بکھ گراں بیج لوکاں نے
 ٹھیٹ کری شام ویلے واپس مُڑی آونی سی۔ ڈاکٹر شکیل تہ ڈاکٹر یاسمین فراک دُوے نال چنگی
 طراں گل بات کرن لگے تہ اک دُوے نی مدد کرن لگے۔ یاسمین کی اک واری فر تاہنگ لگی گئی۔
 کوئی مہینے بعد شکیل نے گراں نامبر آیا۔ شکیل خوش سی جے اتنے چریں بعد کھرے والیاں
 کی مجلسی۔ گراں جانے تھیں پہلے تہیاڑے شکیل ڈیوٹی تھیں واپسی اُپر ساتھیاں کی بولیا ”تھوڑا
 بازار جُلو، میں سنیا رے نی ہٹی جانا اے۔“

گڈی سنیا رے نی ہٹی اگے کھلوتی تہ سارے اندر بڑے۔ شکیل اک چھاپ دوٹاپس تہ
 دوسو نے نیاں بنگاں خریدیاں۔ یاسمین نالو نال پسندی کرنی ریٹی۔ اُس نادل اندروں پُھنڈنا
 شروع ہو یا۔ اُسکی ایہہ پکا تہروس ہوئی گیا جے گراں جُہجی شکیل اُسکی ایہہ ٹوماں لائی تہ اپنا تہ سی۔

شکیل نے گراں ٹیم پہنچی تہ شام ہوئی نی سی۔ پیدل ٹری ٹری انہاں نے پیر سچے نے سن۔ شکیل کی تنکی شمنے ناکہراک واری فر خوشیاں نال پھرن گیا۔

رات پچی تہ مجماناں کی کھلائی پلائی شکیل انہاں کی سوالیا تہ آپوں کبرے والیاں کی ملن آیا۔ شماں حالیں ہئی اُپروں نیہہ سی مڑیا۔ اُس بلیں بلیں سلمی نے کمرے نا پھت کھولیا۔ تھے بچوں اُس تکیا سلمی نکلے ناسرا۔ پنے گٹھے اُپر رکھی گٹھا بلانی تہ اُس کی کاگے ناگیت سنانی سی۔ شکیل خاصے چر کھلوتا اُس کی تلنار ہیا۔ اُسکی کوئی ہوش نیہہ سی کتنے چر اوہ اُتھے کھلوی سلمی کی تلنار ہیا۔ ہوش آئی تہ بلیں بلیں اُس پھت کھولیا۔ آواز سنی سلمی سر اُپر چکلیا تہ شکیل کی اک واری تنکی سر بناں سٹی لیا۔ اُس کی صرف شکیل نے بوٹ دسنے سن۔

شکیل نے پیراں بچ سنگل پچی گئی۔ اوہ اکسے جگہ کھلوی سوچن لگ پیا جے پیراگے کڈھے کہ چکھے۔ انیر اُس ہمت کیتی تہ دو لٹے لٹے قدم کڈھے تہ سلمی کول جائی بیٹھا۔ شکیل سلمی کی رچی تہ تکلنے نا سوچیا تہ سینی مگر اُس کی ہمت نیہہ ہوئی۔ اُس اپنا چٹا امپرن کڈھی تہ سلمی نے موہنڈیاں اُپر فٹ کیتا تہ گو جے بچوں سیتھو کڈھی سلمی نی گردنی بچ ٹنگی۔ سلمی بت بنی نی ایہہ سارا گجھ محسوس کرنی لگی نی سی اُپر اُس سر نیہہ چکلیا۔ سیتھو گردنی بچ ٹنگی شکیل سلمی نے دُوے گٹھے اُپر سر رکھی پتہ نیہہ کتنے چر سینی رہیا۔ اُسناں کتاں بچ صرف سلمی نے بچکنے نی واز آونی سی۔

لوہ ہوئی تہ پہلاں شمنے نے کبر والیاں نے ٹیسٹ شروع ہوئے۔ آخر اُپر سلمی آئی۔ سرے نے بال ستھابڈھے نے، میلے چھینٹ نے کپڑے، سر تھیں پیر توڑیں تھکاوٹ۔ سلمی کی تنکی لگنا سی جے ایہہ کدے رچی تہ نہ سستی تہ نہ اس رُہنڈ پھری رُٹی کھادی نی اے۔
ڈاکٹر یاسمین سلمی واخ تکیا تہ ہسناں شکیل کی آکھیا ”ڈاکٹر شکیل! ایہہ تہا ہڑی نوکرانی تہ سروں کمزور اے۔“

”ہم.....م.....م..... ڈاکٹر شکیل سلمی نا ٹیسٹ کرنے واسطے اُس نا ہتھ پکڑیا۔ ٹیسٹ نی رپورٹ آئی تہ ڈاکٹر یاسمین بولن پچی ”نیکٹیو اے..... نیکٹیو اے.....“
اس کی جان دیو۔“

”بیہہ.....بیہہ.....اس ناڈواریزلٹ پازٹیو اے، اس کی روکو، شکلیل زوریں زوریں بولیا۔ سارے شکلیل واخ تکلن لگ پئے۔ سلمیٰ سر بُتاں رکھی سارا کجھ سُمنی ریٹی۔ شکلیل اپنی اٹیچی کھولی، پہلاں سونے نی چھاپ کدھی تہ سلمیٰ نے سبے ہتھے نی اُنکلی بچ لائی۔ فرٹاپس اُنسیاں کتاں بچ لائے۔ بنگاں سلمیٰ نیاں پتلیاں تہ کمزور بانہواں بچ فٹ کری شکلیل ڈاکٹر یا سمین واخ مُڑی تہ بولیا ”ڈاکٹر یا سمین! ایہہ اساہڑی نوکرائی بیہہ اے۔ ایہہ ماہڑی جنت اے۔ ماہڑے کُہر نی مالکن..... ماہڑی لاڑی!“

ڈاکٹر یا سمین کی چکر آون لگے۔ اوہ دڑ پھ کری کھٹے اُپر جائی پئی۔ شکلیل سلمیٰ نے ستھے جئے بالاں اُپر اپنی ٹھڈی رکھی تہ اُسکی سپنے نال لائی لیا۔ اُسکی سلمیٰ نی مُشک جنت نے پُھلاں تھیں زیادہ چنگی لکن لگی۔ اُس اکھیاں بند کری زور زور نال ساہ لینا شروع کیتا۔

قبریں

شہاں لوہ کو پھٹنے ہی لکڑیاں نی چھٹ گھوڑے اُپر لدھی تہ شہر روانہ ہوئی گیا۔ شہر شہاں نے کبہر تھیں کوئی چھ میل نے فیصلے پر سی جتھا شہاں ہر روز علی الصبح لکڑیاں فروخت کری تہ چند روپے حاصل کرنا سی انہاں پسیاں نال شہاں نے کبہر ناخرچہ چلنا سی۔ مگر آج شہاں اپنے مقررہ وقت پر کبہر مہرہ پہنچی، جس لئی شہاں نے بڑے پہراء رجب کی شہاں نے کبہر نہ پہن لئی سخت پریشانی ہو رہی سی۔ رجب نی اضطرابی کیفیت نا ایہہ حال سی جے اوہ ننگے پیراں گراں نے ادھر ستے کبہٹ تھیں کبہٹ سوچ کر کہتے تہ کدے کبہر نی چھت پر لمکی لمکی تہ شہاں نا انتظار کرنا، غصہ بچ لال پیلا اس امر نی ولالت کرنا سی جے اُسکی شہاں ویسے کتنا پیار ہے.....! دوپہر تہ پیشی نا وقت لنگی گیا مگر شہاں نی کوئی خبر نہ سی..... شام اپنے پر کھولنے شروع کہتے تہ شہاں خیر سنگ کبہر آن بھجیا۔ رجب شہاں کی تکی تہ خوش ہو یا تہ قدرے اطمینان نی سالی۔ رجب شہاں کی سوالیہ انداز بچ پچھ بیٹھا..... شہاں آج توں شہر تھیں کبہر دیر نال کیاں آیا..... شہاں..... بھیا شہر نے بیرونی حصے بچ ناکہ بندی کہتی گئی سی جس بچ جنگل چور کی موقعہ پر پکڑ لیا گیا اُسکی جرمانے نے نال نال حوالات بچ بند کیتا جانا سی۔ میں اس ڈر تھیں اک پاسے ہوئی گیا نا کہ دوپہر نے قریب قریب اٹھیا فر کدھرے جا کے میں لکڑیاں فروخت کر سکیاں۔ رجب نے شام نا کھانا تیار کیتا و اسی فردوے پہر اکھانے ور بیٹھ گئے۔

رجب تہ شہاں دوپہر اہ جہاں کی ماہ پپو نہ سایہ سر پر موجود مہرہ سی۔ رجب بڑا تہ شہاں چھوٹا انہاں نے بشکار صرف دو سال نی عمر نا فرق سی رجب دو سال بڑا۔ عمر کوئی چالیس سال تہ شہاں اٹھتیر ی سال۔ رجب ڈول مٹول قدرنگ کالا چہرہ تھیں لگنا سی جے ایہہ کسے سر کس نا پیشہ ور مسخرہ ہے گراں نے لوک عموماً رجب جسکی عرف عام بچ رجا آ کھنے سن چھیڑنے تہ اسی مذاق تہ شغل پہری گلاں تھیں خوش ہونے ادھر شہاں قدرے لماتڑنگا جیاں ٹانڈا ہووے۔ شکلوں سیاہ رنگ ڈنگا

تریڈہ جسم عقلوں کمزور کوئی وی گل سوچے سمجھے نہ کرنی بس جو زبان پر آیا آکھ شوڑیا۔ دوئے پہرا
 گراں بچ ہک عجوبہ نی حیثیت رکھنے سن۔ اپڑھ تہ بے روزگاہ پیٹ نی پہنکھ مٹانے لئی کوئی
 کاروبار وی نہ سا بس ہک لکڑیاں نی چوری جنگل تھیں کرنے نا کاروباری جسکی شہاں خون جیاں
 سارے جسم نے زخماں کی سگناں سی تہ شہاں نے منہہ پر بدھی دی کپڑے نی ٹاکی خون سنگ پہری
 بے بسی نامنظر پیش کرنی سی..... شہاں نے جسم پر انہاں سازشی جنگل چوراں نے بہاری بہاری
 اپنے فرض کی سرانجام دتا تہ آخر کار شہاں موقعہ پر ہی مر گیا..... شہاں ناقول ہو یا تہ جنگل چوراں خوشی
 خوشی اس نی لاش بوٹے تے منڈرے تلے ہک کھوہ کھنی کے اس نے اندر دفن کیتی..... اُدھر رجا
 فر پہلے نی طراں شہاں نی انتظار بچ پریشان حال..... رات دن کرنے کرنے آج شہاں کی دو مہینے
 ہوئے مگر رجبے کی اس نی غائب ہونے نی تشویش لاحق سی..... رجا جدھ وی اس واقعے نا ذکر
 کسے گراں نے فرد کرے تہ بس اُس نی اکھیاں بچوں ٹھاٹھاں مارنا سمندر بگنا شروع ہو جانا سی رجا
 ہر فرد کی ہک گل ہی آکھنا سی..... ماہڑ اپہر اماہڑے دل ناٹوٹا سی..... اوہ غیب نیہہ ہو سکنا کوئی ان
 ہونی ہے..... ماہڑے جگر کی لوڑی تہ آنو..... مگی زندگی..... اُس..... بغیر ادھی لگتی ہے..... لوکو کجھ تہ
 چلہ وسیلہ کرو..... مگر پانی پر ٹیلے زیادہ دیر اپنا وجود سام نیہہ رکھ سکے انہاں کی کئی ٹٹ کے ختم ہو جانا
 ہونا ہے..... ایہہ گل رجبے کی پتہ نیہہ سی..... آج دو مہینے گذرنے تھی بعد رجبے فیصلہ کیتا جے جنگل
 نے اپنے حصہ بچ جائی کے شے کی لوٹساں، کسے نہ کسے کولوں خیر خبر نی گل سنساں..... رجا جنگل
 پیاتہ ہک بوٹے پیٹھ پیٹھ گیا تہ سوچاں نے دریا بچ نھوٹے مارن لگا..... آوشے نے خواباں تہ خیالاں
 بچ گم سم سی..... پیشی نا وقت ہٹلن لگا..... رجبے کی کوئی اتہ پتہ نہ لگ سکیا..... رجبے کی کبر آنے نے
 خیال نے چونکا دتا تہ رجا اٹھ کے ہک آہ پہرے تھیں بعد واپس کبر نی طرف ٹر پیاسی کیمہ یکدم
 جنگل چوراں نے گروہ نے اس پر حملہ کر دتا تہ گھاڑیاں سنگ اس ناسردھڑ تھیں الگ کر دتا..... رجا
 موقعہ پر مر گیا..... انہاں چوراں اس نی لاش بوٹے نے منڈرے تلے دوئی طرف کھوہ بچ دفن
 کیتی..... رجبے نا الگ ہو یا داسر قبر نے اندر شے نے سر سنگ برابر منڈرے تلے آن ملیا..... اس
 طراں دوئے پہر اواں نی قبر اں بوٹے نے پیٹھ آر پار مگر قریب قریب بنی تہ اوہ زندگی نی کشکش
 تھیں آزاد ہوئے جدھ وی جنگل بچ ہوا چلے تہ نظر اں سائیں سائیں کرنا تہ بوٹا جیاں آکھنا

ہوؤے۔ تُساں اُسا ہڑ قتل اپنی ہوس مٹان ویسے کیتا تہ آج اُسا ہڑے ظلم نا انجام تکو، ماہڑے پیراں
 بچ ہی آخر تُساں کی موت نصیب ہوئی ہے۔ شام ویناں سی تہ رجا کُہر نی دیکھ بھال، رجبے تہ شام
 نے جنگل نے ہک وسیع حصے پر قبضہ جمایا سی اِس حصے بچ سبز درخت جنگلی بیلاں، بُوٹیاں نہ جانے
 کتنی قسم نی جنگلی پیداوار سی جیہڑی انہاں نے تھکنے پیٹ نی اُگ کی بُجھائی سی۔ گراں نے کئی ہور
 لوکاں وی اپنے اپنے وسے جنگل نے حصے کیتے دے سن مگر انہاں لوکاں نے ایہہ حصے سرسبز تہ
 شاداب نیہہ سن جتنے رجبے تہ شام نا حصہ سی ملتھے واواں کی انہاں نے حصے کی تکی تکی تہ دل سڑنا تہ
 آئے روز کوئی نہ کوئی سازش بنانی تہ انہاں دُواں پُہراواں کی تنگ کرنا تاں بے ایہہ حصہ چھوڑی
 کے نسی جان مگر عقل نے آئیناں پر کوئی اثر نہ ہو یا تہ قبضہ بدستور رہیا..... لکڑچوراں جدوں سبز
 بُوٹے کی برید کرناں تہ پورے جنگل بچ بُوٹیاں نے رونا شروع کرنا۔ ہر بُوٹا چوراں کی اِس گل نا
 احساس دلانا بے اوہ زدندہ ہے میں نے ہتھ پیر سلامت ہن اِس نے جسم نے اندروی اک روح
 ہے جیہڑی تساہڑے جیاں انساناں کی تازگی تہ فرحت بخشی ہے۔ ماہڑے جسم نے ٹوٹے ٹوٹے
 کری تہ چاہیاں نی زینت نہ بناؤ۔ ماہڑے قتل کی انساناں نی ضرورت تہ پُہنگھ نی نظر نہ کرو۔
 جیلیاں تہ وسیلیاں نی اُگ نہ بناؤ، مگر بُوٹیاں نا قتل جاری تہ خونی منظر اُفق پر سجنے رہے۔

اج شام بہوں سویرے کھوڑیاں کی لئی لکڑنی چوری واسطے جنگل نے اپنے حصے بچ جا بھجیا۔
 اک سبز بُوٹے کی کھوڑی نال جوں پھٹ مارن لگا اتنے بچ جنگل نے باقی حصہ دار اِس نے کول
 آن کچھ تہ ہک سوچی سمجھی سازش نے تحت اِسی رسیاں نال بُوٹے سنگ بنھ دتا فطر یہ فقرے کسنے
 شروع کیتے۔ سنا شمیاں ہُن تو اہڑی اکر کدھر گئی ہے۔ رجبے کی سدھنا بے تکی بجائے ایہہ جنگل نا
 خوبصورت حصہ ہُن تو اہڑی قسمت بچ میہہ ہے..... اپنے اِس حصے کی ہک نظر پُہری کے تکی پے
 تاکہ مرنے تھیں پہلے تکی کوئی حسرت نہ رہوے..... شام رسیاں بچ بدھا دا مگر بے بس تڑفنے
 چھڑکنے تھیں بعد اُسکی لگا جے ہُن زندگی نی خیر میہہ اُس ہک نظر اسمان نی طرف تہ دوئی نظر اپنے
 حصے نے جنگل نی طرف تکیا تہ اک آہ پُہری..... فر باقی جنگل چوراں اِس نی گھہڑی نال اِس نے
 جسم کی پچھنا شروع کیتا اُن گنت زخماں تھیں خون پھوارے چلنے شروع ہوئے۔

حُسن تہ ہوس

روشی اک غریب کبر جمی ضروری، پر اللہ اُس کی اتنا حسن و جمال دتا کہ بڑے بڑے محلاں بچ رہنے آلیاں امیراں بیٹیاں تہیاں وی جس ویلے اُس کی تکلیاں تہ دنداں پٹھ اُنگلیاں چپنے ور مجبور ہوئی جانیاں۔

روشی جتنی جسمانی طور خوبصورت سی اتنا ہی ذہن وی تیز۔ اُس نی صرف ایہہ بد قسمتی سی جے اوہ اک غریب کبرے بچ جمی ہو، اس غریب اُس ناپوری زندگی امتحان ہندا۔ پیومز دور سا، کبر نی زمی باڑی تہ جو رسی جتھوں مک مرچی ہوئی جانا سی۔ روشی اٹھی جماعت پڑھنی سی جے چپنک اُس نے بیونا سا یہ سروروں چاہن گیا۔ کبر بس اک نکا پہر اتہ ماء ریہی گئی۔ ماء لوکاں نے کبر اں بچ کم کری ہو رنگی تنگی تہ روشی نی پڑھائی جاری رکھی۔ جوں جوں روشی بڑی وہے، اُس نے حسن تہ جمال بچ ہو رای نکھارا چھنا جائے۔ دسی کلاس بچ پنہی تہ اوہ اپنے اسکول بچ سب تھیں مٹی خوبصورت..... سکول بیٹیاں باقی کڑیاں اُس کی تکی تکی تہ اُس تھیں سرٹیاں سن۔

روشی اپنی اس خوبصورتی ور بہوں خوش وی سی پر اُس کی ڈروی بہوں لگنا سا۔ کبروں اسکول جانے اُس کی راہ بچ کئی چلے لنگے لہنے جیہڑے اُس ور طراں طراں نے فقرے کسے کجھاں تہ راہ روکی دوستی لانے ناوی پچھیا، پر اُس ہمت کری تہ کھنگی کھر کی انکار کیتا۔ اسکول چلے تہ اُتھے وی کئی گیرے اُس وراں نظراں جمائی رکھن۔ کلاس اندر کلاس تھیں بعد کوئی موقعہ تہ پچوں جان نہ دین ہو، ہر کوشش کرن کہ اوہ روشی ناول جیتی ہن۔

کرن ماسٹر جیہڑا روشنی تھیں کوئی 20 سال عمر بچ بڑا سا، اوہ وی دلوں متوں روشنی ورلٹو ہونی گیا ناسا، پراوہ کوئی غلطی کرنا نیہہ چاہنا سا۔ اُس کئی دناں نی تاڑ رکھی جے روشنی کی کیہڑے کیہڑے گیرے چھیڑنے ہین۔ اک تھیڑے اُس روشنی کی اپنے کول بلایا تہ آکھن لگا ”میں تلنا پیاں کہ پچھلے کجھ دناں تھیں توں پریشان ہونی ہین ہو رنگی پتہ اے جے پریشانی نی وجہ کہہ اے۔ توں بے فکر رہو، میں ہاں نا، جیہڑا اوہی کوئی گیرا تگی کوئی گل آکھے یا پریشان کرے توں مگی دہس، میں آپے انہاں کی سدھا کر ساں۔

کرن ناہم دردی ظاہر کرنے نا انداز اسراں ناسا جے روشنی اُس اُپر پُہر وسہ کرمی بیٹھی۔ اُس کی تھوڑا سکون لبھا جے چلو اسکول بچ تہ ہُن کجھ حد تک محفوظ رہسی۔ ہُن جس ویلے وی کوئی گیرا اُس کی چھیڑے یا کوئی گل آکھے تہ فٹوٹ کرن ٹیچر کی جائی دہسے۔ جس دواں تریاں گیریاں نی سویرے مارنگ اسمبلی بچ کن پٹی وی کیتی، جس تھیں بعد باقی منڈے ڈری گئے۔

کرن روشنی کی آکھیا توں بہوں لائق بچی ہین توں اسراں ای محنت جاری رکھ، مگی پتہ اے تو اہڑے کُہر نے حالات بہوں خراب ہین، کتاب، کاپی، پن، جس نی لوڑو ہے توں مگی دہسیا کر، میں دیساں، پرتوں پڑھائی دل لائی کرنی۔ روشنی کی کرن ٹیچر ورکانی پُہر وسہ سا۔ ہُن اوہ ہر گل کھلی تہ انہاں نال کرنا شروع ہوئی گئی سی۔ کرن ماسٹر اُس کی کاپی، کتاب نے بہانے ہر مہینے پیسے وی دین لئی پیا۔

روشنی کی کُہر ماہ بیمار ہوئی تہ اوہ کجھ دناں اسکول نیہہ آئی۔ کرن کی چھڑکئی لگی نی کہ کہہ وجہ ہوئی اسکول، کیاں اچھنا بند کیتا۔ اک ہفتے بعد جدوں روشنی آئی تہ کرن نی جان بچ جان آئی۔ اُس روشنی کی وجہ پچھی تہ اُس آکھیا جے اماں بیمار سن، ماہر اپہر انکا اے، انہاں نال اسپتال رہی آں۔

کرن ”کم تھیں کم اسکول بچ دہسنا تہ چاہی ناسا۔“
روشنی ”جی سر ماہڑے کول فون نیہہ۔ ماہڑے کول کال تھیں وی کوئی اسکول نیہہ پڑھنا جے کسے پلے سنیہا ٹوراں آ۔“

کرن آکھیاں ”چھا ایہہ گل وی تہ صحیح اے۔ اچھا میں تگی اک موبائل فون لئی دینا، کیاں جے آج موبائل بہوں ضروری اے، آن لائن پڑھائی بچ وی تگی مدد ہوئی جاسی۔“

روشنی ’سراسر نی کوئی لوڑ نیہہ۔ ٹساں اگے ای ماہڑے ور بہوں احسان کیتے نے ہین‘
چنگا نیہہ لگنا کہ ٹساں کولوں اتنا کجھ ہناں۔“

کرن ’نہیں روشنی! میں کوئی احسان نہ کرنا۔ ابھیاں گلاں نہ سوچیا کر۔ ماہڑا فرض اے
قابل تہ ضرورت مند بچیاں نی مدد کرنا، بس میں اوہ فرض نبھانا۔ اچھا توں کل اپنا آدھار کارڈ ہنی
اچھیاں، میں موبائل فون تہ نال ای سم وی ٹی کڈھائی دیساں۔ اچھا ماں نی دوائی دارو واسطے اگر
کوئی پیسے لوڑے تہ اوہ وی لئی جایاں تہ ماؤنا علاج پورا کرایاں۔“

روشنی کمرے بچوں باہر نکلی تہ اُس اللہنا شکر ادا کیتا جے کوئی تہ اس دُنیا بچ اے جیہڑا بغیر
مطلب اُس نی مدد کرنی رہیا ہو ورتنا فکر مند وی ہے۔

موبائل فون نی دیے تھیں بعد، کرن روشنی کی دِنے اک دو واری فون وی کرے
کدے ماں نی بیماری نے بہانے، کدے پڑھائی نے تہ کدے کھانے پینے نے بہانے۔ اسراں
دِن لہنگے رہے جے فرکانی چرگلاں ہون لگیاں۔ آہستہ آہستہ روشنی کی وی کرن چنگا تہ ہمدرد لگنا
شروع ہوئی گیا۔ اُس نی زندگی بچ پہلا ایسا کوئی مرد سا جس نال اُس کھلی گل کیتی سی، جیہڑا اُس نی
ہر پریشانی کی جاننا سا ہو مرد وی کرنا سا۔

روشنی نے دُسی نے امتحان نیڑے سن، کرن ٹیچر اُس کی فون کیتا کہ روشنی اس بچ کوئی
شک نیہہ توں بہوں لائیک ہیں، پر ایہہ بورڈ امتحان ہین، میں چاہنا آں توں چنگے نمبر اُلٹی پاس
ہویں۔ اسکول تھیں بعد توں کجھ کہنے ماہڑے کول پڑھ۔ روشنی منی گئی، فر اسکول ویلہ ختم ہونے تھیں
بعد کرن ٹیچر کجھ ہو رہیاں کی پڑھان لگا، پر اُس نا زیادہ تہیان روشنی وراہی رہنا سا۔

دُسی نے امتحان ہوئی گے، اسکول چھٹیاں پی گئیاں۔ کجھ دِن اں تھیں روشنی کی نہ
تکتنے ور کرن ٹیچر ہوراں کی تڑاٹ ہون لگی۔ اُدھر روشنی وی اپنی عمر نے ایسے پڑاؤ ورتی
جس ویلے عورت کی مرد داہر کشش بہوں ہونی، اُس نے اندر نفسانی جذبات جاگنا
شروع ہوئی جانے، اُس کی وی کرن نی یاد ستانی سی۔ کرن ٹیچر اُس کی فون کمری تہ اک
دِن ملنے واسطے آکھیا تہ اوہ منی گئی۔

اک ہوٹل بچ گئے روٹی کھادی، فر کافی چرگلاں کرنے رہے۔ اُس روز روشنی نال گلاں کرنیاں کرن کی لگا ہے جس ویلے نی اڈیک بچ اوہ سا، اوہ ہُن آئی گیا اے۔ اُس محسوس کیتا ہے ہُن روشنی وی اُس بچ دلچسپی رکھنی اے ہو راج موقع اے جے دل نی گل آکھی چھوڑاں۔
کرن آکھن لگا: روشنی میں پچھلے پندرہ دن تھیں تگی نیہہ تکلیتا اک عجیب جئی اُلجھن سی ماہڑے اندر۔ مگی توں بہوں چنگی لگنی ہیں، مگی ایسا لگتا ہے میں تو اہڑے نال پیار کر رہی بیٹھاں، تو اہڑے بغیر کجھ چنگا نیہہ لگتا۔ میں بیہیا آں، چار تہی پتر ہین، پر زندگی بچ پہلی واری مگی انہاں ساراں تھیں زیادہ تو اہڑی فکر رہی۔

روشنی شرمائیاں آکھیا: جی میں وی اک عجیب جے احساس تھیں گزر رہی آں، تَس پہلے مرد اوہ ماہڑی زندگی بچ جس نال میں کھلی تہ گلاں کرنی آں، جیہڑا ماہڑے بارے بچ سب جاننا ہو جس نال آج پہلی واری میں کسے ہوٹل بچ آئی آں۔ پتہ نیہہ اے کہہ اے پر مگی وی چنگا لگتا اے۔ کہنٹیاں دوئے پئی لیلی مجنوں ہاروں گلاں کرنے رہے۔

فر فون ورتہ شامی کہنٹیاں گلاں ہون لکھیاں ہو راک، دوئے نال کھلی تہ اظہار محبت وی ہو یا۔ دسویں کلاس نارزلٹ ہو یا تہ روشنی اسکول بچ فسٹ آئی۔ اُس نی ماں وی بہوں خوش، اُس کی کرن ٹیچر نے بارے بچ روشنی پہلاں ای دہسیا ناسا۔ اُس فون کری تہ اُس ناشکر یہ وی ادا کیتا کہ ”تساں نی مددنی وجہ تھیں آج ماہڑی بچی چنگے نمبر ہندے، نہیں تہ غریبے کی گن پچھناں۔“
کرن آکھیا: جی تساں نی بچی اے ای بہوں لائق، میں کجھ نیہہ کیتا، سب اُپر آلے ناکمال اے۔ اوہ کس کولوں کہہ کم پتتاں، ایہہ کوئی نیہہ جاننا۔ میں چاہنا آں جے روشنی کی گیارہویں بارہویں نال کوئی ٹریننگ وی کرائی جائے، جس واسطے اُس کی کدے کدے شہر وی جانا پئی۔
”جناب تساں کی جیہڑا صحیح لگتا، ماہڑی تہ اتنی توفیق نیہہ کہ کجھ کرائی سکاں، باقی تساں ورپہر وسہ اے۔“ روشنی نی ماں کرن کی جواب دتا۔

کرن اُستاد روشنی کی اس بہانے شہر لئی گیا، اُتھے دوئے ہوٹل بچ رہے۔ آخر کار کرن پیار نے بہانے روشنی کی اپنی ہوس ناشکار بنانے بچ کامیاب ہوئی گیا۔ ہُن دواں نے ہشکار کوئی دؤری

نیمہ رہتی ہو نہ ای ٹیچر شاگرد آلا کوئی رشتہ۔ فر جس ویلے کرن کی دل کرے اوہ روشنی کی کسے نہ کسے بہانے شہر آئی تہ رات گزارنا رہیا۔ کچھ مہینیاں بعد روشنی کی حمل وی ٹھہری گیا، جس کی دوائی کھلائی تہ کرن ضائع کرایا۔

دو سال تکر ایہہ کھیل چلنا رہیا، بارہویں پاس کیتی تہ ہُن اوہ اک جوان عورت لگتی سی۔ دوہری پیر پہنارے ہوئی گئے، پر اس واری اُس ضد کری ہندی جے میں ہُن بچہ ضائع نہ کرنی۔ کرن بہوں وِس تہ چارے کیتا پر ہُن اُس نی کوئی چال کم نہ آئی۔ ہُن روشی اُس نال ملنا چھوڑی شوڑیا۔

ست مہینے گذرے تہ کُہر وی پتہ لگی گیا، فر اُس کرن نے خلاف تھانے بچ 376 نا پرچہ دتا تہ کرن ہو ر گرفتار ہوئی گے۔ روشی کی ماں ہو ر بکے پُہر او کُہر وں لتاں ماری کڈھی چھوڑیا۔ اوہ ہُن در بدر کجھل ہونے در مجبور ہوئی، نہ کُہر نہ دھر۔ اک آشرم بچ رہن لگی۔ اُتھوں ای اُس کی اسپتال پہچایا گیا، جتھے اُس اک بچے کی جنم دتا۔ کچھ مہینے جیل نی ہوا کھانے تھیں بعد کرن نے ہوش ٹھکانے آئے ہو ر اوہ روشی نال بیاہ کرنے واسطے راضی ہوئی گیا۔ روشی واسطے وی اس تھیں علاوہ کوئی چارہ نیمہ سا، کیاں جے کُہر وں وی اوہ در بدر ہوئی گئی نی سی۔ اُس عدالت بچ بیان کرن نے حق بچ دتا جے ایہہ سب اُس نی مرضی نال ہو یا، اوہ شادی کرنا چاہتی سی، جس ویلے کرن انکار کیتا تہ اُس پرچہ لایا۔

کرن کی ضمانت لیکھی تہ اُس پہلی کُہر آلی تھیں چھپی تہ روشی نال رسمی بیاہ کری ہندا، جد کہ قانونی طور اوہ جائز نیمہ سا۔ اُس کی بکھ اک کمرہ لئی دتا، کچھ ضرورت ناسمان وی ہو ر فر اُس نال رنگ رلیاں منانا شروع کری ہندیاں۔

جس ویلے کرن نی پہلی ٹہری کی پتہ چلیا تہ اُس اُتھے آئی تہ روشی کی پہلاں چنگی طراں کٹیا، فر سارا سامان کمرے بچوں کڈھی باہر پھینکیا ہو ر تہیاں پُتر اں نال ملی تہ روشی کی اُتھوں لتاں مکے تہ سوٹیاں نی بارش کری تہ لہٹی چھوڑیا۔

روشی فر انصاف واسطے عدالت نابوہا آکھٹکایا۔ عدالت کرن کی روشنی اُس نے بچے کی
9 ہزار مہینے ناخرچہ تہ پنج ہزار کمرے نا کرایہ واسطے دینے نا حکم دتا، جیہڑے ہر مہینے کرن تی تنخواہ
بچوں کٹنا شروع ہوئی گے۔

روشی بازار پنج اک کمرہ ہنی اپنے بچے نال رہن لگی پرا تھے وی اُس واسطے کملہں رہنا بہنوں
مشکل سا، کیاں جے حسن نی اوہ ملکہ سی، اسراں لگنا سا جے کوئی پری اس محلے پنج زنی اے۔ پناویں اُس
بہنوں مشکلات تکیاں لیکن اُس نے حسن پنج ہر گزرنے دن نکھارای اچھنا جانا سا۔

جس کبر اُس کمرہ ہندا، اُس نا مالک کروڑ پتی سا، جس نے پتر دُوے ملاں پنج کماں
کا جاں واسطے گئے نے سن ہو ر کبر آلی مری گئی نی سی۔ اُتھے اوہ روشنی ور لٹو ہوئی گیا، پر ڈرنے
مارے آکھنا بیہہ سا، کیاں جے روشنی تہ اُس نی عمر پنج چالی سال نا چھنڈا سا۔ اُس اک ہو رہا نہ
لوڑیا۔ روشنی کی آکھن لگا، مگی کوئی روٹی پکائی دینے آلا بیہہ، توں روٹی پکائی دے، تو اہڑا کرایہ
معاف، اس تھیں علاوہ میں مہینے پنج کھانے پینے نا جیہڑا خرچہ ہوسی اوہ وی دیساں۔

روشنی جس کی مرد ذات نال بہنوں نفرت ہوئی گئی نی سی پر مکان مالک نی اس پیشکش کی
ٹھکرائی نہ سکی۔ فراک ہو ر مردور پھر وسہ کرنی ہندا۔ اُس سوچیا بیہہ تہ اُس نے دادے نی عمر نا
بزرگ اے شاید اس نی ایسی کوئی سوچ نہ وے۔ اُس نی مجبوری وی سی۔ کجھ مہینے بعد مکان مالک
کرن ٹیچر نال رابطہ کری تہ اُس کی آکھیا جے توں روشنی کی طلاق دے، میں اُس نال بیاہ کرنا چاہنا
آں۔ اس واسطے اُس کرن کی دس لکھ روپے تک دینے نی پیشکش کیتی۔ کرن وی لالچی ہوئی گیا،
اُس 20 لکھ مئے اچیں کوئی گل طے ہونا باقی س جے اک روز کرن نشے نی حالت پنج روشنی کی فون
کیتا ہو ر خوب گالیاں کڈھیاں تہ مکان مالک آلی گل وی دہسی گیا۔

اُسی ویلے روشنی اٹھی تہ مکان مالک نا کوئی لحاظ ملاحظہ رکھنے تھیں بغیر اُس نے کمرے پنج
بڑی تہ چنناڑ و نال اُس بیتیاں پسلیاں سکیاں۔ ”بڈھے تو اہڑی اک لت قبرے پنج اے تو اہڑی اتنی
ہمت جے توں ماہڑے نال بیاہ کرنے نی گل کریں، تئس سارے مرد اک جے ای اوہوس نے
شکار۔ تو اہڑی دولت ور میں تھکنی آں۔ اگر دوہری ماہڑے داہر تکیا یا کدھرے ماہڑی گل کیتی، میں

اس تو اہڑی پوری حویلی کی اگ لائی ساڑھی شوڑساں۔ سویرے جانی آں میں تھانے، چکھانی آں
تنگی مزہ۔‘ روشنی نے اندر آج غصہ ہو رطقت اک چنگے پہلوان تھیں وی متی سی۔

اُس ناغضب تکی تہ مکان مالک نے ہوش اڈی گئے، جیہڑا اپنے علاقے پنج عزت دار
سا۔ اُس کی لگا بے ہن سب کچھ منوں مٹی ہوئی جاسی۔ روشنی نے پیراں ٹہی معافی منگی ہو آکھیا
”میں نہ تو اہڑے کمرے دار اچھناں، نہ کرایہ منگناں، مہینے نا خرچہ وی کمرے پنج پہنچی چھوڑیا
کرساں۔ بھگوان واسطے پولیس کی شکایت نہ کریاں۔ میں ہن کدے تو اہڑے داہر تکتا تہ دؤر اُس
راہ پنج نہ اچھن لگا جتھوں توں لکتھسیں۔

اُس اپنے پتر جیہڑا کرن نی ہوس نا پھل سا، کی اسکول وی پتہ یجنا شروع کری
ہندا۔ روشنی ہو ردو ہی پہنیں پتہ اسن۔ پیودادے نی زمی نی اوہ وی ادھی حقدار سی۔ اُس سوچیا میں
قانونی طور ورا پنی زمی پنج اپنا حصہ منگاں ہو رفرفر کتہر جائی تہ رہواں۔ اوہ اجیس ہے تہ کرن ٹیچر نی
بوہی سی، پر اُس نال سخت نفرت سی ہو رہن گئے وی مرد کی نیڑے بیہ سی اچھن دینا چاہی۔
روشی کی ایہہ محلہ تہ بازار وی کھان لگا، اوہ جدھر جائے ہر مرد اُس کی اپنا دشمن دے۔
اُس کی لگے ہن ایہہ مگی اپنی ہوس نا شکار بناسی۔ اُس کی جانوراں تھیں متا مرداں تھیں ڈر لگنا سا،
پہناویں اوہ نکا و ہے یا بزرگ۔

اُس تحصیلدار کول درخواست دتی جے مگی پیودادے نی زمی بچوں حصہ دتا
جائے۔ تحصیلدار دفتر گئی تہ اُتھے تحصیلدار ہو ریں اُس نے کچھے پی گئے۔ روشنی نا حسن جمال تکی تہ
تحصیلدار کی اکھیاں پنج سریاں پھلی گئی۔ اُس روشنی کی تکتے تہ اُس نے قریب ہونے واسطے
درخواست پنج ہفتے اندر دو تار پیناں باہنیاں شروع کری ہندیاں۔

اک دن تحصیلدار روشنی کی فون کیتا کہ کچھلی تارخ ورجیہڑا سوٹ اوہ لائی آئی نی سے اوہ ای
لائی اچھے، اُس پنج بہوں سوئی لگنی ایں۔ روشنی سمجھی گئی جے تحصیلدار نی نیت وی خراب اے۔ پرفرو
دوے دن اوہ دفتر گئی۔ جوں ای تحصیلدار اُس کی تکیا اپنی گرسی ورکھلی گیا۔ روشنی کی بیٹھے نا آکھیا جیہڑی
اک گرسی ورچپ چاپ پئی گئی۔ تحصیلدار کی لگا بے راتیں میں جیہڑی گل اُس کی آکھی سی، اُس مندی
بیہہ جانی اُس نا مطلب اے جے اوہ مزید اگے گل کری سلنا اے۔

تحصیلدار پہلاں ای چراسی کی سمجھایا ناسا بے جس ویلہ روشنی اچھے اُس تھیں بعد گسے
کی اندر کمرے بچ نہیہ اچھن دینا میں کھنٹی بجا ساں تہ فر۔

تحصیلدار ”جی روشنی تلو تلساں کی زمی ناحصہ لہھی جاسی اوہ تلساں ناحق اے۔ میں ایہہ
مسئلہ پہلے دن ای حل کری سکنا ساں پر جس ویلے میں تکیا بے اک خوبصورت جوان عورت کھل
مکھلیاں درخواست لئی دفتر اچھنی اے اس چکھے کوئی کہانی ضرور ہوسی۔ میں پوری چھان بین کیتی
سارا تلساں نے بارے بچ جانیا بہوں افسوس ہو یا۔ تلساں نال بڑی نا انصافی ہوئی تی اے۔ میں
چاہنا آں بے تلساں نا اچھنے آلا ویلہ محفوظ و ہے۔ ماہری خواہش اے بے میں تلساں نال بیاہ کراں
جیہڑا کرن بچوں بچاے میں اُس کی وی اپنانے واسطے تیار آں۔“

روشی ”بس بولی ہندا“ خواہش ظاہر کری ہندی اِس گُرسی ور بیٹھیاں نے دوران کئی
ماہڑے جیاں سوالی کالسر یاں تلساں کول آئیاں ہوسن ساریاں نی اسراں ای چھان بین کیتی ہور
فر انہاں نے کُہر بسائے۔ تلساں ٹھیکہ ہندا انا اس نا۔ درخواست میں اِس گل واسطے تہ نہیہ دتی تی
سی۔ تلساں ساریاں مرداں نی اک جی فطرت اے۔ تلساں مگی بیوقوف سمجھانا۔ سدھا آکھنا کہ
ماہڑے جسم نال پیار اے اپنی ہوسن ناشکار بنانا چاہنا ہیں۔ کہہ خوبصورت ہونا جرم اے؟ جتھے کوئی
خوبصورت گروی تکی تہ تلساں مرد دُہلنا شروع ہوئی جانے او۔“ روشنی میزور پٹی نی فائل چاہی پوری
پھاڑی تہ تحصیلدار نے منہہ ورماری تہ دفتر بچوں باہر نکلی گئی۔

روشی نے تیور تکی تہ تحصیلدار نے منہہ بچوں کوئی ہور گل ای نہ نکلی سکی۔ اوہ صرف اُس کی
اکھیاں پھاڑی پھاڑی تلکار ہیا۔

روشی کُہر کمرے بچ مُڑی سوچیا جیہڑی ہمت اُس مکان مالک ہور تحصیلدار اگے دہسی
کاش ایہہ ہمت درندے کرن ٹیچر نے اگے دہسی نی ہونی اُس نیاں گلاں بچ نہ اچھنی تہ آج میں
اسراں در بدر نہ ہونی۔ ہُن تہ ہر روز مگی ہوسن نے شکار مرداں نا اسراں ہی سامنا کرنا پیسی ہور
ایہہ میں کدوں تکر کر ساں؟

بے وفائی کیاں؟

عارف ہو رہا جبین دی ملاقات ہک درگاہ شریف دے باہر ہوئی آسی۔ عارف ممحی دارہنے والا آساتہ جبین حیدر آباد دی رہنے والی آسی، دوئیے اپنے اپنے رشتہ داراں نال اس درگاہ شریف تے زیارت کرنے واسطے آئے دے آسے۔ ہک دوئے کو دکھدیاں ہی محبت دے شعلے اندر ہی اندر پھڑکن لگے۔ رشتہ داراں دے سامنے ہونے دی وجہ نال دُؤاں دے درمیان کوئی گل نہ ہو سکی۔ عارف سُن گجھ خاص گلاں کاغذ تے لکھ کے جبین دے ہتھ بچ دے چھوڑیاں۔ جبین اوہ کاغذ کھول کے پڑھن لگی جس بچ لکھیا دا آسا۔

السلام علیکم!

گزارش ایہہ ہے کہ اج تئساں کو پہلی دفعہ دکھدیاں ہی ماہڑے دل بچ تئساں واسطے پیار آ گیا۔ میں تئساں کو چہیند اہاں۔ ماہڑے دے بچ تئساں دا پیار آ گیا ہے۔ میں تئساں کو چہیند اہاں۔ اگر تئساں دے دل بچ وی ماہڑے واسطے پیار ہے تہ جواب ضرور دیو!

فقطہ تئساں دا

عارف، ممبئی

خط پڑھ کے جبین مچ خوش ہوئی تہ عارف کو چٹھی لکھ کے اپنے دل دا اظہار وی کر چھوڑیا۔ منگل وار والے تہیاڑے ریلوے اسٹیشن تے ملاقات ہوئی صرف فون نمبر ہی ہکے دوئے کو دے کے فرریل اپنی اپنی منزل دی طرڑ پئی۔ عارف جبین دے جُلنے تھیں مچ اُداس ہو گیا۔ دودن بعد جبین دافون آیا۔ عارف خوش ہو یا نالے خوب گلاں کیتیاں۔

اس طراں ہن اندی ملاقات دا سلسلہ فون ہور SMS تے ہی چلدا آسا۔ اگر ہک دن فون یا SMS نہ ہوندا۔ دونیاں پاسے ادا سی پھیل گیندی۔ عارف جبین دے دل دماغ بچ بس گیا دا آسا۔ جس ویلے دواں دی محبت گہری ہوئی تاں عارف سُن جبین کو آکھیا کہ اسیں گُریے دور چل کے کسے اوپری جائی گچھ کے بیاہ کراں۔ جبین وی عارف دی ہاں بچ ہاں ملائی۔ جبین عارف دی خاطر سارے رشتے ناطے چھوڑنے کو تیار ہوگئی۔ کُہروں نسنے دی تیاری وی کر کہندی۔ افسوس کہ عین وقت تے عارف دا فیصلہ بدل گیا۔ فون کر کے آکھیا اسیں جلد بازی نہ کراں اہجاں گچھ تہیاڑے رُکدے ہاں۔ ایہہ گل سُن کے جبین کوچ دُکھ ہو یا کہ عارف سُن اپنا فیصلہ کیاں بدلایا۔ عارف نالو ناراض وی ہوگئی۔ عارف سُن جبین کو تسلی دتی چھوٹھیاں قسماں تہ وعدے کر کے فر شریف النفس گڑی کو اپنی جال بچ پھسا کہندا۔ اوہ پھولی پہنالی تہ وفادار آسی۔ اُس سُن فر اُمید رکھ کہندی کہ عارف ماہرے نال بے وفائی نہ کرسی۔ دوبارہ فون تے SMS دا سلسلہ شروع ہو گیا۔ مگر اُس دے جواب دا سلسلہ ہولیاں ہولیاں کہندا گیا۔ اوہ مچ وقت تک SMS کر دی رہی مگر کوئی جواب نہ آیا۔ فون دیاں کہنیاں بجدیاں رہیاں مگر فون کوئی نیہہ چہیندا۔ ایہہ سوچاں بچ پئے گئی۔ شاید عارف کو ہن کوئی پیار محبت نیہہ۔ اوہ شاید..... کسے ہور..... اگر سچا ہوندا تاں جواب ضرور دیندا۔ ایہہ بچاری سچا پیار کر دی آسی اوہ اُسدی محبت بچ پاگل آسی۔ اس دے ارمان کو عارف سُن مٹا چھوڑیا آسا۔ جبین سُن ہک SMS بچ اوہ سارے وعدے قسماں یاد دیا لے تاں فر عارف دا وی ہک آخری SMS آیا جس بچ لکھیا دا آسا مٹو تو ہڑے تھیں زیادہ خوبصورت ہور امیر گڑی نال پیار ہو گیا ہے۔

اُس وی ہک آخری SMS پہنچی کہ عارف میں تو ہڑے نال ہک وار گل کرنا چہیندی ہاں عارف دا فون آیاتہ جبین رورو کے آکھن لگی اے اللہ ایہہ کیسا دستور ہے جد ملنا منظور نہ آسا تہ زخم کیاں لایا۔

اوہ گلاں سُن کے عارف ہسن لگا، جبین سُن آکھیا ماہرے تھیں اتہی کیہہ خطا ہوئی ہور تھیں..... بے وفا ہو یو۔

جنگل راج

جنگل بچ بھڑیاں دا ہک جھنڈی وقت تھیں تباہی چھینے دی تاک بچ آسا۔ اس جنگل بچ شیراں دی حکومت کافی مشہور ہو رہا تو رآسی ایہہ کسی کو وی فساد کرنے دا موقع نہ دیندی آسی، نویں نسل بچ بچ سارے نوجوان شیراں چا بچ آسے کہ بادشاہ کدو مرسی تہ انہاں کو جانشینی مل جلیسی۔ مگر کوئی اہجا بہادر نہ آسا جیہڑا حکومت دی بغاوت کر سکے۔ بادشاہ بچ انصاف پسند ہو رہا دل آسا۔ ہر ہکی نال ہمدردی کردا آسا۔ اس تے درند، چرند ہو رہا پرند سبھاں کو بچ اعتبار آسا۔ جنگل بچ جانوراں دا مسلہ ہوندا تہ بادشاہ ساریاں نال صلاح مشورہ کر کے ہل کردا آسا۔ اس تے جانور اپنی جان وی قربان کرنے تھیں گریز نہ کردے آسے۔ بھڑیاں دا ہک قبیلہ گریز نہ کردا اس جنگل بچ آن بچھا، وقت گزارا گیا اندی تعداد وی خاصی ہوندی گئی اس جنگل بچ اصول تہ قاعدے قانون بچ سخت آسے۔ کسی دوئے قبیلہ دے جانوراں کو مارن دی اجازت نہ آسی۔ بھڑیاں دے بچے پھکھ نال مرن لگے۔ بھڑیاں سن آپس بچ مشورہ کیتا کہ اوہ اتھادے بادشاہ کول جُل کے فریاد کرن۔ بھڑیاں دا سردار بادشاہ کول بچھا تہ بادشاہ سن بچھیا کیاں آئے ہوو۔ بھڑیاں دا سردار آکھن لگا۔ بادشاہ سلامت اسدا سارا قبیلہ پھکھ مری نال مرن لگا ہے کجھ رحم کرو بادشاہ آکھیا اتھا کوئی وی ہلاں تک پھوک نال نیہہ مریا دا، بادشاہ سن اپنے وزیر کو حکم دتا کہ بھڑیاں دے کھاہدے پیتے دا بندوبست کیتے گچھے۔ کجھ عرصے تک ایہی سلسلہ چلدا رہیا۔

بھیڑیاں دی نسل وی پھلدی پھلدی رہی۔ ایہہ فرہک وار بادشاہ دے دربار بچ آن چُپے
لاچاری تہ عاجزی نال آکھن لگے آساں کو کجھ علاقہ عنایت کیتا جُلے۔ بادشاہ رحم دل آسا جُ
سارے جانوراں بادشاہ کو منع وی کیتا پر بادشاہ سُن بھئیڑیاں کو ہک علاقہ عنایت کر چھوڑیا۔ بادشاہ
سُن انہاں کو آکھیا اس جانی دوئیاں قبلیاں دیاں جانوراں دی عزت و احترام لازمی کرنا ہے۔
بھیڑیاں دے سردار سُن بادشاہ نال وعدہ کیتا کہ آساں تھیں ایہہ غلطی نہ ہوسی۔ سردار اپنے دوستان
تہ یاراں کول پُچھیا فر انہاں کو ہدایت دتی کہ کجھ وقت تک جنگل بچ کوئی وی خون خرابہ نہ کریوں۔
مگر ہک کم ضرور کرنا۔ جس وی جائی منافق، باغی ہو رلا لچی جانور ملن تہ انہاں کو نال ملا یو۔ جنگل
دا بادشاہ عمر رسیدہ ہونے دی وجہ نال بچ کمزور ہو گیا آسا۔ فر شیراں دی ہک طبقاتی جنگ بچ بادشاہ
دی موت ہو گئی۔ بادشاہ کو اپنی اولاد نہ آسی۔ اس اپنا پتھر یا آپا نال رکھیا دا آسا ہور مہارانی کو
وصیت کر کے گیا آسا کہ بلوان کو ماہڑے مرنے تھیں بعد بادشاہ دا عہدہ دتے گچھا۔ بادشاہ دے
مرنے نال ہی جنگل دی انصاف پسند حکومت دا ہمیشہ واسطے خاتمہ ہو گیا۔ سارے جانور روندے
پدے سارے جنگل بچ غوغا تہ رواں پٹاس پے گیا۔ جانور سوچتے آسے جے اُندا کہیہ ہوسی۔
ادھر بھئیڑیاں دے سردار کو وی بادشاہ دے مرن دی خبر پچ گئی، سردار سوچن لگا ایہہ غنیمت موقع
ہے۔ شیراں دے قبیلے بچ ہک باغی شیر ظالم آسا جیہڑا سوچتا آسا کہ بادشاہ دا عہدہ آسا۔ باغی شیر
پہلیاں ہی بادشاہ دے فیصلے تھیں خفا آسا۔ بھئیڑیاں دے سردار سُن وی اس نال ملاقات کیتی اس
کو بادشاہ دی گُرسی دی لالچ دتی۔ آپا نال موڑ کہندا۔ ظالم کو انہاں سُن مہارانی کول جو لیا کہ اوہ
مہارانی کو آکھے جانور خواہش رکھدے ہین جے جنگل بچ بادشاہ واسطے الیکشن ہوون۔ اوہ دلیری
کر کے مہارانی دے دربار بچ پُچھیا اجازت منگی۔ مہارانی سُن پُچھیا۔ ظالم کسراں آنا ہو یا۔ ظالم بچ
عاجزی نال جواب دتا۔ بھئیڑیاں سُن نکلیاں، بڑیاں، لسیاں، ہور ماڑیاں جانوراں کو وی نیہہ
مخشیا۔ جنگل دے حالات اتنے مندے ہو گئے ہین جے کسی وی حصے بچ سکون نیہہ رہیا۔ حالات
کو دکھدیاں ہوئیاں لومڑیاں وی بھئیڑیاں نال ہتھ ملا کہندا ہور بھئیڑیاں دی راز چُغلیاں شروع
کر کہندا ہین۔

بھیڑیاں دے سردار دے خاب اٹھا تکر ہی محدود نہ آسے۔ سردار سوچدا آسا کہ جنگل بچ
اُسد راج ہووے انہاں سُن ظالم دی حکومت بچ رہ کے اندیاں ساریاں کمائیاں تہ کیتیاں
کرتائیاں سمجھ کہندیاں آسیاں۔ وقت تیز رفتاری نال گزاردا گیا۔ ہک وقت آیا بادشاہ دے الیکشن
ہون لگے۔ جانوراں سُن وی صلاح تہ مشورے کیتے کہ اس وار کجھ وی ہووے تہ اوہ بلوان کوہی
بادشاہ منتخب کر سن۔ لیکن بھیڑیاں سُن اپنے دوستاں تہ سنکیاں ہور انہاں منافقاں ہور لالچیاں
مکاراں کو خبر دتی جے جنگل دے کونے کونے بچ جل کے پھیل گجھوسارے جانوراں کو خرید و جیہڑا
سرکشی کر اس کو وی سبق سکھا لو۔ آخر کار الیکشن بچ بھیڑیاں دی جیت ہو گئی۔ جنگل بچ بھیڑیاں دا
مکمل راج ہو گیا۔ سب کجھ انہاں دے ہتھ بچ آ گیا۔ بھیڑے شیراں ہور ہاتھیاں کو وی آسانی
نال مارن لگے۔ پہنکھ مری عام ہو گئی، شیراں ہور ہاتھیاں وی بھیڑیاں دی غلامی قبول کر کہندی۔
جنگل دے سرسبز باغ ویران ہو گئے آسے جتھے چوراہیاں تے چہل پہل تہ خوبصورت مناظر
آسے۔ درندہ اگر جنا، چرند دیاں دا اوہ درد پھریاں آوازاں پرندی چچھہاٹ۔ سنجان دے ویلے
دیاں مھلاں سب ویرانی دا منظر رورو کے اپنی داستاناں پیش کر دے آسے۔ جنگل تھیں سچے،
ایماندار ہور معصوم جانور خوف نال جنگل چھوڑ کے جلدے آسے۔ نال عرض کیتی کہ جنگل بچ
سارے جانور تہ دے فیصلہ تھیں ناراض ہن آکھدے ہن جنگل بچ الیکشن ہونے چائیدے ہن۔
مہارانی جی بلوان ایماندار انسان ہے ہور بادشاہ سلامت وی بلوان ہی دا آکھیا دا آسا۔ مہارانی
سُن سارے جانوراں کو بلایا۔ ادھر بھیڑیاں دے سردار وی چھٹی خاصی تعداد آپا نال کہن کے اس
دے دربار بچ آن پچھے۔ ایہہ سارے منافق، لالچی، چاپلوس ہور باغی جانور آسے انہاں سُن
مہارانی دے اگے ظالم دے حق بچ زور زور نال نعرے شروع کر دتے۔ مہارانی وی ایہہ سارا
منظر دکھ کے مچ حیران ہو گئی مہارانی سوچن لگی انہاں جانوراں کو کیہنہ ہو گیا دا ہے، سچے ایماندار
ہور معصوم جانوراں دا کیہنہ ہوسی، ظالم دی تعداد کو دکھتیاں ہونیاں مہارانی سُن فیصلہ کہندا کہ اج
تھیں بعد ظالم جنگل دا بادشاہ ہے۔ کجھ وقت تھیں بعد بھیڑے نویں بادشاہ کول آن پچھے۔ انہاں کو
وقت دا استعمال کرنا خوب ایندا آسا۔ بھیڑیاں دے سردار سُن نویں بادشاہ کو وعدے یاد کرا لے

جیہڑے اس سُن ایشن تھیں پہلیاں بھیڑیاں نال کہتے آسے۔ بادشاہ سُن سردار نال گلاں
 کردیاں ہونیاں آکھیا، کجھ وقت صبر کرو۔ سردار، بادشاہ سلامت سُن صبر نہیہ ہوندا، پھنگھے مردے
 ہاں، بادشاہ سُن بھیڑیاں دے ڈرنال جنگل دے پہلے سارے قانون رد کر چھوڑے۔ ایہہ خبر
 جانوراں کول پچھی تہ ایہہ سارے روندے پندے مہارانی کول گئے جے اسدا سُن کیہنہ ہوسی۔
 جنگل بچ اسدا رہنا مشکل ہو گیا۔ اسیں گر جلساں مہارانی دلیر ایسی اس سُن جانوراں کو تسلی دتی۔
 مہارانی سُن بلوان کو وی خبر پچھی سارے سچیاں ہور معصوم جانوراں سُن سڑکاں تے دھرنے لائے
 لیکن بادشاہ سُن اپنی طاقت دامظاہرہ کردیاں ہونیاں انہاں سارے جانوراں کو قید کر کہندا۔ ادھر
 چال نال بھیڑیاں سُن حکومت بچ وی اپنی جگہ تلاش کر کہندی۔ فرجیہڑیاں ہور پابندیاں آسیاں
 اوہ وی ساریاں مکا چھوڑیاں۔

کفن

(پہلا حصہ)

کچے کوٹھے نے دروازے اُپر پھینچو تہ پتر دوئے اک تجھے نے الاؤ (کبر) نے سامنے چُپ چاپ بیٹھے نے سن تہ اندر پتر نی جوان کبر آلی بدھیادروزہ نال ترف رہی سی تہ اُس نے مُنبہ توں اس طراں نی دردناک آواز نکلی جے دوواں اپنا کیجہ تھی کھدا۔ سیالے نی رات سی فضا سناٹے وچ ڈُبی، سارا گراں انہیرے بچ چھپی گیا سی۔

گیسو نے آکھیا! ”گنا اے کہ کچن مہیہ لگی۔ ساری تہیا ٹرفنے گذر گئی۔ جاتکی آ“
بادھو در پھرے لہجے وچ بولیا۔ ”مرنا ہی اے تہ جلدی کیاں مہیہ مرجانی۔ تکی تہ کیہہ آواں۔“
”میرے تھیں اُسنا ترفنا تہ چھڑ کنا مہیہ تکیا جانی سکنا“

پجھاراں ناکنبہ سی جیہہ ساریاں کبریاں وچ بدنام۔ گیسو اک تہیا ٹم کرنا تہ ترے تہیا ٹمے بیلہ رہنا۔ مادھو اتنا کم چوری کہ اک کنبہ کم کرنا دہ دوئے کنبے ھتہ پینا اس وجہ تھیں اُنہاں کی کوئی وی کم پر مہیہ سی رکھنا۔ کبر بچ مٹھی برابر اناج ہووے تہ اُنہاں کی کم کرنے نی قسم ہونی سی جدوں اک، دو فاتے ہو جانے تہ گیسو بوٹیاں اُپر چڑی لکڑیاں توڑ لیا ناہور مادھو شہر جی پیجی آونا تہ جس ویلے تکر اوہ پیسے رہنے دوئے ادھر ادھر مارے مارے پھرنے، جس ویلے فاتے نی نوبت آونی تہ لکڑیاں کپنے یا کوئی مزدوری ھوٹنے۔ گراں بچ کم مہیہ سی زمینداراں ناگراں سی، محنتی بندے واسطے پنجاہ کم سن مگر انہاں دُواں کی لوک اسے ویلے بلانے جدوں دُواں بندیاں کولوں اک بندے ناکم لئی تہ قناعت کر لینے توں بغیر ہو کوئی چارہ مہیہ ہونا۔ کاش کہ اوہ دوئے سادھو ہونے تہ انہاں کی صبر ہو توکل واسطے ضبط نفس نی بالکل لوٹ پیش نہ آونی۔ ایہہ اُنہاں نی اک

صفت سی عجیب زندگی سی دُواں نی، کھر بچ مٹی نے دوچار پہنا نڈیاں تھیں علاوہ کوئی چیز نیہہ سی، پھٹے نے چیتھڑیاں نال اپنے جسم کی ٹھکی دنیا نے مکران توں آزاد، قرض نال دے نے لوکاں نیاں گالاں سی سننے مگر کوئی غم نیہہ۔ مسکین اتنے سن کہ وصولی نی بالکل اُمید نہ ہون اُپروی لوک اُنہاں کی کجھ نہ کجھ قرض دینے سن۔ مٹراں یا آلوؤاں نی فصل وچ جی ڈو گیاں بچوں مٹرتہ آلوکڈھی لیا نے تہ فر اُنہاں کی پھنی پھنی کھانے یا فردس بچ اوکھ توڑ لیا نے تہ اُنہاں کی راتیں بہنی چوسنے۔ گیسو نے پرہیز گاراں نی طراں سٹھ سال نی عمر گزار شوڑی ہور مادھوی سعادت مند پتر نی طراں باپ نے نقش قدم پر پڑنا رہیا بلکہ اُسنا ناں ہور سی روشن کر رہیا سی۔ اُس ویلے وی دوئے تھکھنے پہنا بیڑ نے سامنے بہنی آلو پھن رہے سن جیہڑے کسے نی ڈوگی بچوں کڈھی آنے سن گیسو نی بیوی ناہوں پہلیں انتقال ہو گیا سی۔ مادھو ناہیاہ پچھلے سال ہو یا سی جدوں توں ایہہ عورت کھر بچ آئی سی تہ اُس نے اس خاندان بچ تہذیب نی بنیاد رکھی سی۔ پسائی کری کا کچی ہور آٹے نے سیر ناوی بندوبست کر لینی سی تہ اُنہاں دُواں بے غیرتاں ناپیٹ وی پھری شوڑیا سی۔ جدوں اوہ آئی ایہہ دوئے آلسی تہ آرام طلب ہوئی گئے سن بلکہ کجھ آکڑوی آگئی سی۔ کوئی وی شخص کم واسطے بلانا تہ بے نیازی شان نال دُگنی مزدوری منگنے۔ اوہ ہی عورت اج سویرے تھیں درد زہ نال مر ہی سی ہور ایہہ دوئے شاید اسے انتظار بچ سن کہ ایہہ مرے تہ اسپس آرام نال سو جاواں۔

گیسو نے آلوکڈھ کے چھلنے ہونیاں آکھیا۔ ”جائی تہ تک ناکہیہ حالات اے اُسنی۔ چٹیل بنی ہوئی ہور کیہہ۔ اتھے نا او جھاوی ایک روپیہ منگنا اے۔ کس نے کھروں آئے؟“
مادھو کی شک سی کہ اوہ کوٹھڑی بچ گیا تہ گیسو آلوؤاں نا بڑا حصہ مکا شوڑی۔ بولیا۔ ”گلی اُتھے جانیاں ڈر لگنا اے۔“

”ڈر کس گل نا اے؟ میں تہ ادھر ہی ہاں“

”تو ہی جائی کے تلی آ“

”میری عورت جدوں مری سی تہ میں ترے تہیاڑے اُس کولو ہلایا وی نیہہ ہور فر میرے تھیں شرماسی کہ نیہہ۔ کدیں اُسنا منہہ بیہہ تکیا، اج اُس نا پھیلایا نا جسم نکاں اوہ بہوں شرمیلی ہوئی جاسی۔ گلی تکیسی تہ اُس نے ہتھ پیر وی ہلن نیہہ لگے۔“

”میں اس سوچ و چارچنگ ہاں بے کدھرے بال بچہ ہوئی گیاتہ اُس ناکیبہ ہوسی گا۔ سُنڈھ،
گڑھ، تیل گجھ وی نیہہ اے کُہر بچ“

”سب گجھ آئی جاسی۔ اللہ بچے دے شوڑے..... جیہڑے لوک ابھیاں پیسے نیہہ دے
رہتے اوہی اُس ویلے بلانی تہ دیسن۔ گئی نو مُنڈے ہوئے۔ کُہر بچ کدیں گجھ وی نیہہ سی مگر ہر
باری اسے طراں کم چل گیا۔“

جیہڑے سماج بچ رات تہنیا ڈکم کرنے آلیاں نی حالت انہاں نی حالت توں گجھ اچھی نہ
سی ہو رکساناں نے مقابلے بچ اوہ لوک جیہڑے زمینداراں نی کمزوری تھیں فایدہ لینا جاننے سن
اوہ بہوں بے فکرے نظر آونے سن اُتھے اس طراں نی ذہنیت ناپیدا ہونا کوئی تعجب آلی گل نیہہ سی۔
اُس تہ ایہی آکھساں کہ گیسو باقی زمینداراں نے مقابلے بچ بہوں باریک بین سی ہو ر زمینداراں
نی عقل مند جماعت بچ شامل ہون نے باوجود شا طراں تہ فتنے آلی ٹولی بچ شامل ہو گیا۔ اس بچ ایہہ
سی کہ اوہ دانشمنداں نے بنائے نے اُصول تہ ادب نی پابندی کری سکے۔ اس واسطے جتھے اس نی
ٹولی نے باقی لوک گراں نے بڑے بڈیرے بنے نے سن اس بندے اُپر سارے گراں نی نظر سی فر
وی اُس کی ایہہ اُمید سی کہ اگر اس نی حالت خراب اے تہ اس نے باوجود وی اس کی باقی
زمینداراں نی طراں اتنی خاصی محنت نیہہ کرنی پینی تہ اس نی سادھگی ہو ر بے زبانی تھیں دوئے لو
ک فایدہ تہ نیہہ حاصل کری سکے۔

دوئے گرم گرم آلو کڈھی تہ کھان لگے۔ کل تھیں گجھ وی نیہہ کھا دا۔ اتنا وی صبر نیہہ کری
سکے کہ انہاں کی ٹھنڈا کر سکے۔ کئی واری دواں نیاں چیاں وی سرئی گیاں۔ چھلنے توں بعد آ لو نا
باہر آ لا حصہ اتنا زیادہ گرم نیہہ لگنا سی لیکن دن داں نے بشکار آن توں بعد چھہ تہ مُنہہ نا اندر آ لا پاسا
سرھ جانا سی ہو ر اس انگار کی مُنہہ بچ رکھن توں زیادہ چنگا ایہی سی کہ اوہ پیٹ بچ ٹہلی جائے اُتھے
اُسکی ٹھنڈا کرن واسطے متا سار اسامان سی اس واسطے دوئے بہوں جلدی نکلنے سن۔ اُتھے تک کہ اس
کوشش کرن بچ انہاں نیاں اکھاں بچوں اتھروں دی ڈوہلے سن۔

گیسو کی اُس ویل ٹھا کرنی اوہ برات یاد آئی جس بچ اوہ نیہہ سال پہلیں گیا سی۔ اُس
دعوت بچ کھانے واسطے جو گجھ ملیا اوہ اُس واسطے یاد گاری آج وی اُس نی یاد تازہ ہونی اے۔ بولیا

”اوہ کھانا بیہ پہننا اُس ویلے توں لئی آج مکر۔ اوہ کھانا ہو راوہ پیٹ بیہ لبھا۔ گڑی آلیا نے سبھاں کی پوڑیاں کھلایاں سن۔ نکلیاں، بڑیاں ساریاں نے پوڑیاں کھادیاں ہو ردیسی کئی نا حلوہ راستہ ترے طراں نے سکے ساگ دہی چٹنی، مٹھائیاں۔ ہُن کسراں دہساں کہ اُس کھانے بچ کتنا سواد سی۔ کسے وی طراں نی روک ٹوک بیہ سی۔ جیہڑی چیز چاہو منگو ہو رجتنی چاہو کھاؤ۔ لوکاں نے اتنا زیادہ کھا دا کہ پانی پینے نی جگہ وی بیہ رہئی۔ مگر بنڈن آ لے اچھے کہ منع کرن نے باوجود وی گرم گرم تہ گول گول پکوریاں سامنے رکھی جانے۔ ہتھ نال روکنے ساں مگر اوہ لگا تار بنڈنے جانے سن۔ جس ویلے ساریاں مُہہ تھوئی لیا تہ اک اک پیڑاپان ناوی لبھا۔ مگر لگی پان بیہ لینے نی گتھے ہمت سی۔ کھڑا بیہ ہوئی سکنا ساں جلدی جلدی جانی کمل اپر لپٹی گیاں ایسا سخی ہو ردیادل سی اوہ ٹھا کر۔“

مادھو نے اُنہاں گلاں نامزہ لینیاں ہوئیاں آکھیا کہ ”ہُن اَساں کی کوئی اسطراں نا کھانا کھلانا۔“

مردے نے پچھے مت خرچ کرو۔ پچھو غریباں نامال کھنی تہ گتھے رکھو لوٹ کھسوٹ بچ تہ کوئی کی بیہ اے۔ ہاں خرچ بچ کجوسی سو جھنی اے“

”توں تہ بیہ نے قریب پوڑیاں کھادیاں ہوسن۔“

”میں پنجاہ کھائی سکنا ساں“

”پنجاہ تھیں کہت میں وی نہ کھادیاں ہوسن“

آلو کھای تہ دواں پانی پیتا ہو اُتھے ہی الاؤ نے سامنے تھوتیاں لک نال پہنڈی اپنے پیٹ بچ پیردبائی سورہے سن جس طراں دو بڑے سب گنڈ لیاں ماری پئے نے ہوون ہوو بدھیاں اہجاں توڑیں دردنی وجہ نال ترف رہی سی.....

(دوجا حصہ)

سویرے مادھو نے کوٹھڑی بچ جانی تکیا تہ اُس نی کہہ آلی ٹھنڈی ہوئی نی سی۔ اُس نے مُہہ اُپر کھیا پہنڈیاں سن۔ پتھرایاں اکھاں ٹنکیاں نیاں سن۔ سارا بدن مٹی نال لت پت ہو یا ناسی۔ اُس نے پیٹ وچ بچہ مری گیا ناسی۔

مادھو دوڑنا کیسوکول گیا۔ فردوے زور زور نال ہائے ہائے کرن تہ چھاتی وچ ہتھ مارن لگے۔ پڑوسیاں نے ایہہ رونا گران سُنیا تہ دوڑے نے آئے ہو پُرانی ریت نے مطابق غم زداں کی سہارا دین لگے۔

مگر زیادہ رونے تہو نے ناموقعہ نیہہ سی۔ کفن ہو رکڑی نی کائے فکر نہ سی کہہ وچ پیہہ اسے طراں غائب سی جسراں چیل نے آئے بیچ مانس۔

پتھو پتھو دوئے رونے رونے گراں نے زمینداراں کول گئے۔ اوہ انہاں دُواں نی شکل نال نفرت کرنے سن۔ کئی وارا انہاں کی اپنے ہتھوں کارٹ چکے سن۔ چوری نی وجہ تھیں وعدہ خلائی کرن نی وجہ توں۔ ”کھیہ اے اوہ کیسو! رونا کییاں ایس؟ ہُن تہ تیری شکل وی نظر نیہہ آونی۔ ہُن لگنا اے جے تو اس گراں بیچ رہنا نیہہ چاہنا۔“

کیسو نے زمی اُپر سر رکھی اپنیاں اکھاں بیچ اتھروں کیرنیاں آکھیا۔ ”سرکار میں بڑی مصیبت بیچ آس، مادھونی کہہ آئی راتی گذر گئی۔ ساری تہنیاں تڑپنی رہی۔ ادھی رات تکر آس دوئے اُس نے سر ہانے بیٹھے رہے دوا دارو جو گجھ اَساں تھیں ہو سکیا سب کیتا مگر اوہ اسان کی دغا دے گئی۔ ہُن کوئی اک رتی وی دین آلا نیہہ رہیا۔ مال تباہ ہوئی گئے، کہہ اُجڑی گیا، ٹساں نا غلام ہاں ہُن تساہڑے بغیر اس ناکفن دفن کون کرسی۔ اَساں نے ہتھ وچ جو گجھ وی سی اوہ سب دوا دارو وچ خرچ ہوئی گیا۔ سرکارنی عطا ہوسی تہ اس نی مٹی اُٹھسی ٹساں تھیں بغیر اساہڑا کون اے ہو رکس کول جاواں۔“

زمیندار صاحب رحم دل آدمی سن مگر کیسو اُپر رحم کالے کسبل ورننگ چڑھان نے برابر سی۔ جی میں تہ آیا کہ شوڑ وچل دور اتھوں۔ لاش کہہ بیچ رکھ سڑیا۔ اُواں تہ بلان وروی نیہہ آونا ج جس ویلے غرض پئی تہ آکے خوشامد شروع کردتی۔ حرام خور کسے پاسے نا۔ بد معاش، مگر ایہہ غصے یا فر بدلا لینے نا ویلانہ سی۔ غصے نال دورو پے کڈھ کیہہ پھینک دتے سہارے تہ تسلی ناک لفظ وی منہہ توں نہ آکھیا۔ اُس نی طرف تکیا وی نیہہ جس طراں کہ سر ناپہنار اتار یا ہووے۔

جس ویلے زمیندار صاحب نے دورو پے دتے تہ گراں نے بینے مہاجناں کی انکارنی جرأت کییاں ہونی۔ کیسو زمینداراں نے ناں ناٹھنڈ وراپٹنا جانا سی۔ کسے نے دو آنے دتے تہ

کسے نے چار آنے۔ اک کہنے بچ گیسو کول پنج روپے نی معقول رقم کھٹھی ہوئی گئی۔ کسے نے غلہ دتا ہو کسے نے لکڑی ہو ردو پہر ویلے گیسو تہ مادھو شہر تھیں کفن لیان گئے۔ ادھر لوک بانس وانس کپن لگے۔

گراں نیاں بہوں رحم دل عورتاں آ آ کے لاش تکنیاں سن ہو راس نی بے بسی اُپرا تھرواں نے دو بوند ڈوبلی تہ جانیاں سن۔ ”تو کسراں جاننا اے کہ اُسکی کھپن میہہ لبھن لگا۔ تو گئی گدھا سمجھنا ایں کہ میں سٹھ سال تکر اس دُنیا صرف کا گھن رہیا آں۔ اُسکی کفن لبھسی گا ہو راس توں وی بہوں سوہانا لبھسی گا جیہڑا اس دینے ہاں۔“

مادھو کی یقین نہ آیا۔ بولیا۔ ”کون دیسی گا؟ پیسے تہ تو چٹ کری لے۔“
گیسو ذرا تیز ہوئی گیا۔ ”میں آکھنا کہ اُسکی کھپن لبھسی گا تو مننا کیاں میہہ۔“
”کون دیسی گا۔ دہسنا کیاں میہہ۔“

”اوی لوک دیسن جہاں نے ہن دتے۔ ہاں مگر اوہ پیسے اسا ہڑے ہتھ بچ میہہ آون گے ہو راکر کسے طراں آوی جاون تہ فراس دوئے اس طراں اتھے بہی کے خوب پیساں گئے ہو ر کھپن تیجی واری لبھسی گا۔“

جیاں جیاں نہیر ازیا دہ ہونا تہ تاریاں نی چمک تیز ہونی رہی شراب خانے نی رونق وی زیادہ ہونی جانی سی۔ کوئی گانا سی۔ کوئی اپنے ساتھی نے گلے لگنا جانا سی۔ کوئی اپنے دوست نے منہہ نال پیالانا سی۔ اُتھے نی فضا وچ خوشی سی۔ ہوا وچ نشہ، کلتے تہ چلو وچ اُلو ہو جانے۔ اتھے آئے سن صرف خود فراموشی نامزہ لینے واسطے۔ شراب تھیں زیادہ اتھے نی ہوا توں مسرور ہونے سن۔ زندگی نی بلاء نے کھچ لیانی سی ہو ر کجھ ہو ر کجھ دیر واسطے اوہ پھلکی جانے سن کہ اوہ زندہ ہن یا مرے نے یا فرزندہ دفن۔

پر ایہہ دوئے پیو پتر ہن وی مزہ لئی لئی تہ چسکیاں لے رہے سن۔ سبھاں نیاں نظراں اُنہاں نی بکھی جمیاں نیاں سن۔ ڈاہڈے خوش نصیب ہن اوہ دوئے پوری بوتل بشکا رکھی اے۔

کھانے توں مکی تہ مادھونے پچیاں نیاں پوڑیاں چائی کے اک بھکاری کی دتیاں جیہڑا
کھلا ہوئی انہاں نی بکھی پہنگھی نظر نال تک رہیاسی ہور ”پیے“ نے غرور، جوش تہ خوشی نا اپنی زندگی
بچ پہلی بار احساس ہویا۔

کیسو نے آکھیا۔ ”لئی جا خوب کھا ہور اشیر باددے۔ جس نی کمائی سی اوہ مری گئی۔ مگر تیرا
آسیر باد تہ اسکی بچ جاسی گا۔ انگ انگ نال آسیر باددے۔ بہوں محنت نی کمائی نے پیسے ہین۔“
مادھونے فراشمان نی طرف تکی تہ آکھیا۔ ”سورگ بچ جاسی بیکٹھ نی رانی ہنسی گی۔“
کیسو اٹھیا تہ خوش نیاں لہراں بچ تیر نے ہوئیاں بولیا۔ ”ہاں پتر سورگ بچ جاسی گی۔ کسے
کی ستایا بیہ، کسے کی دبا یا بیہ۔ مرن ویلے آساں نی زندگی نی سب توں بڑی خواہش پوری کر گئی۔
اوہ بیہ سورگ بچ جان گی تہ کیہہ موٹے موٹے لوک جاسن جیہڑے غریباں کی دواں ہتھاں لٹنے
ہین ہور اپنے پاپ کی تہونے واسطے لنگا بچ نہانے ہین ہور مندر بچ جل چڑھانے ہین۔“
خوش اعتقاد دی نارنگ بدلیا۔ نا امیدی ہور غم نادور چلیا۔ مادھو بولیا۔ ”مگر دادا، بیچاری نے
زندگی بچ بڑا دکھ پہگتیا۔ مری وی تہ خاصا دکھ تکی“ اوہ اکھاں اُپر ہتھ رکھی تہ رون لگا۔
کیسو نے سمجھایا۔ ”کیاں رونا اے پتر خوش ہو کیہہ اوہ اس عذاب توں بری ہوئی ہوئی
گئی۔ جنجال توں پھٹی گئی۔ بڑی بھاگوان سی جیہڑی اتنی جلدی مایا موہ نے بندھن توڑ گئی۔“
ہور دوئے اُتھے کھلے ہوئی گان لگے۔

”ڈھگنی کیوں نینان جھکاوے ٹھگنی“

سارا شراب خانہ تماشے بچ مصروف سی ہور ایہہ دوئے مدہوشی نے عالم بچ گائے جانے
سن۔ فردوئے نچن لگے۔ اُچھلے تہ کد دے وی۔ ٹھٹھے وی تہ اُٹھے وی بھاؤ دی دسے ہور اخیر ویلے
نشے بچ بد مست اُتھے ہی ٹٹی پئے۔

(اُردو تھیں ترجمہ: سلیم علی بخاری)

یاداں نی چوڑ

دفتر بچوں چھٹی نادن ساتھ احمد شہر آ لے مکان نی چھت پُر بیٹھنا کسے ڈوہنگی سوچ بچ ڈُبیانا سی۔ اپنی گزری نی زندگی بچ اس نا کیہڑیاں کیہڑیاں چیزاں نال واسطہ پیاسا، اس کیہڑیاں کیہڑیاں چیزاں تکیاں سن؟ کہہ حاصل کیتا ساتھ کہہ اپنے ہتھوں گنویا سا؟ اوہ کہہ تھیں جیہڑا کامیابی ناخاب لے کے نکلیا سا اوہ اس پورا کیتا وی یا کہہ بیہ، اس طراں نے کئی سارے سوال اس نے ذہن بچ چھتا تیاں مارنے سن تہ نال ہی نال شہرنیاں نام نہاد رونقاں اس نے دلے کی کھائی جانیاں سن۔ اس نے اندر یاداں ناک سیلاب گردش کرنا سا۔ اسے چول پھیر بچ چپچک ریل گڈی نے ہارن نی واز اس نے کناں تکر پہنچی جس کی سنیاں ہی احمد کی اپنے چکھے چھٹیا نا کہہ یاد آن لگا۔

اس کی اپنے بچپن نے کئی سارے قصے تہ کہانیاں یاد آن لکیاں۔ اس کی یاد آنا اے اوہ دور جدوں اوہ دنیانی ہر شے تھیں تہ ہر مسئلے نالوں قطع تعلق ہو کے عیش و آرام نی زندگی بسر کرنا سا۔ جدوں اس کی کوئی فکر بیہ سی تہ اوہ مست سا اپنے آپ بچ، کسے پانی بچ تیر نے آلی مچھلی نی طراں جس کی کسے منزل نی چاہ بیہ ہونی، بس وہ اپنے سفر کی ہی سب گجھ فنی اے۔

احمد کی اوہ سارا منظر اپنی اکھیاں نے سامنے دنا اے کہ اک اوہ دور سی جدوں اپنے دوستاں سنگ ساری تہیاڑے شغل مستیاں کرنا ساتھ فیر نکلیاں نکلیاں گلاں اُپر لڑائی چھگڑے کرنے تہ فیر اگلے ہی دن اس طراں اک دو بے نال مل جانا جس طراں گجھ ہو یا ہی بیہ۔ گلی ڈنڈے نی کھیڈ کی اس طراں مگن ہوئی تہ کھیڈنا جس طراں زندگی نا مقصد ہی ایہہ کھیڈ ہووے۔ اسے گلی ڈنڈے نی ہار جیت کی ہی زندگی نی ہار جیت سمجھنے ساں۔ اس کی یاد آنا اے جے اوہ چھٹیاں نا مہینہ جس بچ پورے دن بچ کد کے تھکی ہاری کے کہہ پچھنے ساں تہ ماؤں نے ہتھ نال روٹی ددھ وچ گٹی نی لہھنی سی، فر اس کی مزے لئی لئی تہ کھانا۔ روٹی کھانیاں گجھ گیت ماہیے تہ

سیف الملوک نے بندوی گانے ساں۔ انہاں گیتاں بچوں اک گیت احمد نے ذہن بچ آج وی
 گردش کرنا سا، جیہڑ اچپن بچ اوہ اپنے پیو کی سنانا ہونا سا تہ اس نے عوض بچ بچ روپے کہنتا سا۔
 ٹنگے رہندے کلیاں دے نال پراندے
 جہاں دے راتی یار چھڑے

اوہ سب وی یاد آنا اے جدوں سکول جان نے وقت بے چینی ہونی سی کہ سکول نا کم بیہ
 کیتا، آج ماسٹر کولوں مار پیسی ہور اسکول نی تختی تہ کاپیاں سب چیزاں وبال جان ہونیاں سن، اس
 منھی جان نے واسطے۔ اس کی اج وی یاد اے اوہ کہہ تھیں اک روپیہ ملنے نی خوشی ہور اس طراں
 اک روپے نے سکے کی مٹھی وچ دبائی کے دوڑنا، جس طراں پوری کائنات نی دولت اس اپنی مٹھی
 بچ سمیٹی نی ہووے۔ عید نے دن کہہ تھیں ملی عیدی نے پیسے وی کہٹ خوشی نا ذریعہ بیہ سن ہونے۔ اوہ
 چنتے بچ کہڑی کہڑی ہتھ ٹی تہ تکتا سا جے کدھرے گی تہ بیہ گئے ہور اس دوران ہتھ سٹنے ہویاں
 کھلونیاں نے خاب تکتا ہور ایہہ سوچنا کہ میں انہاں پیساں نال اک نوں دُنیا بنا ساں،
 خوبصورت دُنیا جس بچ عیش و آرام ہوسی، جس بچ کوئی دکھ نہ ہوسی، نہ کوئی تکلیف، بس میں تہ میری
 حسین کھلونیاں نی دُنیا۔ مگر ایہہ سب اک کبھی، احمد اس حقیقت تھیں واقف اے جے اتنے جے
 پیساں نال دُنیا حسین بیہ ہوئی سکنی۔ اتنا پیسہ محض خاب دِ سنا اے۔ چنگے کھلونیاں نے خاب
 جیہڑے ذرا پہراونچائی توں ڈگ بیون تہ چکنا چور ہوئی جاں۔

احمد کی اوہ سب یاد آنا اے کہ جداوہ کہہ تھیں میلوں دُور تعلیم نی غرض نال آیا اس ہور اک
 خاب کہن کے آیا سا، کامیاب ہونے نا خاب! اس خاب نے چکھے اس نے اپنا اوہ کہہ چھوڑیا سا
 جس وچ سارا بچپن کڈھیا سی۔ جس کہہ وچ اماں اباسن، جیہڑے اس نی ہر خواہش پوری کرنے
 واسطے کھڑے رہنے سن۔ اوہ کہہ جس بچ اُس نے پہنیں پہرا رہنے سن تہ اوہ گراں جس نیاں
 گلیاں بچ اس نے کجھ دوست رہنے سن۔ اوہ دوست جیہڑے اس نے کپڑے، اس نے جوتے،
 اس نے پیسے نی وجہ تھیں بیہ بنے سن، بلکہ اس نی شخصیت تہ اس نے چنگے برتاؤنی وجہ نال بنے سن۔
 اوہ گراں نے لوک جیہڑے بالکل سچے سن، کسے کھلی تہ پاکیزہ کتاب نی طراں۔ جہاں

بچ کوئی لالچ نیہہ سی۔ احمد ایہہ سب چھوڑی تہ ہُن شہر بچ بسنا اے، جیہڑا ہڈوں مختلف اے۔ جتھے کامیابی پسیاں نال تولی جانی اے، جتھے لوک خوفناک درندے ہین جیہڑے گدھ نی طراں انسان نی لاش کی چبائی تہ کھائی جانین۔ جتھے دوستی تہ ساہڑی ذات نال نیہہ ہونی بلکہ تہ ساہڑی اوقات نال ہونی اے تہ ساہڑے پیسے نال تہ ساہڑے کپڑیاں نال تہ گوجے نال ہونی اے۔

احمد اس شہر نی تمام حقیقتاں تھیں واقف ہو گیا نا اے۔ اس کی ہُن ایہہ علم اے کہ اتھے صرف محنت کرنا یا ذہین ہونا معنی نیہہ رکھنا، اتھے افسر بننے واسطے انسان نے سیٹھس کی تکیا جانا اے، سوٹ بوٹ پر سنٹی تکی جانی اے۔ اس نی ایمانداری تہ مخلصی بالکل معنی نیہہ رکھنی۔ اتھے کامیاب ہونے واسطے گوجے بچ پیسے ہونے چاہی نے ہین تہ دل بچ بے ایمانی ضروری اے۔

ایہہ اوہ دور سا جدا احمد نی عمر کوئی بہت زیادہ نیہہ سی، لیکن زمانے نی تلخ حقیقتاں سن اس کی عمر تھیں زیادہ سنجیدہ بنائی چھوڑیا نا سا۔ ہُن اُس کی پتہ سا کہ کس طراں اس نام نہاد کامیابی کی کیہڑے طریقے نال حاصل کرنا اے ہو اس حقیقت تھیں آشنا سا کہ اس ایہہ جنگ کہنلیاں ہی لڑنی اے۔ آپ اپنی ذات واسطے، کسے نی ذات نی مدد تھیں بغیر۔ دُنیا اس کہنلیاں ہی فتح کرنی اے، اپنے آپ واسطے تہ اپنے خاباں کی پورا کرنے واسطے۔

اج چھت اُپر پٹھیاں احمد نے ذہن بچ ایہہ ساریاں چیزاں گردش کرنیاں سن تہ اوہ سوچنا سا کہ ماہڑے کول بڑی گڈی اے، ماہڑے کول پیسے ہین ماہڑے کول بنگلہ اے، ماہڑیاں شہر بچ زمیناں ہین ماہڑے بڑے بڑے بزنس ہین، ماہڑے کول سارا کجھ اے، لیکن اس سب نی قیمت کتنی مہنگی چکانی پئی مگی..... میں گراں بچ اپنے والدین کی چھوڑی آیاں، میں اپنے کمر کی چھوڑی آیاں، اپنے پہن پہراواں کی چھوڑی آیاں، اپنے دوستاں کی چھوڑی آیاں۔ میں اس شہر نے لوکاں سنگ لالچی ہوئی گیا ہاں تہ بے ایمان ہوئی گیا ہاں۔

فر اُس نے سگریٹ نے کش لائیاں ہو یاں اپنے آپ نال سوال کیتا ”اسے کی کامیابی آکھنے ہین؟ تہ اگر ایہہ کامیابی اے تہ فر اس نے کچھ دوڑنا ضروری اے!“

بیہ کوئی معبود جس دے سوا
 اوہ مالکِ گل ہے یگانہ و یکتا
 اس دا منکر بھی جد اُسکو دیوے صدا
 ہووے بندہ گنہگار جتنا بڑا
 کہ ظالم کو اک دن اوہ دیسی سزا
 کرے معاف توبہ تھیں اسدے گناہ
 کوئی دربان بھی اس کو بیہ روکدا
 اک اتھروں ندامت دا جے ٹپکيا
 خُدا یا ایہہ رو رو کراں التجا
 ظالماں دے ظلم تھیں انہاں کو بچا
 اسدے اعمال دی دے آساں نہ سزا
 محمدؐ دے صدقے فضل کر عطا
 چودہ سو سال پہلاں جیہڑا آسا
 خوب بہاوے نہ انسان انسان دا
 سارے انساناں کو دردِ دل کر عطا
 بارگاہ توہڑی وچ ہے ایہہ سائل کھڑا

عبادت دے لائق ہے ذاتِ خدا
 اوہ بے مثل ہے ذات و اوصافِ بچ
 دربار تھیں اپنے لوٹاوے نہ خالی
 اُسدی رحمت تھیں مایوس ہوندا ہی بیہ
 ظلم سہندا ہے مظلوم اس آس تے
 بڑا تھیں بڑا جتنا مجرم ہووے
 آئے تاب سدا اسدے دربارِ بچ
 اک دم اسدے سارے گناہ ٹہل گئے
 چھول کھلیاری اپنی میں توہڑے آگا
 پریشاں مسلمان ہے ہر جگہ
 طفیلِ نبیؐ سرورِ دو جہاں
 نظرِ کرم دی عنایت ہووے
 ساری دُنیا کو فرتھیں اوہی دور دے
 کوئی مذہب یا مسلک دی بنیاد تے
 اک دُوے دے دکھاں درواں ہون شریک
 توہڑے دربار تھیں رکھ کا اسی اُمید

روزِ محشر خُدا یا ایہہ خورشید بھی
 بے فکر سا رہوے توہڑے سائے تلا

حمد

تہرتی ستِ اسمانِ خُدا سن
بنائے دو جہانِ خُدا سن

مٹی دا فرِ گارا گن کے
بنائے سب انسانِ خُدا سن

گن گن کے میں دہساں کتنے
کیتے کتنے احسانِ خُدا سن

خالی بُت دے بچِ روحِ باء کے
کیتا عالی شانِ خُدا سن

ماں تھیں بدھ کے شفقت کیتی
سوہنے پیارے مہربانِ خُدا سن

آدم دے لئی کیتے پیدا
بن ' پہاڑ ' میدانِ خُدا سن

نعتِ یاک

محمد ﷺ بشر ہیں عظیم اللہ اللہ
گواہ خود خدائے کریم اللہ اللہ

اوہ شمس ہدایت تہ شافی محشر
مدینے دے اندر مقیم اللہ اللہ

ہے جس نال ہوئی معطر ایہہ دُنیا
عرب تھیں چلی اوہ شمیم اللہ اللہ

اوہ جس دا کلام ہے کلامِ الہی
اوہ موسیٰؑ تھیں اعلیٰ کلیم اللہ اللہ

اوہ ہادی رحمت اوہ ساقی کوثر
اوہ اُمت دے والی رحیم اللہ اللہ

نعتیہ

کرو اَج نظر خستہ حالی تے آقا
میں اُجڑے تہ پُجڑے سوالی تے آقا

کوئی کُہر نہ رستہ ! اگے رات کالی
میں پکھنو نماشاں دا ڈاہلی تے آقا

ہے کہہ شے محبتِ اخلاص ؟ اِسکو
دُعا دے کے دہسیا ہے گالی تے آقا

جیہڑا درسِ انسانیت دے گئے ہو
میں قربان درسِ مثالی تے آقا

کتھوں حرفِ نوری میں آنا تہ لکھاں
مدح مرتبہ لایزالی تے آقا

عقیل اَج کھول کے درد اپنے
ہے اَج مہرباں ہر سوالی تے آقا

مدینے نے آقا اُمت نے والی
تیرے درتے آساں میں بن کے سوالی

تکاں میں روضہ یا محبوب عالی
پُجماں میں جائی کے روضے نی جالی

درِ اقدس جائی میں کراں پیش عرضاں
مِلسی جو اُتھوں میں رکھاں سمہالی

باطل نے اگے میں سر نہ جھکاواں
میں اہل حق ہاں ماہڑی حقیقت اے عالی

عاقی مصطفیٰ ﷺ سنگ میں رکھاں بغاوت
دے اللہ مِگی توں جذبہ بلائی

زمانے وچ نہ مِلسی عزت و مان
جد تک نہ ہوسی اطاعت جمالی

بن ہاں توں صادق غلام محمد ﷺ
مِگی وی مِلسی اوہ حُسن کمالی

نعتِ پاک

اُمت دے عنخوار محمد آئے نے
ہوئی بیہڑا پار محمد آئے نے
موسیٰؑ کوہ طور بلائے
محمدؐ عرشاں تے بلائے
اکھیاں دے ٹھنڈیاں محمد آئے نے
ہوئی بیہڑا پار محمد آئے نے
اوہ رب دے محبوب پیارے
مک گئے اُمت دے غم سارے
اُمت دے دلدار محمد آئے نے
ہوئی بیہڑا پار محمد آئے نے
جنتاں اندر حوراں گاؤں
سوہلے گاؤں خوشی مناؤں
کرن تعریف ہزار محمد آئے نے
ہوئی بیہڑا پار محمد آئے نے

ہین رَ ب دے رسول پیارے
دو جگ بچ مقبول پیارے
نورانی لشکار محمدؐ آئے نے
ہوسی بیہڑا پار محمدؐ آئے نے
پکڑیں سبناں اُنہاں دا پلہ
فر نہ ہوسیں کدے اولا
نہ توں آہیں مار محمدؐ آئے نے
ہوسی بیہڑا پار محمدؐ آئے نے

غزل

پہل جاؤ زخمِ لوکو جے دُنیا بسانی ہے
 اک ٹھوک ناٹھا کا ہے بجلی کوئی مارنا ہے
 کل ظلِ الہی سے اَج شاہ گدا ہو گئے
 اس باغِ چمن اندر خوشبو نے ہولے ہیں
 رخسار تے ہتھ رکھ کے کوئی سوچنا کوٹھے تے
 بے حد بُرا اسنا انجامِ اخیر ہے
 عملاں نے مطابق ایہ رنگِ روپ بدلی ہے
 لہنے نیمہ کسے جائی تہذیب و حیا اجکل
 کوٹھے نے کنارے تے ہک سل تے نمازی ہے
 دُکھ درد عطا کرنی ایہہ ورنہ رُلانی ہے
 بن گوخنا ہے گویا فطرت نی زبانی ہے
 افسوسِ تعجب ہے اس گل نی حیرانی ہے
 پر آکھنا ہر کوئی ایہہ اوہ ہی پرانی ہے
 نہ رُکنا دُدھ کوئی نہ چٹھلی مدہانی ہے
 چہرے تھیں حسیں دُنیا فالچال سہانی ہے
 بے عقل بنی آدم، تقدیر سیانی ہے
 ایہہ رسم ہے فرسودہ ایہہ ریت پرانی ہے
 شوکار ہے کٹھے نا ہک جند نمائی ہے

یارے تہ کدے وی نیمہ اس رنگ ستایا ہے
 جس رنگِ عظیمِ اسنی اَج یاد ستانی ہے

غزل

عشق نشہ جد چڑھنا اے
فر کون کتاباں پڑھنا اے

بس دل بچ ہلچل ہونی اے
کچھ اندر تل تل مرنا اے

فر اتھروں ڈیرے لانے ہین
فر ساون ڈاڈا بہرنا اے

کوئی تنہریا آوے لے جاوے
اک دریاں اڑیاں کرنا اے

ہن دور ملائیاں آلا مہمہ
کیوں دڈھ ہاروں کڑھنا اے

غزل

اس واری بیوں بڈل کڑ کے
راتی ساری بوہے کھڑ کے

رکھن نت تماشہ لائی
گلیاں اندر شاطر لڑ کے

جگ وچ عید منائی لوکاں
اُبلن دیگاں ، لگن تڑ کے

ظالم اسرائیل بیہہ تھکنا
پہنگھے ، پیاسے بچے چھڑ کے

ہائے افسوس ظہور کہہ دہساں
کسراں نازک جُٹے گھڑ کے

غزل

پیپھا دؤر کدھرے بولنا اے
ماہڑے درداں نی گھڑی کھولنا اے

بنی آدم نی ہٹ دھرمی تہ تلو
تقدس پیراں اندر رولنا اے

چشم پوشی اے میرا تیرا ورثہ
فقل بس حق پرستی بولنا اے

سرا لائی تہ اک بندہ خُدا نا
زمی کی اُنگلیاں ور تولنا اے

ظہور آکھو کوئی پہیڑے نفس کی
تلو ہاں کیہڑے رستے جولنا اے

پہڑ پہڑ کے اس دُنیا نے سارے اتھے ریئی جاسن
اُچے اُچے محل ہوون یا ٹھارے اتھے ریئی جاسن

سُجے پانی نے ایہہ چھم، بدل، پھل تہ چہڑ، پکھو
دل کی چنگے لگن آ لے نظارے اتھے ریئی جاسن

مسکیناں تھیں کھسی جیہڑی لوہ اپنے کُہر کرنے او
قبر نے اندر گجھ نیہہ جاسی تارے اتھے ریئی جاسن

جس ورا ج تئس مان ہو کرنے اپنے داہر ہی تکنے ہو
اُس مغرور جوانی نے لشکارے اتھے ریئی جاسن

کوٹھے نال اے کوٹھا جُویا وعدے روز ہی کرنے ہو
بلی ٹپی رار میہہ لگھنے لارے اتھے ریئی جاسن

اِس دُنیا سنگ دل نہ لایو، کوئی کسے نا میہہ ہونا
رَب نے کول تہ کھلے جاساں پیارے اتھے ریئی جاسن

رُوں نے ہاروں اک دن اتھے سارے پنچے جاسن گے
رَب نی طرفوں پئےچے نے تری پارے اتھے ریئی جاسن

غزل

میں سام سام رکھیا چنناں اوہ پیار توہڑا
 دُنیا دا حُسن سارا بیکار اُسکو لگدا
 چھٹی اڈار آندی ماہلیاں دی خوشبو
 اوہ تمناں تہ طعنے پُہل گیا ہے زمانہ
 یاداں دی پنڈ کھولی تھے پھلور رہیاں
 پل بچ کھول کھمبساں ایہہ جنڈی نمائی
 محشر دے بچ بھی کرساں میں انتظار توہڑا
 ہک وار جس دکھیا حُسن و جمال توہڑا
 لہراں دے سوز بچ ہے سارا نمار توہڑا
 اوہ تمناں تہ طعنے پُہل گیا ہے زمانہ
 سینے دے نال لایا رتا رومال توہڑا
 ہک وار کدے دکھاں پُرانا جلال توہڑا
 زخماں دے سب کھرند ہن ہجر و وصال توہڑا

ندیم توں نہ کھیڈ ایہہ کھیڈاں ایہہ نرالیاں
 شریک دکھ رہے ہن پہاگلڑہ تہمال توہڑا

غزل

آ مل توں نیکے نہیرے سجاں
 دہنہ رکھیا میں تلی اُتا، پر
 کون کسے دی شکل سیانے
 پھیرے ماراں گلی توہڑی بچ
 عشق و عاشقی گل پرانی
 ویلہ کھٹ تہ دُوری خاصی
 اکھ پھر کے مزماناں آئیں
 غماں نے ساہ کھیرے سجاں
 نہیرے فر بھی نہیرے سجاں
 چیریاں اُتے چہرے سجاں
 سجاں تہ سویرے سجاں
 مسئلے ہور بہتیرے سجاں
 آ گچھ نیڑے نیڑے سجاں
 کاگ بھی بولے بیہڑے سجاں

توں ندیم دکھاں دا وارث
 سکھ تہدھ آپ کھدیڑے سجاں

غزل

کالی رات ہمیری یارا
آئی یاد بہتیری یارا

ملنے دا کوئی چارہ کر توں
غماں جندڑی کھیری یارا

آپل دو پل ہنساں کھیڈاں
دُکھ ہے چار چوفیری یارا

گل گل تے کیاں چنگوے کریئے
جان مٹی دی ٹھیری یارا

کیاں عیب کسے دا گنا
اپنا آپ نیڑی یارا

غزل

نفرت دا بازار ہے تہکھدا
ایہہ سارا سنسار ہے تہکھدا

اکھیاں تھیں ہے لاوا بگدا
اندر بک خمار ہے تہکھدا

چنچاں ، ہوکاں ، درد ، ہاڑے
خبراں نال اخبار ہے تہکھدا

تیری میری صلح کہہ ہوئی
ماہڑا ہر عنخوار ہے تہکھدا

پچھ نہ حال نعیم دا سکیا
جیویں ہک انگار ہے تہکھدا

غزل

ایہہ درد اتھروں ملال سارے
عشق دے ایہہ وبال سارے

غزل

توں ماہڑا ہم خیال ہیں ٹھولا
سکھ دُکھ دا پہیال ہیں ٹھولا

عروج سارے کمال سارے
تہ مٹی ہوئے خیال سارے

حرام کھا دے دی ماہڑی عادت نیہہ
ماہڑا رزقِ حلال ہیں ٹھولا

عشق اکھیاں دی لوہ بھی لئی
تہ پچھے ہو گئے نے بال سارے

توں ہی قبلہ تہ توں ہی کعبہ بھی
توں ہی حرفِ کمال ہیں ٹھولا

ایہہ لشکو لشکی ہے اُپروں اُپروں
تہ اندروں عاشق کنگال سارے

سارے سنگیاں نے سنگ چھوڑ دتے
توں مگر نال نال ہیں ٹھولا

پر ائے ہو گئے نے اوکھی کھڑیاں
اوہ ماہڑے دُکھ دے پہیال سارے

میں تہ مٹی دا ہک پتلا ہاں
توں تہ جل و جلال ہیں ٹھولا

توں شاد رفا توں شاد چہلا
کہہ کھول چھوڑے نے حال سارے

..... ڈاکٹر عارف اقبال ملک

غزل

آساں تُٹیاں فر دلا لمی جدائی ہو گئی
ایاں لگنا ہے خفا میں تھیں خدائی ہو گئی

بے وفا جد تھیں متا ای پرایا ہو گیا
اسنیاں یاداں نے سنگ مچ آشنائی ہو گئی

نیکیاں نا جد خیال آیا تہ دُنیا آکھیا
نیکیاں کرنے رہو تہ فر کمائی ہو گئی

زخم ہو ای لہنے سن بے متے جینے رہیاں
شکر کرنا ہاں کہ ہُن غم توں دہائی ہو گئی

اکھیوں ڈُہلنا رہیا عارف ماہڑے دل نا لہو
دل نے اک اک زخم نی جلوہ نمائی ہو گئی

غزل

ہاڑا دتے ساڑ خُدا یا
سبزی بیہیلاں لہو خُدا یا

ٹھنڈے پانی تے ہو گئے
پُجندے چھام و چھاڑ خُدا یا

سکے دسدے چشمے کوہلاں
ہوتر بن گئے تاڑ خُدا یا

معافی دے ہُن رُب کریما!
رحم دی بدلی چاہڑ خُدا یا

رحمت دی برسا توں بارش
ٹھنڈے ہوون پہاڑ خُدا یا

اِس گرمی سُن اے منور
کھوپڑ دتے کاہڑ خُدا یا

غزل

حیات نے نکات نوں	لکھاں وی حیات نوں
ظلمتاں نی رات نوں	یا ربا کریں ختم
اسی خدا دی ذات نوں	ہر کہڑی تو یاد کر
سدا تو حق دی بات نوں	مخفلاں دے بچ کریں
سدا پڑھیں صلوات نوں	بچھا کے جا نماز کو
سجا تو ہر رکعت نوں	شوق دے سجود کر
نہ چھوڑ تو جماعت نوں	نہ چھوڑ توں مسیت نوں
سکھیں توں فرقرات نوں	پڑھیں کلام پاک کو
چھپا کے دے زکوٰۃ توں	کریں صفا توں مال کو
توں پاک کر زراعت نوں	دے عشر غریب نوں
تہ چھوڑ توں نشاط نوں	یاد کر توں موت کو
رکھیں بدل کے دانشا	
پچھاں دی اس حیات نوں	

غزل

رونے تہ گُزلانے تکے
چھوٹھے شور مچانے تکے

نال جہاں سی دُنیا تُرنی
کہنے آنے جانے تکے

تہیاڑی میں مزدوری کیتی
راتی خواب سہانے تکے

یاد آیا فر سانجھا کوٹھا
آج فر یار پرانے تکے

اگے کھوہ تہ پچھے کھائی
بچ بشار دیوانے تکے

جیہڑے عشق نا ”ع“ نہ جانن
اوہ عشق سکھانے تکے

کہہ ہور مشغلہ ہوسی کائنات دا
ہک سلسلہ ہے روز و شب بس حادثات دا

نگاہ شوق لاغانی ہوئی ہے
ادائے حسن طوفانی ہوئی ہے

اُندا گلہ ہے حضرّ اُج آیا میہہ خواب بچ
ناں کہن کے جیہڑے سیندے ہین لات و منات دا

نویں تہذیب دا چرچا ہويا ہے
یا بازاراں بچ عریانی ہوئی ہے

اپنے دلے تھیں کفر دے جندرے نہ لہہ سکے
کہنجا طلسم توڑسی بُت سومنات دا

کوئی خوبی تہ مجنوں بچ وی ہوسی
تاں ہی لیلیٰ وی دیوانی ہوئی ہے

اکھیاں اگے کئی جہاں ناؤد ہو گئے
اُجاں تک جنون ہے بس تعمیرات دا

پتہ میہہ بد دُعا کیتی کسے سُن
حیائی کوہ پیمانی ہوئی ہے

خلقت تہ بے شمار اتھے جی جی کے مرگئی
مقصد گجھ ہور ہوسی اس کارِ حیات دا

توں دہس مقتول دا کہہ ہور کرنے
چردکی مرثیہ خوانی ہوئی ہے

توں وی ہیں اوپرا جنیا میں وی نا آشنا
فر ذمہ دار کون ہے اس واردات دا

توہڑے کوچے تھیں خالی کون جلدے
ماہڑی وی خوب مزمانی ہوئی ہے

دانش ایہہ زندگی ہوئی ہے دشتِ کربلا
تہ کم نہ آ سکے اتھے پانی فرات دا

بڑا ہوشیار آسا اپنے دم تھیں
ایہہ ہی دانش تھیں نادانی ہوئی ہے

غزل

خوش سی ماڑا کرنے ویلے
رونا اے ہُن پُہرنے ویلے

اوہ جے اچھے تکنے واسطے
جی اٹھاں میں مرنے ویلے

اُسنا بدّل بدلی جانا
ساہڑے پاسے بہرنے ویلے

یار سیاڑنے اوکھے سن
اکھیاں متھے تہرنے ویلے

اک نی پُہکھ اے اک ناٹوڑا
ہرنی مرسی چرنے ویلے

اُس زُلفے نا دم بانے آں
راتیں کولوں ڈرنے ویلے

غزل

کوئی چنگا کوئی مندہ لگنا	بندہ کیوں بیہ بندہ لگنا
گجھ لوکاں نا تہندہ لگنا	چھوٹھ، فریت تہ چوری، پُغلی
کوئی پُہکھا کوئی ننگا لگنا	خالق نی مخلوق اے سبھے
سچا کلا، گونگا لگنا	لُچا، لُنڈ، لفنگا واہ واہ
رشوت بڈی چندہ لگنا	رنگ روئے مطلب بدلے
بندہ عقلوں اندھا لگنا	کھرے کھوٹے جس فرق نہ ڈٹھا
فون بکے بیہ چنگا لگنا	نیت نماز مسیتی اندر
اک جمنہ اک گنگا لگنا	پانی پانی سب دریاواں

سلیم اس بے چچی دُنیا اندر
جو کھتا اوہ سچا لگنا

غزل

دل کھرانا کہہ بنسی گا
چین نیہہ آنا کہہ بنسی گا

جس لئی زمانہ چھڈیا
اوہ نیہہ آنا کہہ بنسی گا

وعدہ کر کے نیہہ اے آنا
پہنلی جانا کہہ بنسی گا

اپنے موہنڈے آساں سبھاں
پہنار اے چانا کہہ بنسی گا

پیار وفا نے گیتاں کی آج
کوئی نیہہ گانا کہہ بنسی گا

غزل

کر نہ مندی گل وی اڑیا
ہونا سپنہ سل وے اڑیا

کرنا چاہو تہ اے ہونا
ہر مسئلے نا حل وے اڑیا

ہر ویلے ای تاول رنی
چھٹ کھڑی تہ کھل وے اڑیا

پہنار غماں نا بنھی پوڑیچ
جانا توں اے چل وے اڑیا

اک ساہ جاسی دوجا آسی
نیہہ پروسہ پل وے اڑیا

غزل

اک آرزو نا دیا بلنا روز
اک درد سینے وچ پلنا روز

سجن پیارا یاد اے آشنا
میں سینہ اپنا ملنا روز

اُس نی راہ ہمیشہ نکاں
میں جائی نکلے کھلنا روز

یاد سوہنے نی بہوں ستانی
اکھیاں چوں دریا چوننا روز

لگا جدائی نا تیر اے ایجا
سینہ راز نا سلنا روز

.....حامد عبدالروف قریشی

درد چھپا کے جینداں میں
غم دے اتھروں پینداں میں

کون دکھے تہکھدی اگ
سینے اندر چھکاں تہواں میں

دل ہی جانے دل دی نگری
ہار نماں دے پروواں میں

سرٹیا لہو رگاں اندر
کیلچہ کراں تہواں میں

پچی ٹھنڈ بچ کیلچہ
جے رُ سے یار مناواں میں

اوہ اُچے ہی بنیا رہوے حامد
بن کے رہواں نیواں میں

لکھتاں بچ میں درد پہراں
ہجراں رو رو ورد کراں

دلبر بے دردا دے گئیں کانی
جوش دل دا کسراں میں سرد کراں

کدے آویں پیوے ٹھنڈ کیلچہ
پہرا فر میں توہڑے اردگرد کراں

تڑفاں بچ فراتے توہڑے میں
دے کے صدقہ میں گچھ خرد کراں

کدوں کھیسیں بے ترساتر توں
گن گن ساعتاں میں ساہ پہراں

لائی ڈوہنگی زخم تڈھ جانی
اندروں حامد لاکے ملمم میں کہہ کراں

غزالاں

غزل

.....افتخار احمد قریشی

پہلاوا ماہڑے نال نہ کر دوستا
ایہہ اڑیاں تہ چالاں نہ کر دوستا

دوستی دا رشتہ مچ اُچا مقام ہے
توں تہو کھے تے تہو کھا نہ کر دوستا

کرتوتاں تھیں توہڑے بدبو ہی آوے
ہُن مٹھیاں توں گلاں نہ کر دوستا

زمانے دے چھکھو میں چھلے ہن کسراں
اوہ کہانی تہ قصے نہ کر دوستا

کہہ کہہ ستم تہ قضیے چھلے میں
اوہ زخماں توں تازہ نہ کر دوستا

سچیاں دا بنیا زمانہ ہے بیری
توں سچیاں دا سودا نہ کر دوستا

توہڑے باجھ دل نیہہ لگدا قریشی
توں ابجیاں گلاں ہُن نہ کر دوستا

غزل

اوہ کشمکش شدتوں طوفانِ جُل گئے اوہ گئے تہ ماہڑے بھی ارمانِ جُل گئے
 اوہ مخلصیِ سادگیِ دا دور نہ رہیا اوہ مہرِ محبتوں تہ اوہ انسانِ جُل گئے
 دورِ علمِ آکھاں، گجھ ہور ناں دیواں شرم و حیا جے نقطے تہ نشانِ جُل گئے
 تھکدا رہیاں میں کھل کے دُنیا بدل گئی بستیِ دل کر کے جیاں ویرانِ جُل گئے
 ترقیِ دا دورِ آکھاں ماتم حیا دا آکھاں اپنے کولوں بن کے انجانِ جُل گئے
 اپنے بڑے بڈھیرے کرن وعظ تہ نصیحتاں جیہڑے سُنڈے کن لاکے اوہ جوانِ جُل گئے
 کبہر دیاں دُدھ لسیاں نالے ساگ رُٹیاں کبہر تہ اوہ ہی ہین، مزمانِ جُل گئے
 آج کل ہوا بھی قاتل بے موتِ ماردی ہے گڑدوغبار کھوڑے اوہ پہلوانِ جُل گئے
 کمالِ چمکدی دُنیا اندروں کٹ کلا
 اوہ پہاڑیاں دے جزبے ایمانِ جُل گئے

غزل

پہناویں درد بہترے آسے
لیکن سارے تیرے آسے

اسدی بدنامی دے قصے
لوکو! چار چوفیرے آسے

ٹساں دا تہ ناں ہی آسا
پر افسانے میرے آسے

ماہڑے چار چوفیری پہلیو
بس دکھاں دے کھیرے آسے

دردی تہ کوئی کوئی بنیا
پہناویں لوک چنگیرے آسے

غزل

ٹساں کو میں ایہہ سمجھا ریئی ہاں
میں اپنے خاب چھوڑی جا ریئی ہاں

کدوں مشکل توں کھرائی ساں پہلے
کدوں مشکل توں ہُن کھرائی ہاں

کیتے کم آسے جیہڑے، توڑ نیہہ چُکے
میں اس گل توں پچھتا ریئی ہاں

سوارب دے میہ محتاج کسے دے
کما کے اپنے ہتھوں کھا ریئی ہاں

پرانی زخم تازہ میہ کرنے
نویں تاریخ لکھنے جا ریئی ہاں

غزل

گذرے کئی سال مہینے آئے دن اقراراں نے
ہجر نی مکی رات ہنیری ہُن دن آئے بہاراں نے

یاد تجن نی سینہ ساڑے رگن رگن تارے رات گزاراں
کسراں پچھاں حال اوہ ربا دؤ رگیاں دلداراں نے

غماں نے اتھروں کرنے رہنے رت کجھ ایسی بدلی ہے
پھل پھلے گلاباں نے لائی رونق اج گلزاراں نے

میرے حصے جو کجھ آوے غماں نے انبار چو فیری
پہور نما نہ گیا چھوڑی بدل کے اج مہاراں نے

ٹھوکر لگی رستے تھکے تبسم ہُن سنبھل یارا
چین نی زندگی جی نہ سکلیا بس تھو کھے پن بہاراں نے

غزل

لُٹیاں میں غماں لُٹیاں
اندر لگے ڈماں لُٹیاں

باہروں کوئی چور نہیں آیا
حرص و لالچ طمع لُٹیاں

پانی باروں تنہائے جیہڑے
درد فراق دے چھماں لُٹیاں

جیہڑی عمر بال کے رکھی
آس دی ظالم شمع لُٹیاں

میں تہ پوری عمر شاکر
بے ترتیبے کماں لُٹیاں

غزل

دُنیا اُتے لوک ایندے جلدے دکھے
اتھے چنگے پہلے لوک رُلدے دکھے

میں حرص تہ لالچ دی دوڑ بچ
پہرا پہراؤ نال وی گہلدے دکھے

قیمتی تھیں قیمتی لوک وی
کوڑیاں دے مل تے ٹلدے دکھے

انسان پُہلن ہار تہ ہے ازل تھیں
عالم فاضل تہ نیک پُہلدے دکھے

دہس کے آکھن جے توں نہ دہسیں
قیمتی راز وی کھلدے دکھے

دستور ہے اس دُنیا دا میاں جی
اڈھے پہاڈے ہی ڈہلدے دکھے

غزل

نیک چنگا جے مال ہوسی
باغاں بیج ہریالی ہوسی

پُھلاں ور جے بھنور آسن
جوہن رت متوالی ہوسی

چن پُھکھے کی رٹی دسی
جنیاں اسمان کوئی تھالی ہوسی

میہ کوئی کھیت اُجاڑی سکنا
جے چنگی رکھوالی ہوسی

محنت نال ہین موج بہاراں
جیون نی خوشحالی ہوسی

غزل

حق نی خاطر لڑنا پیسی
ایہہ جرم رت کرنا پیسی

باہر دکھاوا کرنا پیسا
اندروں پل پل مرنا پیسی

پہلاں جمن تھیں بعد ساں مرنی
ہُن تہ کگھ وچ مرنا پیسی

جے دُنیا وچ آ وی جاواں
بکی دا جے نی چڑھنا پیسی

جبر و ستم نیاں خبراں سُن کے
جمن تھیں وی ڈرنا پیسی

محنتیاں ناتھیاں

محنت کشاں ناروز ہے اج حسب روایات
 مجبوری کرانی ہے جے اس کولوں مزدوری
 ایہہ بنگلے ایہہ کوٹھیاں ایہہ شاہی عمارات
 جس جاء تسیں بیٹھ کے ہو رعب جمانے
 ایہہ روپ وے ایہہ ریل زمیں دوز وغیرہ
 ایہہ کوٹھیاں حویلیاں مزدور بناون
 ایہہ پارکاں ایہہ بنگلے مزدور بناون
 تہپ تیز بچ ہے خوب ایہہ ہتھیار چلانا
 لوہار وی مزدور ہے ترکھان وی مزدور
 بوہے اُپر سٹ جانا ہے اخبار وی مزدور
 گجھ ریٹیاں پُر بیچنے گلٹی تہ ملائیاں
 محنت کشاں نی قدر کرو خوب پہراؤو
 غلطی کدے گجھ کر جُلے مزدور بیچارا
 کم کاج تے ہے ڈولہنا پرسیہ مزورا
 محنت کشی عظیم نا دستور پرانا
 نہ سمجھو اس شوٹھ کی معذور پرانا

منگوادی خیرات

نکا جنیا قصہ حقیقی یارو تساں سناواں
رکھاں اُمید اصلاح کرن دی مل کے نال پُہراواں
بچ گراں اَساں دے اندر منگو چاچا رہندا
محنت تہ مزدوری کر کے روزی نت کمیندا
دو جنک تہ ہک گدري، رَن وی اڑکاں والی
محنت تہ مزدوری کر کے روزی نت کمیندا
صبح جمعے دی کم کرنے کو شڑکا تے جُل گیا
آئی قضاء لگا بسر پتھر جائی تے مر گیا
پیا پٹاس موتو دا سُن کے رون جنک عیا نے
لسی جائیوں پانی پھجدا آکھن سچ سیا نے
کفن دفن قرضہ چاء کیتا کجھ بنڈی اسقاط
ستھرہ ڈاہ مٹلاں آ بیٹھے آئی اگول جد رات
مسئلے کر کر دیون تسلیاں نکلیاں بڑیاں تائیں
آکھن کرو خیرات منگو دی حق پچھے اس تائیں
دے ارواح منگو دے بڑھی بہیروی ذبح کرائیں
چاول اپنی کھیتی والے چھے نال پکائیں

تری سپارے کلام اللہ دے ملاں ٹا ہک پڑھائیں
 بخشن والا بخشے اسکو اوہ مرضی دا سائیں
 چنگا چوکھا ہتھ بانہیاں کو رَج کے ہتھا کھوائیں
 رس پانی مسکین غریباں نالے کھاون گرائیں
 اٹھویں دن خیرات منگو دی ہو جاندی چر جاری
 چاول ماس تہ لکڑیاں توڑیں پھیر سٹی سب بہاری
 کھاء ٹکا گئے سب خلقت کر کر لمیاں دُعائیں
 نکلیاں بال یتیمیاں تائیں چھوڑ گئے اس جائیں
 مر گیا ہک کماون والا رہیا نہ کجھ سہارا
 روزی پانی لوک گئے کھا رہیا نہ کجھ گزارہ
 ہمدردیاں دینے دے بدلے کیتی خوب صفائی
 اُٹھ صبح فر نکلیاں چندکاں کیتی شروع گدائی
 اجکل اکثر ایو کہانی ہوندی ہے ہرجائی
 پہنانے پکڑ نیاز خیراتاں کردے کھاء کھائی
 مال یتیمیاں رَل مل کھاون نام نیاز رکھاون
 پکڑ بہانہ بخشش والا بھٹ دی اگ بچھاون
 جد امیر نیاز کراون شام قرآن پڑھاون
 او جڑی تہ اندر اسا اُتے ملاں کو ٹکاون
 صبح تنہیاڑی چنگا چوکھا ہمعصراں سب کھاون
 حقداراں تہ مسکیناں ہڈیاں تے ٹکاون
 بے نماز تہ اہتہوتے لنگر کم سمہالن
 ملاں حاجیاں ہور نمازیاں گندیاں ہتھاں کھوالن

بچ شریعت راہ مولیٰ دے، دے خیرات نہ کوئی
ناں کماون کارن لوکا اٹھکل سب بنائی
حکم خدا دا سنت نبی دی رکھی بند کتاباں
عقل، عالم سارے اجدے پھس گئے بچ رواجاں
حق بیگانے کولوں مولیٰ توں منصور بچائیں
نہ توفیق دیویں توں ایسی نہ پھانسی لٹکائیں

حیاتی

سڑ بل چند انگار ہووے تاں
جبین دا گجھ اعتبار ہووے تاں
رات ہجر دی تاں کہٹ جاندی
بچ تصویر یار ہووے تاں
لماں پینڈا مار اڈاری
سُنے کیہڑا گریہ زاری
اچن چیت گیا کوئی آ کے
سینت مار کے تیز کٹاری
ڈبڈی بیڑی پار ہووے تاں
سڑ بل چند انگار ہووے تاں
نال حیاتی قوم قبیلے
خوشبو خوشبو بول ریلے
جدوں مکدی یار حیاتی
کم میہ ایندے چارے حیلے
شے اپنی بڈیار ہووے تاں
سڑ بل چند انگار ہووے تاں

چیز بیگانی مان کراں کہہ
گئی گل دا ارمان کراں کہہ
خالی ہتھ گیا سکندر
ہور کینہڑا سامان کراں کہہ
انگی سر تلوار ہووے تاں
سڑ بل چند انگار ہووے تاں

اَمان

گن نہ سلکنا عظمتاں اَمان نیاں
گن نہ سلکنا برکتاں اَمان نیاں
ہر قدم ور غلطیاں میں کیتیاں
گن نہ سلکنا نرمیاں اَمان نیاں
چھاتیاں نالوں چُسانی سی جدوں
گن نہ سلکنا تھپکیاں اَمان نیاں
رَبّ جزائے خیر بخشے ہر کھڑی
تیاں نکلن نیکیاں اَمان نیاں
نہاری دہی تہ بچ مسیتی پہنچنا
پڑھنے بچ اوہ سختیاں اَمان نیاں
کامیابی ہر قدم ہوئی نصیب
بس دُعاواں لکیاں اَمان نیاں
فضل نی اے التجا رَبّ نے حضور
معاف کریاں غلطیاں اَمان سں

تہی

تہی نی اچی شان اے لوکو
رحمت رب رحمان اے لوکو
تہی تہ ہونی رحمت رب نی
دین آلے نی شان اے لوکو
اس کی رب ہدایت بخشنے
جو کوئی غطان اے لوکو
می دی اکو تہی اے پیاری
اوہ تہ ماہری جان اے لوکو
تہی دیوے رب تہروی دیوے
سچا ایہہ آکھان اے لوکو
تہی پڑھائی بیہی دینی
نبی نا ایہہ فرمان اے لوکو
شاگر عاقل تہی جو ہونی
اوہ صاحب ایمان اے لوکو

سوکن

ماہڑی سوکن نخرے کردی
نال بخل دے ہر دن مردی
میں کم کردی سارے کھر دا
ماہڑے کم کی اوہ نیہہ جردی
کہول مکاوے کیہڑا کھر دا
کس کو آکھاں کیہڑا دردی
سر پنج خاوند ڈنڈے جھڑدا
دیوت اٹھی سارے کھر دی
بول رسیلے اوہ نہ بولے
منج نیہہ ملدی منج نیہہ چردی
روز سروڑے بجن ڈنڈے
ہر دن ظلم دریا میں تردی
سوکن بن کے کہہ گجھ جریا
کپڑے پتلے ٹھنڈ پنج ٹھردی

گال

جڑھنے نی گال ہونی اے
کہول کہنسمان کرنا یارو
بندیاں نی مت ماری جانی
بسے کہراں برباد کرنا اے
ہر مذہب اندر حرام اے ہونی
پیٹھو اُپر کرنی تہرتی کی
کالہ اکد دم چیری شوڑنی
ہضم نغیں کوئی کری سکنا

جانی نی ایہہ کال ہونی اے
لوکاں نی ٹہنگسال ہونی اے
جان نی ایہہ دبال ہونی اے
دُنیا نی ایہہ چال ہونی اے
کدے وی نغیں حلال ہونی اے
لگنا چیاں پہونچال ہونی اے
بہوں ترکھا ایہہ پہنال ہونی اے
بٹروڑ چھولیاں نی دال ہونی اے

بولی مٹھی بولی تک شام
موتیاں آلا تھال ہونی اے

ماں

ماں جی اُچی ہستی کوئی نہیں
ماں بن کبہر گر ہستی کوئی نہیں
جس کبہر وچ ماں نہ ہووے
اس کبہر ہونی بستی کوئی نہیں
کیہڑے کیہڑے دکھ میہہ چہلنی
فر وی کدے سسکئی کوئی نہیں
جے اولاد نا سر جے دکھے
اس نا دکھ فر سہنی کوئی نہیں
چہاں ویریاں نیاں ماواں زندہ
انہاں لئی خوش بختی کوئی نہیں
ماں نے پیراں تھلے جنت
ہور کدے وی سستی کوئی نہیں
نعم البدل جے ماں نالوڑیں صادق
کسے وی جائی ملتی کوئی نہیں

گیت

موڑی گیا منہہ دلدار، ہائے دلا کہہ کرساں
رُسی گیا صبر قرار، ہائے دلا کہہ کرساں
سوکن ڈاہڈی جادوگرنی
نت مایہی ور جادو کرنی
بُسرے گیا کھر بار، ہائے دلا کہہ کرساں
بجر نی راتاں خوب روایا
قبری کنڈے آنی پچایا
قدر نہ کیتی یار، ہائے دلا کہہ کرساں
گن محرم میں کس کی آکھاں
حال دے ناکس کی دہساں
غیراں نے دربار، ہائے دلا کہہ کرساں
حمد شکر نی تسبیح پڑھساں
نذر نیازاں پیرا کرساں
جدوں ہوئی دیدار، ہائے دلا کہہ کرساں
کاگ تہ آکھن آسی آسی
راہی آج بوہا کھڑکاسی
جے نہ آیا یار، ہائے دلا کہہ کرساں

سارا جگ مگی مندیاں بولے، کدے توں نہ مندا بولیاں
دکھ کتنے دہسائی تگی مرساں، کدے بعد وچ پنڈ پھولیاں

ہُن توں وی بدلایا لگنائیں، خورے تگ ہیں ماہریاں جنجالاں تھیں
بس سہارا دہی نال نال ٹریاں، کجھ نہ چھنگی جولیاں

کیاں چہر کنائیں مگی ہر ویلے، میں تہ وعدیاں نی پکی آں
میں نیہہ باجھ تو اہڑے جی سکئی نہ پلہ ماہرا چھوٹیاں

آساں پھلاں گلاباں نی آساں وچ ہتھ کنڈے نال سٹے نی
ڈاہڈے ڈوہنگے لگے چوبھے نی پھلی تہ نہ گرولیاں

نہ پچھ حال سلیمہ ناتند کسراں پچھوٹے نی کتنی اے
کوئی بیہلا کریاں علاج آئی نہ غیر نے در ور رولیاں

سی حرفی

الف: اللہ نا ذکر تہ صفت سوئی ، کرنی سب مخلوق دن رات سوئی
کدے پہنلنی نہیں ذکر رب والا ، نائیں چچی ہو کوئی بات سوئی
صفتاں سب رحمن رحیم نیاں ، نال آقا نی جوی اے ذات سوئی
اللہ دے ہدایت یقین تائیں ، کدے پہلاں وی نہ اوقات سوئی

ب: بس کر دکھ نہ لکھ سارے ، انہاں دکھاں نے مار کے تنگ کیتا
رنگ زرد پہلا ہو یا سک تپلا ، چند وانگ کمزور پتنگ کیتا
کھان پین وی نہ نصیب رہیا ، کیسا رب رحیم نے زنگ کیتا
دکھ دؤر کرسی رب یقین فانی ، سوہنے ولیاں نال جے سنگ کیتا

پ: چُچھیا نہیں کدے وی یار مینوں ، اپنا حال احوال سنا یارا
گزر جانیاں مدتاں لمیاں نی ، سوہنا مکھ وی کدے دکھا یارا
تیرا اک دیدار ہزار مینوں ، میرا دکھیا دل ہنسا یارا
مر جاونا اک دن یقین فانی ، رہنا کیوں ایں ناراض بتا یارا

ت: تکیا وچ خواب سوہنا ، نؤر و نؤر تہ حُسن جمال والا
 حُسن چودھویں ناچیویں لاٹ مارے ، اُس توں ودھ کے بہوں کمال والا
 جھلک اک بے اُپر زمین اُترے ، چُپ ہو جاوے مندے خیال والا
 جانے رُتبہ نبیٰ نا رُب فاتی ، اُس توں نہیں زیادہ کوئی جلال والا

ٹ: ٹال مصیبتاں سب ربا ، جند جان میری کھیرائی ہوئی اے
 دور ظالماں نا ہر مُلک اندر ، حدوں ودھ کے بہوں تباہی ہوئی اے
 نائیں ترس تہ رحم اے حاکماں نوں ، راتی دِنے لُٹ چھائی ہوئی اے
 حاکم ہووے بے عمر خطاب فاتی ، جس عجب مثال بنائی ہوئی اے

ث: ثالثی کر ایمان والی ، اکھٹھے جوڑ اپنے رشتہ دار سارے
 رہن پیار محبتاں وچ سارے ، خوشی غمی وچ ہون درکار سارے
 صلح وچ برادری کم جیہڑا ، کدے بنیو نہ سردار سارے
 نظر مار توں وچ گراں فاتی ، نویں سیاست نا کرن بیوپار سارے

ج: جانڈیا راہیا رُک جاویں ، گل دُکھیے نی سُن لا تہنیاں جانی
 جانا کیہڑے گراں توں شہر اندر ، میرے یار نی شکل سیان جانی
 اُس کی جا کے میرا پیغام دئیں ، میرے حال نا کریں بیان جانی
 مرنا وچ اے عشق منظور فاتی ، ہوئی جند میری بیابان جانی

چ: چُپ خاموش ہمیش رہنا ، دانش عقل اے کم دانائی والا
 گلے غیبتاں سب گناہ ہونے ، حکم رُب نا صاف سچائی والا
 اکھاں نیویاں کر کے توں رہو بندیا ، صلہ رحمی تہ کم صفائی والا
 ہر عمل نا ہوسی حساب فاتی ، عدل کرسی رُب خُدائی والا

ح: حال زمانے نا کہہ دہساں ، رہیا چین تہ کوئی قرار نائیں
عجیب لوک تہ عجب خیال لوکاں ، سچی گل نا کوئی اظہار نائیں
ہوئے سب ایمان فروش لوکی ، عزت دار نا کوئی وقار نائیں
نائیں قول قرار یقین فائی ، اک دوہجے نا کوئی اعتبار نائیں

خ: ختم قصہ دین داریاں نا ، پھوٹھ مکر فریب نے زور لایا
اُپے لُپے تہ چور ڈکیٹ سارے ، دُنیا وچ ساری انہاں اے شور پایا
حکم اپنے آپ چلان سارے ، طاقتور نوں میں کمزور پایا
رَب چھلکسی جدوں لگام فائی ، انہاں ظالماں کی رشوت خور پایا

د: دعا دتا انہاں ظالماں نے ، بنا موت مگی آخر ماریا ای
رَل سازشاں وچ تمام بندے ، نال دوستاں مل بساریا ای
پیسے دولتاں زمین پلاٹ چکھے ، اپنے آپ کی انہاں خساریا ای
وچ حق نی آخر یقین فائی ، حق والیاں کی لکاریا ای

ڈ: دُبنی بیڑی ربا ہُن لا بٹھے ، ڈوہنگے سمندراں وچ پیئی ڈولنی اے
کوئی نہیں ملاح چلان والا ، پیٹھیاں سب سواریاں روئی اے
بندہ موت کولوں کہہراونا ای ، پل پل کن ساہڑے رس کہولنی اے
مرنا حق اے راہ یقین فائی ، قبر وچ عمل پورا تولنی اے

ذ: ذرا نہ ظالماں ترس آوے ، سینے تیز کٹاریاں مار دینے
دین مگروں زخم جدائی والے ، بلکنی اگ کی ہور اُبھار دینے
سڑ بل کے کالجہ خاک ہووے ، یار لا کے سروں بسار دینے
دُنیا عجب تہ بے وفا فائی ، یاری لا کے مڑ پھٹکار دینے

د: رَّب رَحِيمِ كَرِيمِ سَوَهْنَا ، رُوْزِي دِيْنِ وَالَا رَزَاقِ وِي اے
 پيدا كر كے مَوْتِ اے دِيْنِ وَالَا ، سَبِّ مَخْلُوْقِ نَا اَوُهْ اَشْفَاقِ وِي اے
 مَخْشَهَارِ سَتَارِ غَفَاْرِ اَپْپَے ، سَوَهْنِي ذَاتِ اُسْنِي اللّٰهُ پَاكِ وِي اے
 رَّبِّ وَاْحِدِ تَهْ لَا شَرِيْكَ فَاْتِيْ ، اُجَا سُجَا تَهْ اَبِّ پَاكِ وِي اے

ز: زَارِيَا يَارِيَا هُوْنِيَا نَمِيْنِ ، رَكْهِيَا اِسْ وِجِ نَمِيْنِ ثَوَابِ لُوْكُو
 رَهْنِے وِجِ مَغْرُوْرِ اَنَا وِجِ جِيَهْرُوْے ، پَكْرُوْے جَاْنِ گَے وِجِ عَذَابِ لُوْكُو
 دِيْنِ نَمِيْنِ سَكْهَاوْنَا گَلِ اِيْسِيْ ، نَمِيْنِ پُهْلَنَا وِجِ خَوَابِ لُوْكُو
 هَسْنِے مَتْهَے تُوْنِ لُوكَاں مِلِ فَاْتِيْ ، دَسِيْنِ گَلِے نَا مِٹْهَا جَوَابِ لُوْكُو

س: سَوَهْنِيَا مِيْرِيَا هَانِيَا وِے ، آ دَهْسِ مِگِيْ ذَرَا حَالِ اِپْنَا
 پِتْهَے نَمِيْنِ مَكَانِ گَرَاں تِيْرَا ، دَهْسِيَا نَمِيْنِ تُوْنِ حَالِ اِحْوَالِ اِپْنَا
 كَدِے هُوِيَا نَمِيْنِ مِيْلِ خَابِ اَنْدَرِ ، مِيْرِے وِلِ نِيْهَے كِيْتَا خِيَالِ اِپْنَا
 گَلَاں بَهَے كَے كَرَاں يَقِيْنِ فَاْتِيْ ، دَهْسَاں تُسَاں كِي مِيْنِ سَوَالِ اِپْنَا

ش: شَرْمِ حِيَا نِيْ گَلَا نَانِيْنِ ، مَرْدِ عُوْرَتَاں نِيْ كُوْنِيْ بِيْچَاْنِ نَانِيْنِ
 گُجْھِ بَالِ كُٹَا كَے لَانِ پِيْنَاں ، سِروں تَنَكِيَاں كُوْنِيْ اِيْمَانِ نَانِيْنِ
 غِيْرِ مَحْرَمَاں نَے مَوَهَنْدِے تَهْ رَكْھِنِ ، گَلِے مِلْنِ تَهِيْنِ وِي شَرْمَانِ نَانِيْنِ
 اَكْھَاں تَنَكْنِے سَبِّ يَقِيْنِ فَاْتِيْ ، تُھَاكَے اَجِ نَا كُوْنِيْ اِنْسَانِ نَانِيْنِ

ص: صَدَقِ نَے نَالِ يَقِيْنِ پَاكِ ، نَانِيْنِ جَنْدِ نَے اِيْهَے جَاْنِ رَهْسِي
 كَرِيْنِ نَے گُمَانِ تُوْنِ جَنْدِ اُپْرِ ، نَانِيْنِ بُڈْھَا تَهْ نَے جَوَانِ رَهْسِي
 جَاْسِنِ چْھُوڑِ مَالِ جَنْجَالِ سَارِے ، پِيْهَے كَارِ كُوْٹْھِيْ سَبِّ وِيْرَانِ رَهْسِي
 مَعَانِيْ مَنَگِ تُوْنِ وِجِ حِيَاْتِ فَاْتِيْ ، تِيْرَا اِكُوْ هِيْ قَبْرِ نَشَانِ رَهْسِي

ض: ضد تہ چالاکیاں نہ کرتوں ، آخر چھوٹھ نے ہی ہار جاونا ای
ضالع ایویں نہ کر ایمان سوہنا ، سچے رب دربار بُلاون ائی
کر ناں توں نہ بدنام اتھے ، حکم پاک سرکار چلاونا ای
ہوسن نیک جے عمل یقین فانی ، آقا پاک دیدار دکھاونا ای

ط: طلب بہتی مگی یار تیری ، میں طالب تہ توں مطلوب سوہنا
ہوسی طلب کدوں میری یار پوری ، کیویں ملسی جلد محبوب سوہنا
میرے دل نا شہر اُجاڑ دتا ، غم یوسف نے وچ یعقوب سوہنا
بہوں ملن نی تاہنگ یقین فانی ، دکھ دُور کرسی رب غیوب سوہنا

ظ: ظلم کرنا ظالم نہیں چنگا ، چنگا نہ سمجھنے انسان جانی
جدوں کڈھنے ہائے مظلوم سارے ، رب اے سُننا نگہبان جانی
ڈھاواں پُچد نیاں سدھیاں رب اگے ، بجلی کڑک پینی اسمان جانی
رب اے جبار قہار فانی ، نہیں بچنا کوئی شیطان جانی

ع: عقل نی گل سُنا کوئی ، صاف دل توں کر پیار بیلی
نیت صاف شفاف جے ہووے ، سوہنے بولاں نا کر اظہار بیلی
ملنا ہس کے توں تمام لوکاں ، کیتے وعدے نبھا پھر پور بیلی
نفرت چھوڑ تہ کر توں پیار فانی ، اللہ کول سارا اختیار بیلی

غ: غافلا سُنیا جاگ بندیا ، ہوئی فجر اذان سویر والی
کرے رب کی یاد مخلوق ساری ، زندگی چھوڑ توں ایہہ اندھیر والی
پنج وقت نماز اے فرض غافل ، پڑھ با جماعت نہ دیر والی
گُزریا وقت نہیں آونا ہتھ فانی ، ہووے زندگی پہناویں دلیر والی

ف: فضل کرسی رَبِّ رحیم اللہ ، فکر کر نہ غافلہ بندیا توں
روزی دیونا رَبِّ رزاق سوہنا ، ذرا صبر کر عاقلہ بندیا توں
ہجرت کرتوں وچ تلاش روزی ، چھوڑ رَبِّ اُپر معاملہ بندیا توں
بہتر رَبِّ نے کم یقین فانی ، نہیں چھوڑنا قافلہ بندیا توں

ق: قدر تہ ادب نصیب ہووے ، نکلے بڑے نا ہووے آداب پورا
شرم عزت تہ فر حیا ہووے ، حرام حلال نا ہووے حساب پورا
اسے وچ اے نسب نا راز سارا ، پڑھو چنگیاں نا سب نصاب پورا
عزت ادب تہ پیار یقین فانی ، ہنسی معافی نا ایہہ اسباب پورا

ک: کدوں تیری سچاں دپد ہوسی ، کدوں ملسیں میں مسکین تائیں
سوہنی رُت اے آئی بیساکھ والی ، تیری دپد نی خوشی یقین تائیں
لمی تاہنگ نہ دہسیں مذید مینوں ، صبر نہیں ہونا غمگین تائیں
عمری گزری وچ جدائی فانی ، وصل نہیں نصیب یقین تائیں

گ: گل کرو سوہنے یار والی ، جس تھیں باہج نہیں کدے قرار ہونا
نہیں محفلاں رونقناں یار باہجوں ، جنہاں نال اے دلوں پیار ہونا
دسے مُلک سوہنا ویران سارا ، دردی جے میرا غنچوار ہونا
لا کے ملنا گل یقین فانی ، میرے پیار نا فیر حقدار ہونا

ل: لگھ آؤ ڈر تہ خوف نائیں ، تیرے یار نا ایہہ اے گراں پہنائی
جمیا پلپیا اس گراں اندر ، صفتاں اس نیاں کہہ میں سرں پہنائی
ست پڑھیاں تیریاں بسن اتھے ، تگی چہلسی کیہڑا جہاں پہنائی
کڈھاں رل کے دن یقین فانی ، آوے بہار تہ ختم خزاں پہنائی

م: ملک سارا ہُن ویران ہويا ، نائیں لگنا دل جہان اندر
 نہ روح تہ رونقاں پیار پہنائی ، پئی دُنیا لالچاں شان اندر
 ماں باپ تہ نائیں پہنیں پہنائی ، قدر ریئی نہ کسے انسان اندر
 دین دار نے سب یقین فانی ، ذرا رہیا نہ کسے ایمان اندر

ن: نبیٰ نا واسطہ من میری ، چھوڑ لالچاں تہ نیکو کار ہو جا
 دُنیا چار تہنیاڑے نی اے محفل ، پکا رکھ ایمان اقرار ہو جا
 رکھ روزے تہ پڑھ نماز پوری ، وچ اللہ نے ذکر اذکار ہو جا
 دُنیا آخر نی کھیتی اے سُن فانی ، کر نیکیاں باوقار ہو جا

و: وقت پُر پڑھ نماز بندیا ، جا کے نال جماعت گزار مائی
 پڑھسیں مسجد وچ امام چکھے ، رُب بخش دیسی بخشہار مائی
 اک نامے ثواب ستائی والا ، بخشش رُب نی اے درکار مائی
 کرم کرے جے رُب یقین فانی ، بخشے جان سارے گنہگار مائی

ہ: ہار تہ پھل گلزار والا ، گل یار نے پاؤ سنگار جانی
 سوہنی مہک تہ عطر گلاب والی ، پھیلے خوشبو وچ سنسار جانی
 جیویں شوہالے کی کرن تیار سوہنا ، چٹا سوٹ پاؤ اوگنہار جانی
 قبر ول تیاریاں کر فانی ، تیرا رُب رکھا بخشہار جانی

ی: یاد رکھیں وطن ساج میرا ، چنگے لوک تہ سوہنا گراں میرا
 تھنہ منڈی تحصیل راجور ضلع ، محمد یقین فانی اے ناں میرا
 باؤلی کول اے محلہ ڈگار میرا ، پچھو باؤلی شہر نشان میرا
 اتھے عارضی میں بسنیک فانی ، سوہری قبر نے وچ مکاں میرا

باب: 9

باقی تہیاڑیاں نے مقابلے بیچ اچھا موسم کچھ ٹھنڈا سی۔ کتک نے کچھ تہیاڑے اچھیں باقی سن، لیکن کل شامی پہاڑاں نیاں اچھیاں نکلیاں اُپر برف نی چادر کچھی گئی نی سی جس نی وجہ نال ٹھنڈیاں ہواواں چاراں پاسے کھنڈری گیاں سن۔ چہڑھ نی وجہ نال ہنیراوی جلدی ہون لگا سا۔ سر بیچ ہمت خان مغرب نی نماز تھیں بعد ختم کوٹھی بیچ قرآن نال سبق پڑھنے سن۔ رب سن انہاں کی بہوں سوئی واز نال نوازیانا سا۔ جس ویلے تلاوت کرنے تہ سنسن آلے نے اتھروں کرن لگنے۔ حسب معمول اوہ تلاوت بیچ مصروف سن، گیٹ ٹھکورن نی واز گلابو نیاں کتاں نال ٹکرائی تہ اُس غلامے کی واز ماری ”او غلامے.....!“

”جی آجی.....! تہاں مگی بلایا؟“

”تواہڑے بغیر اس کبہر بیچ کن اے، جس کی میں بلاں؟ جائی گیٹے ورتک کن اے؟“

”جی میں جُلنا ہاں، ہور کوئی حکم؟“ غلامے سر تھلے کرنیاں آکھیا۔

”فی الحال تہاں ایوکم کری چھوڑو تہ تہاں نی مہربانی“ گلابو ہتھ جوڑنیاں آکھیا تہ غلاما

شرمندہ ہوئی کے گیٹے داہر ٹری گیا۔

”کن اے؟“ غلامے گیٹ کھولن تھیں پہلیں کچھیا تہ باہروں واز آئی ”پار لے گراں نا

جمعہ ہاں۔“

”اوہلہ جمعہ! اوہ..... اوہ..... خیر اے نا، اس ویلے ہنیرے بیچ؟“

”سر بیچ ہوراں توڑیں ضروری کم اے، اسے واسطے آنا پیا۔ سر بیچ ہور ہن؟ جمعے بیہڑا پار

کرنیاں کچھیا۔

”جی جی کہہ رہے ہیں، سبق پڑھنے سن
 ”ایہہ کُن اے؟“ غلامے اشارہ کرنیاں پچھیا۔
 ”ایہہ ماہڑی بد قسمت تہی رخت اے، جمعے پسارنچ پہنچی آکھیا۔
 ”غلامے! کُن اے وے؟“ گلابو اندروں آلہ ماری پچھیا۔
 ”جمعہ اے آپا جی پارلے گراں آلا۔“
 ”جمعہ اس ویلے؟“ گلابو کمرے تھیں نکلی آئی۔
 ”السلام علیکم آپا جی!“ جمعے مدھم جی وازنچ آکھیا۔
 ”وعلیکم السلام پہنائی جمعیا! کہہ گل خیر تہ اے اس ویلے؟ تو اہڑے نال ایہہ کُن اے؟“
 گلابو کافی سارے سوال کہٹھیاں کہتے۔
 ”خیریت کتھے اے آپا جی! اس گراں نچ غریباں نا جینا ہمیشکل ہوئی گیا۔ ایہہ ماہڑی
 بد نصیب نی تہی رخت اے، جمعے تھتھلانیں آکھیا۔
 ”ہائے ہائے..... کہہ گل ہوئی گئی جے تَس اتنے دکھی ہو؟“
 ”آپا جی! دکھ تہ ہونے ہی غریباں واسطے، امیر لوک آپوں وی عیش کرنے تہ انہاں نی
 اولادوی۔“
 ”کہہ شور باہیا نا تَساں باہر؟“ سرنچ ہوراں پساری نچ آونا پچھیا۔
 ”اوہ جمعیا! توں؟“ انہاں حیرانی نال تلنیاں پچھیا۔
 ”آہو مالکو میں! تَساں کول نہ آواں تہ ہور کتھے جاواں؟“
 ”کہہ گل اے کہہ ان تھیں بغیر دہس۔ غلامے اس کی تھوڑا پانی پلا۔“
 ”کہہ پچھنے ہو مالکو! تَساں نے راج نچ وی اس غریب محفوظ نیمہ ہاں۔ ایہہ ماہڑی تہی
 رخت اے۔ جنگل نچ سہیلیاں نال چہرا ٹھولین گئی نی سی اُتھے..... ہو..... ہو.....
 ہو.....“ آکھی اوہ رون لگا۔
 ”اُتھے کہہ؟ کہہ ہو یا اُتھے؟ بول بول شاباش۔“

”آپا جی! اُس نکوماہڑی تہی نی حالت رنخت پلہ اتاری آپا کی دہس۔“

رحمت گلا بونے اگے چادر اتاری تہ اُس نے کپڑے لیر ولیر ہوئے نے سن۔ ”توبہ توبہ توبہ“

ایہہ حالت کس کیتی تیری تہیے؟“

”اس نی ایہہ حالت جنگل نے کسے پہنگیا ڈنیہہ کیتی بلکہ اسے بستی نے اک پہنگیا ڈ کیتی“

”جمعے رونیاں آکھیا تہ گلا بو پھڑ کی گئی“ اس امن پسند علاقے قنچ کس اتنی جرات کیتی۔“

”توں نہ ڈر جمعیا! بے خوف ہوئی بول۔ گن اے اس پچی ناقصور وار، اس اُس کی

عبرتناک سزادیاں گے بول توں۔“

سر پنچ صاحب.....! اُس اُس نانا سنسو گے تہ تہاں نے پیراں تھلے تھیں زمی کھسکی

جاسی گی“ جمعے چہنگیاں آکھیا۔

”پہائی جمعیا“ سر پنچ ہوراں آکھیا نا کہ اوہ اس کی عبرتناک سزادیاں۔ توں بس اتنا دہس

اوہ بے حیا کجگر گن اے۔“

”سر پنچ صاحب! جد انصاف کرن آ لے ہی انصاف نا خون کرن لگن تہ پنچایت تھیں

لوکاں ناپہر وسہ ہی اٹھی جاسی گا۔“

پہائی جمعیا! جلدی دہس ماہڑے کولوں ہور برداش نیہہ ہونا“ سر پنچ ہور کھلے ہوئی گے۔

”سر پنچ صاحب! اُس پہنگیا ڈ نانا جاننا چاہنے ہو؟ اُس پہنگیا ڈ نانا شمس اے!“

”شمس..... گن شمس؟“ سر پنچ ہوراں حیرانی نال کچھیا۔

”جناب! تیمور پنچ نا منڈا۔“

”کہہ..... پنچ تیمور نامنڈا؟ اُس جوانی مرگ تو اہڑی تہی نی عزت.....! پہائی

جمعیا! تو اہڑی تہی کی کوئی پہنگیا کھا تہ نیہہ لگا؟ تہیے توں چنگی طراں پشانیا، اُوے سا؟“ سر پنچ

ہوراں کی اپنیاں کناں اُپر یقین ہی نیہہ اچھنا سا۔

”سر پنچ جی! بالکل اُوے سا۔ اوہ اک دو وار جتیاں لین اَساں نے کھرو وی آیا سا“ رنخت

ہو کے پھرنیاں آکھیا۔

”شکلوں تہ اوہ بڑا شریف لگنا، فر اُس کی ایہہ کہہ پڑی لعنت پئی گئی۔“

”سر پنچ صاحب.....! ہنگھے کی جنگل پنچ کہہ پئی ہرنی لہھی جاوے تہ فر اُس کی اپنی شرافت ورافت پھلنی جانی اے۔ رحمت آکھنی اے اُس نے منہہ بچوں مندی پھیر پڑی بوا چھنی سی۔ اُس ماہری رحمت نی زندگی تباہ کری چھوڑی، جمعے نے اتھروں چھم چھم کری ڈہلے سن۔

”تیمور کی اتنا چر ہوئی گیا اساں نال ٹر نیاں، اساں کی کدے ایہجیا میہہ لگا کہ اوہ کوئی غلط بندہ اے۔ لگنا فرشتے نے کھر شطان پیدا ہوئی گیا۔ اُس نے پتر اتنی بڑی غلطی کیتی، کہہ دھساں، سر پنچ ہور بے چینی پنچ ادھر ادھر ٹہلن لگے۔

”سر پنچ صاحب! ایہہ غلطی میہہ، گناہ اے۔ ماہری پنچ کی انصاف دواؤ۔ اس مشوم نی زندگی برباد ہوئی گئی۔ میں کئی ذات ناموچھی ہاں، اسے واسطے تھساں کی پنچ نے پتر ناگناہ غلطی لگنا۔ جے کسے اُچی ذات والے نال اسراں ہو یا ہونا تہ.....!“

”جمعیا! اٹھی پتہ اے جے اساں ذات پات تہ مذہب کی اک پاسے رکھی فیصلے کیتے، پورا تعلقہ گواہ اے۔ ر ب سُن ماہرے تھ پنچ انصاف نی ایہجی تڑکڑی دتی نی اے جس نال حساب اوہ ماہرے کولوں اُپر جانی لیسے۔ قانون ساریاں واسطے برابر اے، اوہ پہناویں پنچ ہووے، سر پنچ ہووے یا کوئی عام بندہ۔ توں فکر نہ کر پہنائی جمعیا! رحمت تو اہری تہی میہہ اساہری تہی اے۔“

”سر پنچ ہور تو اہرے نال ضرور انصاف کرسن، آتھیں! میں تو اہرے کی نویں کپڑے دیواں، آکھی کے گلا بور خمت کی لئی کمرے داہر ٹری گئی۔

سر پنچ ہوراں آکھیا ”جمعیا! توں تہی کی لئی کھر جا، اتاریں پنچایت پنچ دو بے پنچ جیاں.....“

”ٹھیک اے؟“

”ٹھیک اے مالکو! جسراں تھس آکھو۔“

فر جمعہ اپنی تہی کی لئی کے کھر داہر ٹری گیا تہ سر پنچ سوچاں نی ڈاب پنچ چیاں کھان لگا کہ آخر پنچ نے پتر کی کہہ سزا دتی جاوے تاں جے جمعے نال انصاف ہووے۔

آج فراک وار ”امن پور“ تعلقے نی پنچایت پنڈاں گراواں نیاں لوکاں نال کھچا کھچ پھری نی سی۔ لوک آپس بچ ایو گلاں کرنے سن کہ آج سر پنچ ہمت خان نامتحان اے کیا نکہ عام لوکاں نے فیصلے تہ اوہ ہکدم کری چھوڑنے ہین لیکن پچھلے چالی سالوں تھیں نال ٹرن آلے سنگی پنچ تیمور نے پتر نافیصلہ کسراں کرسن؟

احاطے نے اک کونے بچ بیٹھنا علیا، غیبے کی آکھنا سا ”مگی لگنا پنچ نے منڈے کولوں معافی منگائی کے گجھ ہر جانا دوائی کے ایہہ معاملہ رفع دفع کری چھوڑن، اس تھیں زیادہ انصاف اک موبچی کی کہہ لہسی گا؟“

غیا آکھن لگا ”نیہہ پھر اوا مگی لگنا پنچ نے ڈرنے مارے جمعہ پنچایت پنچ آن ہی نیہہ لگا۔ اگر آیا وی تہ پنچ نے منڈے کی معاف کری چھوڑسی گا، تائیں تہ حالیں توڑیں اوہ پنچایت پنچ حاضر نیہہ ہو یا، پونے دو بجی گے“ علیے بانہہ اُپر بندھی نی کہدی تلکیاں آکھیا۔

سر پنچ ہور ترے پنچاں نال احاطے پنچ داخل ہوئے تہ لوکاں انہاں کی تھڑے تکر پنچاں واسطے رستہ چھوڑیا۔ سر پنچ ہور حالیں تھڑے اُپر بیٹھے ہی سن کہ جمعہ وی تہی کی لئی کے پنچایت نے احاطے پنچ داخل ہو یا تہ لوکاں اُس کی وی اگے جان واسطے رستہ دتا۔

جمعہ پنچاں نے سبے پاسے بیٹھا جد کہ شمس اپنے پیونال کھبے پاسے پھر کی کے بیٹھنا سا۔ آج پہلی وار پنچایت نے تھڑے اُپر سر پنچ نال صرف ترے پنچ موجود سن۔ جیہڑا تیمور آج تکر لوکاں نیاں چنگڑیاں تہ مسلیاں نے فیصلے پنچ سر پنچ کی مشورے دینا سا، پچار آج اپنے منڈے نے کروتوت نی وجہ نال پنچاں تھیں باہر اک ملزم ہاروں کھلا سا۔ پنچایت پنچ آئے نے سارے لوک اپنی اپنی جائی اُپر پئی گے تہ پنچ شکر داس ہوراں کھلا ہوئی آکھیا کہ اس تھیں پہلیں کہ آج نے معاطے نی سنوائی ہووے سر پنچ ہمت خان صاحب شساں نال گجھ گل کرنا چاہنے ہین، لہذا اُس خاموشی نال سنو۔

”آو سر پنچ صاحب!“

سرینچ صاحب گوڈیاں ور ہتھ تہری کے کھلے ہوئے تہ آکھن لگے ’ساریاں کی ماہری طرفوں سلام۔ اج سارے لوک کھٹھے ہوئے تہ سوچیا ٹساں نال کجھ گلاں سانجھیاں کراں۔ گل اسراں نی اے کہ اس تھیں پہلیاں آساں کی اس پ پچایت پنج سال پنج صرف دو یا ترے وار گسے معاملے نا فیصلہ کرن واسطے پیش ہونا پینا سا لیکن پشلیاں کجھاں مہینیاں تھیں لگا تار مسئلیاں تہ معاملیاں پنج باہد ہون لگا ہور ہر مہینے پنج دو چار کس آئی جانے ہن۔ اس کی بد قسمتی ہی آکھیا جانی سکنا اے۔ اس تھیں اندازہ ہونا اے جے آساں نیاں سوچاں منقی ہوئی گیاں ہن۔ آساں نے خیالات منفی ہوئی گئے ہن آساں نیاں نسلاں کیہڑے پاسے جانیاں ہن۔ ہُن خوشحال پور پنج ایسے ایسے گنا ہواں تہ جڑ ماں نار تکاب ہون لگا کہ جس نے بارے پنج آس سوچی وی میہہ سکے سیاں۔ خیر آس اپنا پلہ چھڑان واسطے سارا قصور ویلے نے سر اُپر سٹنے ہاں۔ ویلا پہلیں وی ایو ساتہ اج وی ایو اے بس انسان نے سوچن نا انداز بدلی گیا۔ پہلاں آس رشتے داروں واسطے برادری واسطے تہ گواہنڈیاں واسطے سوچنے سیاں تہ ہُن آس صرف اپنے جوگا سوچنے ہاں۔ احساس احسان ہمدردی تہ پہائی چارہ آس پھلنے جانے ہاں۔ یاد رکھو! خوشحال پور انہاں قداراں نال خوشحال پور اے۔ اگر انہاں کی آس اپنے پیراں پٹھ رولن لگے ہاں تہ اوہ تہیا ڈاڈو ر بیہہ جدوں اس نی حالت سگھی پور ہاروں ہوئی جاسی۔ لہذا میری ٹساں ساریاں اگے ہتھ جوڑی کے منت اے کہ اپنی میراث نی راکھی کرؤ اپنیاں قداراں کی ساہلو۔ مگی اُمید اے کہ ماہریاں ایہہ گلاں ٹساں نے دل تہ دماغ پنج پوری طراں پئی گیاں ہوسن۔ ہُن آنے آں آج نے معاملے والے پاسے۔ ٹس تکنے ہو کہ ہمیشاں ماہرے نال اس تھڑے اُپر چار پنج بیٹھے نے ہونے سن ورا آج صرف ترے ہن۔ اس نی وجہ میں پہلاں ہی بیان کری چھوڑاں کہ آج نے معاملے نا تعلق پنج تیمور نے مُنڈے شمس نال اے۔ اس واسطے آساں چاراں بندیاں ایہہ مناسب سمجھیا کہ تیمور کی پچایت تھیں باہر رکھیا جاوے تاں جے فیصلہ غیر جانب دارانہ ہووے۔ جسراں کہ پچایت نامنڈ تھیں ایہہ اصول رہیا اے کہ سرینچ نال چار پنج ہونے چاہینے، اگر ٹس چاہنے ہو کہ چوتھا پنج ضروری اے تہ ٹس آج نے فیصلے واسطے گسے اک بندے بچوں پنج نامزد کری سکے او۔“

سرینچ ہوراں نی گل سنی کے سارے سوچاں بچ پئی گے کہ کس کی نامزد کیتا جاوے
 ہر پاسے گوشے ہون لگے کہ چپچک لوکاں بچوں اک واز آئی تہ سارے اُس داہر تکن لگے۔ ایہہ
 باغ علی سا۔ ”سرینچ صاحب! ماہڑا مشورہ اے کہ چوتھے بچ نی حیثیت نال اساہڑے گراں نے
 جبران خان ہوراں کی شامل کیتا جاوے۔“

”آہوٹھیک اے! یوٹھیک اے“ نیاں وازاں جبران خان نے حق بچ اٹھن لکیاں تہ سرینچ
 صاحب آکھیا ”تساں نے جذبات ہور تجویز نا اس احترام کرنے ہاں۔ اس جبران خان کی
 گزارش کرنے ہاں کہ اوہ اس تھڑے اُپر بطور عارضی بچ تشریف لیان تاں بے کار وائی شروع
 کیتی جاوے۔“

جبران خان جیہڑا عام لوکاں بچ بیٹھانا سا اٹھی کے بلیں بلیں ٹر نیاں پنچایت نے تھڑے
 ور پچیا تہ ساریاں ناشکر یہ ادا کیتاں۔ جبران خان نے گراں نے سارے لوک خوشی سنگ
 پھنڈ نے سن۔ جبران ناشملہ آج اشمان نال گلاں کرنا سا ”پہراؤ تہ پہنہو.....! آج جیہڑا
 معاملہ پنچایت بچ فیصلے واسطے پیش ہو یا اے، اس تعلقے نا ساریاں تھیں شرمناک واقعہ اے۔ جمعہ
 جیہڑا اسان نے اس تعلقے نا سڈیک اے ہور پیشے تھیں اک موچی اے، اُس نا الزام اے کہ پرسوں
 نماشاں ویلے اُس نی تہی رنمت اپنیاں سنگناں نال نیڑے نے جنگل تھیں چہراٹھوئی کے اچھنی سی
 تہ سنگناں تھیں بکھ ہون ویلے تیمور نے پتر شمس سُن اُس نال زبردستی کیتی، جس نال اُس نی عزت
 نی چادر لیر ویر ہوئی گئی۔ جمعے نی تہی سُن سرینچ ہوراں اگے اپنا بیان دینی کے انصاف نی منگ
 کیتی نی اے لہذا اس سلسلے بچ تیمور نے پتر شمس کی اپنی صفائی پیش کرن نی اجازت اے“
 شکر داس آکھی کے تھڑے اُپ بیٹی گیا تہ تیمور کھلوئی کے سرینچ ہوراں داہر دوئی ہتھ جوڑی کے
 آکھیا ”میں مننا ہاں کہ شمس کولوں غلطی ہوئی گئی لیکن پنچاں تہ سرینچ اگے ماہڑی منت اے کہ اس
 نی پہلی غلطی سچھی کے معاف کیتا جاوے۔“

”سرینچ صاحب! اس کی آکھنے اک نی داڑھی بلنی تہ دوا ہتھ سیکنا۔ کہہ کسے نی زندگی تباہ
 کرن نی سزا معافی ہوئی سکنی اے؟“ جمعے سُن ہتھ جوڑی سوال کیتا تہ سرینچ ہوراں نی واز جمعے بچ
 گونجی ”نیہہ..... ہرگز نیہہ.....! ایہہ اک کنواری گزوی نی زندگی نا سوال اے، جس نیاں

اکھاں بچ اپنے مستقبل کی لٹی کے پتہ نہیہ کتنے خاب، کتنے منصوبے تہ کتیاں اُمیداں پلنیاں سن۔
شمس نی اس غیر اخلاقی حرکت نال کچ ہاروں پڑو رچو رہوئی گیاں۔ کہہ شمس نے معافی منگن نال
اُس نی عزت واپس مڑی اچھسی گی؟ جس طراں شمس سُن رخت نی جوانی نے پھل کی اپنیاں
پیراں تھلے ملیا اس نال اُس نی زندگی ناباغ دا عدار ہوئی گیا اے، آکھ کے سر بچ ہور پچاں نال
مشورہ کرن لگے۔

سارے بچ اپنی اپنی رائے دین لگے لیکن جبران نی رائے بالکل مختلف سی، اُس سُن مشورہ
دتا کہ رخت کی کسے نے لڑائی کے سارا خرچہ شمس نے سر باہیا جاوے۔ جبران نی گل سنی کے
سر بچ آکھیا ”آج نا فیصلہ ہی اگے نی بنیا دہنسی گا، اگر اس معاملے بچ آج صحیح فیصلہ نہ ہو یا نہ تاریخ
اساں کی کدے معاف نہیہ کرن لگی۔ جواب سنی کے جبران آکھیا ”اساں ناکم سا مشوری دینا،
تُس فیصلہ لین نے مجاز ہو اُس تَساں نال ہاں۔“

مجھے بچ گوشے ہون لگے تہ سر بچ ہوراں ہتھ نے اشارے نال مجھے کی چُپ کرانیاں
آکھیا ”ایہہ کنڈا جیہڑا تَس پچایت نے احاطے بچ لکنا تکنے ہو ایہہ انصاف نی تڑکڑی اے ہور
اساں کول رُب نی امانت اے۔ اس پچایت نے کسے وی فیصلے کی آج تکر کسے وی عدالت چیلنج
نہیہ کیتا۔ عدالتاں بچ لوکاں نا پیسہ وی ضائع ہونا تہ ویلا وی۔ ہتھ کہہ اچھنا؟ بس تاریخاں.....!
اس واسطے اس تعلقے نی عوام اس پچایت ور پتہر وسہ کرنی اے۔ پچاں نال مشورہ کرن تھیں بعد
پچایت ایہہ فیصلہ سنائی اے..... جس دو کہڑی نی لذت حاصل کرن واسطے شمس اتنا بڑا ناپاک گناہ
کیتا، اُس لذت نا سواد ہمیشاں چکھن واسطے اُس کی پہنائی جمعے نی تہی رخت بی نال نکاح کرنا
پسی گا، تاں جائی کے اُس کی اپنے کیتے نے گناہ نا احساس ہو سی گا۔ اگر اوہ پچایت نے اس فیصلے
اُپر عمل نہیہ کرنا تہ فر اس صورت بچ تیمور کی ایہہ تعلقہ چھوڑ نا پسی گا۔“

پچایت نا فیصلہ سنی کے لوک ہکے بکے رہی گے تہ تیمور کھلا ہوئی کے آکھن لگا ”سر بچ
صاحب! میں اپنے پتر نی شرمناک حرکت ور بہوں شرمندہ ہاں لہذا میں گزارش کرنا ہاں کہ
پچایت اپنے فیصلے ور کجھ نظر ثانی کرے۔“

”سرینچ ہوراں آکھیا ”پہنائی تیمور! توں آساں نا پراناسگی ہیں“ توں چنگی طراں جانائیں کہ اس پنچایت پنچ کیجے نے فیصلے انصاف اُپر مبنی ہونے ہین؛ کیا تکہ ایہہ فیصلہ کوئی ماہڑا ذاتی فیصلہ نیہہ اے؛ ایہہ پنچاں نی رائے نال کہند آگیا اے؛ لہذا اس پنچ نظر ثانی نی کوئی گنجائش نیہہ اے۔ ایہہ فیصلہ صرف جمعے نی تہی واسطے نیہہ کہند آگیا بلکہ ایہہ فیصلہ اس قبیلے نی ہر تہی نی بُیادی حفاظت فراہم کرسی گا۔ ایہہ عبرتناک فیصلہ اس تعلقے نے ہر نوجوان کی ایچے ناپاک گناہ کرن تھیں اک بڑی روک اے۔“

”سرینچ صاحب! میں اک راجپوت ہاں، اک موچی نی تہی ماہڑی نہہ.....! ایہہ تہہ ماہڑے نال زیادتی اے۔“

”تیمور خانہ.....! ذرا سوچ اگر ایوشر مناک حرکت ماہڑے پتر کیتی ہونی ہور ماہڑی جگہ توں ہونا تہ توں کہہ فیصلہ سناویں ایں؟ یا فر جمعے نی جگہ توں تہ رحمت نی جگہ توں ماہڑی تہی ہونی کہہ اُس ویلے وی تو اہڑہ روئیہ ایور ہوئے آ؟“

سرینچ نا جواب سنی تیمور سُن سر تھلے سٹیا تہ سرینچ آکھیا س ”ہُن بول کہہ جواب اے تو اہڑا؟ توں چنگی طراں جانائیں کہ کوئی وی فیصلہ لین تھیں پہلیں پنچایت معاملے کی ہر زاویے نال سوچنی تہ تکنی اے؛ اس واسطے پنچایت نا فیصلہ حتمی اے ہور اس اُپر ستاں تہیا ٹریاں نے اندر اندر عمل ہونا چاہنا، بس.....!“

ایہہ آکھی کے سرینچ ہور تھڑے تھیں تھلے اُتری گے تہ انہاں نے پچھے پچھے پنچ وی اُترے؛ لیکن جبران اُس تھڑے ور کھلوئی کے احاطے پنچ ٹنگے نے بڑے کنڈے دا ہر تہیاں لائی تکلنا رہیا۔ سارے لوک آج نا فیصلہ سنی کے اس فیصلے کی اپنیاں تہیاں نا مستقبل تہ عزت سمجھنے سَن ہور اس فیصلے ور سرینچ نی تعریف کرنے سن۔ اک پاسے جمعہ دل ہی دل پنچ اس فیصلے اُپر بہوں خوش ساتہ دُوے پاسے تیمور اپنے پتر شمس کی کہوری کہوری تکلنا سا؛ جس نی وجہ نال آج اُس کی اک موچی نال رشتہ جوڑنا پیا سا۔

”ایہہ کہہ.....! اُس اتھے ہنیرے بیچ کِیاں بیٹھے نے ہو؟ میں سارا کوٹھا کچھی آیاں“
نسیم سُن کمرے بیچ بڑنیاں تیور کی آکھیا۔

تیمور سر کندھ نال ٹکائی کے پتہ نیہہ کرناں سوچاں بیچ گم ہو یا ناسا۔ ”کتنا ہنیرا اے اتھے“
نسیم سُن کمرے نی باہری نے پلے کھولنیاں آکھیا تہ تیمور آکھیاں ”جس نی جنڈری بیچ ہنیرا لکھیا نا
ہو وے اُس کی دواری کھولنے نال کہہ فرق پیسی گا۔ جس ویلے ذلت ناہنیرا گل پئی جاوے تہ
عزت نی لوہ اُس کی کہٹ نیہہ کری سکنی۔“

”نہ کریا کروا بیچیاں گلاں۔ آکھنے انسان نے جمن تھیں پہلیں ہی اُس نی تقدیر لکھے جانی
اے۔ قسمت انسان کی جھتے پچھانا ہو وے پچھائی کے رُنی اے۔ ایویں نہ اپنا دل ساڑو۔ اس نا
تہواں اُس نی صحت کی کالک لائی چھوڑسی۔ ماہڑے بارے بیچ وی تہ کجھ سوچو۔ رب نہ کرے
اُس کی کجھ ہوئی گیا تہ ماہڑا کہہ ہنسی؟“ نسیم۔ پلے نال اتھروں پونجھنیاں آکھیا ”اندر نی کالک کن
دکھنا اگر لگی وی جاوے لیکن جیہڑی کالک ماہڑے مُنہہ اُپر تھچے گئی اوہ کسے وی عزت نے صبون
نال لتھن نیہہ لگی۔“

”چھوڑ ووی ہُن بیچ تہنیاں مرن تھیں بعد پیراں فقیراں تہ آستاناں تھیں مگنی مگنی ایہہ پُتر
ہندا نا اے۔ اُس کی یاد اے درویش شمس دین نی گل..... اُس پہلیں ہی آکھیا سا کہ اُس اپنے
واسطے اولاد نیہہ متگنے مصیبت متگنے ہو، لیکن اُس بضدسیاں۔ انہاں سُن آکھیا سا کہ اُس نیاں
مصیبتاں کہٹ کرن واسطے میں اس کی اپنانا دینا ہاں۔ ہُن جو اے بے جیا اے چنگا اے یا مند اُ
اَساں نا خون اے کالجے نا ٹوٹا اے۔ بیٹھو آرام نال میں اُس واسطے چاہ بنائی لیانی ہاں“ آکھی
کے نسیم کمرے تھیں نکلی گئی تہ تیمور اپنی عزت نی میت نا جنازہ پڑھن لگا۔ اوہ تہنیاں لائی چھت نیاں
کڑیاں کی تگن لگا تہ انہاں کڑیاں بیچ اس کی ماسٹر مہتاب ناچہرہ دسیا۔ شمس کی دتی نی بددعا اُس نیاں
کرناں بیچ گونجن لگی۔ ماسٹر مہتاب پشلے پنچی سالوں تھیں اسے گراں نے کدے اک سکول تہ کدے
دو سکول بیچ پڑھانا سا۔ نہایت ہی شفیق ہمدرد، مخلص تہ قابل ترین اُس نیاں ہتھاں کتنے

ہی بچے پڑھی لکھی افسر بنی گے۔ اوہ آکھنا سا ”ماہڑے ہتھوں لائے نیاں بوٹیاں نی چھاں ماہڑے بعد وی رہسی گی۔ گراں نے سارے لوک انہاں نی بہوں عزت کرنے سن۔ گراں بچ پڑھے لکھے کہٹ ہی سن، اس واسطے لوک چھٹیاں لکھان واسطے انہاں کول آنے سن۔ اتاریں تہ انہاں نے کبر لوکاں نی لین لگی ذہنی سی۔ اُس نی ٹبری زبیدہ جس کی سارے گراں نے لوک ماسی زبیدہ آکھنے سن بہوں نیک تہ دیندار خاتون سی۔ کدے وی اُس نے متھے اُپر کبر نچیمہ آنی سی۔ ماسٹر مہتاب دین لوکاں کی داخلے ویلے آکھنا سائس ماہڑے کی اج پچہ دیتی جاؤ تہ میں تئساں کی کل انسان دیساں گا۔ تیوروی اس کول پڑھیا ناسا تہ اُس کی یادسا کہ سبق پھنکی جان ویلے اوہ کسراں چھوڑاں نال منہہ رتا کری چھوڑا ناسا تہ ایو چیڑاں اک عام بچے کی انسان بنانی سیاں تہ ماء پئے وی آکھنے سن کہ اُستادنی دُعائینی چھانی اُفر انسان مٹی وی چا وے تہ سونا بنی جانا اے تہ اگر اُستاد بد دُعایوے تہ انسان پھرے نے کھوہ وی جا وے تہ اوہ وی سکی جانا۔ ایہہ مثال تیمور نے اگے موجود سی۔ اک تہیاڑے جدوں شمس پنچی پڑھنا سا تہ ماسٹر مہتاب دین کلاس بچ سبق پڑھانا سا، جس ویلے اوہ بلیک بورڈر جملہ لکھن لگا تہ پچھے تھیں گجھ رولا پیا۔ اُس پچھے مڑی تکیا جے ایہہ رولا کُن باہنا تہ بچیاں آکھیا کہ شمس اساں کی پنسل چھو کنا۔ مہتاب دین شمس کی چاک ناٹوٹا مارنیاں آکھیا ”توں اگر نہیہ اے پڑھنا تہ آرام نال اُٹھی کے کلاس تھیں باہر نکلی جا، انہاں غریب بچیاں کی پڑھن دے۔“

شمس منہ لکائی کے بیٹھا رہیا۔ ماسٹر مہتاب دین فر سبق پڑھان بچ مصروف ہوئی گیا تہ چھنچک اس نے سر اُپر کاغذنا اک جہاز آئی بجیا تہ اُس عینک نے پچھے تھیں تکلنیاں پچھیا ”ایہہ بیہودہ حرکت کس کییتی“ تہ گجھ چروا سٹے کلاس بچ خاموشی چھائی گئی۔ مہتاب سُن کاغذنا بنایا جہاز کھولیا تہ تکی حیران رہی گیا کہ جیہڑا سبق اوہ پڑھانا سا ایو ورقا پھاڑیا س جہاز بنایا ناسا۔ اوہ بلیں بلیں ٹر نیاں شمس نے نیڑے گیا تہ آکھیا س ”مگی بہوں افسوس اے کہ تو اُس بیونا پتر ہیں جیہڑا پندراں گراواں نا بچ اے۔ اپنا نہیہ تہ اپنے پیونی عزت نانا تہ گجھ خیال رکھ۔ توں ایو ورقا پھاڑیا جیہڑا سبق میں پڑھانا ہاں۔“

”میں اپنی کاپی نا ورقا پھاڑیا، تئساں کی اس نال کہہ اے؟“ شمس سُن مہتاب نیاں آکھاں بچ اکھاں بانیاں آکھیا تہ مہتاب دین نامنہہ غصے نال رتا ہوئی گیا تہ اُس زور نال اک چھوڑ

شمس نے منہ پر ماریاں آکھیا ”پر انیاں سچ آکھیا نا اے کہ اک گندی مچھی سارے تلاء کی گندہ کرى چھوڑنى اے۔ توں انہاں پچیاں نال پٹھن نے لائق بیہہ ہیں۔ اپنا بستہ چا ہور اس کمرے تھیں دفعہ ہوئی جا۔“ کجھ چرغے نال اوہ ماسٹر کی تکتار ہیا فر بستہ چائی اڑی مارنا کلاس تھیں نکلی گیا تہ ماسٹر مہتاب فر پچیاں کی پڑھان لگا۔ تھوڑے چر بعد چھٹی نی کہنٹی بجی تہ سارے بچے کلاس تھیں باہر نکلی گے۔ انہاں نے پچھے پچھے رجسٹر چائی ماسٹر مہتاب وی کلاس تھیں نکلیا تہ اُس تکیا بے شمس اک بوٹے پچھے بستہ لئی کھلتا نا سا۔ اوہ چپ کرى اگے داہرڑی گیا۔ اتنے بچ زور نال ادھی اٹ اُس نے سرور آئی بجی۔ اُس سُن پچھے مڑی تکیا تہ شمس غصے بچ پھونکتا نا سا۔ اوہ دھڑم کرى زمی اُپر ٹہپی پیا۔ اتنے بچ سکول نے سارے بچے تہ سٹاف اُتھے بچی گئے تہ اُسی چائی کے کمرے بچ لئی گئے ہور اس کی پٹی وغیرہ بکیتیکھ۔

دوے تہیاڑے میڈنگ بچ سٹاف سُن فیصلہ کیتا کہ ایچے بد تمیز تہ شرارتی مُنڈے کی اس سکول تھیں بیڈ کریکٹر ٹیٹھ کیٹ دہی کڈھی چھوڑیا جاوے تاں بے اس سکول نا ماحول بگڑن تھیں بچی جاوے۔ ایہہ گل جس ویلے تیمور سُن سنی تہ اوہ پنچاں کی لئی کے دوڑنا دوڑنا سکول پھچیا ہور ہیڈ ماسٹر کول بھیجتا مینتاں تر لے کرن لگا۔ پنچاں وی منت کیتی لیکن ہیڈ ماسٹر ہوراں آکھیا کہ ایچے بد تمیز بچے کی اس سکول بچ رہن نا کوئی حق بیہہ فر وی اُس ذمہ دار آکھنے ہوتہ ماسٹر مہتاب ہوراں نال گل کروا گراوہ منی جاوون تہ فر اُس کجھ سوچساں۔

جس ویلے انہاں ماسٹر مہتاب نال گل کیتی تہ اُس آکھیا ”اگر اس نی غلط حرکت اُپر میں اُس کی چھیڑ ماری تہ اُس نی پہلانی واسطے ماری ہوسی اُس نے بدلے اس مگی اٹ ماری۔ کل دوسرا بچہ وی ماری سکنا۔ ایہہ سکول نا معمول بنی جاسی جیہڑا اَساں کی منظور بیہہ۔“

تیمور سن آکھیا ”ماسٹر جی! اَساں نا ویلا ہورسی اُس اَساں نی مارتہرک سمجھنے سیاں ورا ج نی نسل اُس تاد کی اپنا دشمن سمجھی اے۔ آکھنے بڑا کیہڑا جس نادل بڑا۔ ایہہ اَساں کولوں اپنی غلطی نی معافی منگسی گا،“ فر اُس شمس کی گلے تھیں پوڑی کے مہتاب نیاں پیراں بچ سٹیاں آکھیا ”جوانی مرگا! چل ماسٹر ہوراں کولوں معافی منگ۔ ماہڑے داہر کہہ تکتا میں؟ چل منگ معافی۔“

شمس آسے پاسے تکی بلیس جے آکھیا ”مگی معاف کری چھوڑو۔“

”تیور پہنائی دل تہ نہیہ کرنا کہ ایچے بچے کی معاف کراں جس اک اُستاد اُپر ہتھ چایا لیکن
 سُناں نا لحاظ ہونا اے“ مہتاب دین پنچاں کی آکھیا تہ شمش بولیا ”انہاں وی تہ ساری کلاس نے
 سامنے مگی چھوڑ ماری انہاں کی وی ماہڑے کو لوں معافی منگنی چاہنی۔“

”خبردار.....! حرام خور گئے پاسے نا“ تیور شمس داہرا کھاں کڈھی غصے نال تکلنیاں
 آکھیا ”تواہڑے کی شرم اچھنی چاہئی اُس معاملہ نمٹان نی کوشش کرنے ہاں تہ توں لمکا نا تیں۔“

”تکلیا سُناں؟ ایہہ حال سُناہڑے ساہڑے اے، تکو اس مُنڈے نے ارادے ایہہ
 حالیں وی نہیہ اے بچیا۔ تکو جی.....! سرٹیکلیٹ تہ اس کی ہر حال بچ دینا پیسی سُناں واسطے
 اتنا کری سکے ہاں کہ سرٹیکلیٹ اُپر بیڈ کریکٹرنہ لکھن لگے“ مہتاب دین کرسی تھیں اُٹھنیاں آکھیا۔

”تیور پہنائی.....! تواہڑے پتر سارا معاملہ بگاڑی چھوڑیا، سرٹیکلیٹ لئی لے چُپ
 کری، اسے بچ شمس نی پہنائی اے۔ کسے دُوے سکول داخلہ تہ لہی جاسی، پہلے سنگھ بلیس جے اس
 نے کن بچ آکھیا۔ اتنے بچ مہتاب نال اک ماسٹر سٹیکلیٹ لئی آئے ہور تیور نے حوالے کرنیاں
 بولیا ”تیور صاحب! اُج تھیں بعد ایہہ اس پاسے نہیہ آنا چاہی نا۔“

شمس حالیں وی مہتاب کی کہوری کہوری تکلنا سا تہ مہتاب دین تیور کی آکھیا ”ماہڑی اک
 گل یاد رکھیں، اس مُنڈے نی تھوہ بیڑی کدے نہیہ لگن لگی۔“

”ایہہ لوچا پی ہنو، نسیم نی واز نال اس کڑیاں تھیں نظر بٹائی تہ اس نا پورا جسم پر سے نال
 بچیا ناسا۔

باب: 12

کوہل نا چٹا سفید پانی اس طراں کل کل کرنا سا جسراں کوئی مستانی رُب نی ثنا کرنی
 ہووے۔ اسے کوہل نے کندھے کندھے جبران اپنے چٹے کہوڑے اپنے گراں داہر ٹرنا جانا سا۔
 ادھے تھیں زیادہ پینیڈا اوہ طے کری رہیا ناسا، پنچایت نے تھڑے تھیں اُٹھن تھیں بعد اوہ ایوگل
 سوچنا سا کہ اس تھڑے اُپر پٹھن آ لے بندے ناقد ایویں کیویں اُچا ہوئی جانا بالکل اسے طراں

جسراں اُچے ایواناں بچ بیٹھے نیاں وزیریاں کی اپنے اگے بیٹھے نے لوک مندرے لگنے۔ اس نیاں اکھاں نے اگے اوہ تھڑا پنخنا سا۔ اس گل نا اسی احساس سا کہ لوکاں نے نمائندے ہاروں سر بچ سُن اُس کولوں فیصلے تھیں متعلق مشورہ تہ منگیا لیکن اس گل نا افسوس وی سا کہ سر بچ تیور جے راجپوت نارشتہ اک موچی نے خاندان نال جوڑی متا ظلم کیتا۔ اگر اوہ سر بچ ہونا تہ گجھ ہور ہی فیصلہ ہووے، لیکن سر بچ تہ سر بچی لئی کے جمیا نا اے۔ اُس نارعب داب پورے پندراں گراواں اُپراے۔ بڑے بڑے سرکاری حاکم وی اُس نال اکھاں ملائی کے گل نیہہ کرنے سن فر اس نی کہہ مجال کہ سر بچ نے فیصلے بچ جنگ اڑایا۔ انہاں سوجاں بچ ٹرنیاں اوہ کبہر نے کول پہچی گیا تہ نوکر لکڑنا گیٹ کھولیا، کبہرے کی بیہڑے بچ چھوڑی کے اوہ پسار اندر بڑیا تہ اُس نی تبری اُس کولوں پگ پکڑی کے کلی اُپر تگنیاں پکھیا س ”رُئی کھاسو کہ چاء پیسو۔ ویسے اس ویلے چاء نا ویلا اے۔ اُس بیٹھو میں چاء آئی ہاں“ آکھی کے زینت رسوئی داہر ٹری گئی۔

جبران سُن باسکٹ کڈھی کے کلی اُپر تگئی تہ منچی اُپر پئی گیا۔ اتنے بچ زلیخا لونی چاء تہ مکے نی رُئی ہنی کمرے اندر بڑی سلام کری اُس چاء میزے اُپر رکھی کے تنہیاں لائی سوہرے نے چہرے داہر تگنیاں بولی ”پہنا پاجی! اُسناں نی صحت تہ ٹھیک اے نا؟“

جبران سُن واز تھیں بغیر آہو بچ سر بلایا تہ زلیخا کمرے تھیں نکلی رسوئی داہر گئی فر سسو کی آکھن لگی ”پہنا پے ہوراں ناموڑ کجھ خراب لگنا، پتہ نیہہ کہہ گل اے؟“

”گئی ایویں لگا، لمبا سفر کری آئے، تھکاوٹ نال ہوسی نے“ زینت چلھے تھیں ہنڈی اتار نیاں آکھیا۔

مغرب نی اذان نال سارا علاقہ گونجی اٹھیا تہ جبران سُن چاء پی کے پہنا نڈے اک پاسے رکھے تہ وضو واسطے غسل خانے داہر ٹری پیا۔ نماشاں نے ہنیرے ماحول کی اپنی بکل بچ لئی ہند اتہ اتنے بچ یوسف تہ جمشید وی کبہر بڑے۔ یوسف دو ترے گراواں تھیں کھادی اُگرائی کرن گیا نا سا تہ جمشید کھادی رقم ادا کرن واسطے شہر گیا نا سا۔ بڑے کمرے بچ دسترخوان ڈاہیا گیا تہ سارے رُئی کھان واسطے پئی گے۔ جبران نی تنہی نازیہ پیو داہر تنہیاں لائی تکنی سی، جیہڑا ہوراں تنہیاں نے

مقابلے میں آج نیکے نیکے گراہ چانا سہا۔ پتہ نہیں اوہ کیہڑے ڈوہنگے خیالاں میں ڈیانا سہا، لیکن اُس نے ہمت نہیں ہوئی کہ اوہ پوکولوں کچھ چکھے مگر اُس نے ٹہری زینت جس کی جبران نال رہنیاں تری سال ہوئی گئے سن تاڑی گئی کہ کوئی نہ کوئی گل تہ ضرور اے کہ جبران ناموڑ کجھ خراب اے۔ رات ادھی تھیں زیادہ لنگھی گئی نی سی، کمرے میں میرے ناراج سی، زینت پاسا پر تیا تہ اُس نے اکھ کھلی گئی۔ اُس نکیا کہ جبران حالیں توڑیں جاگنا اے۔ اوہ سکھڑ اٹھی بیٹھی ہو جبران داہر بولی ”کہہ گل اے؟ تَس حالیں توڑیں جاگنے کیاں ہو؟“

”کچھ نہیں، بس ایویں نیندر نہیں اچھنی، جبران منہ چھت داہر کر نیاں آکھیا۔“
 ”تَس جس ویلے نیاں پنچایت تھیں کہہ مرڈے نے ہو میں تکتی ہاں کچھ پریشان لگنے ہو۔“
 زلیخا وی محسوس کیتا کہ تَساں ناموڑ کجھ خراب اے، زینت چھنی نی لوہ تیز کر نیاں آکھیا تہ جبران آکھن لگا ”آج بیچارے تیمور نال بڑا ظلم ہو یا۔“
 ”کیاں کہہ ہو یا اُس کی؟“

”تیمور جیہڑا خاندانی راجپوت سا پتر نی غلطی نی وجہ نال آج سر پنچ اُس نارشتہ جمعے چھیا ر نال جوڑی چھوڑیا، مگی ہوں مندا لگا۔“

”تَساں کی جلدی ہر گئے اُپر ترس آئی جانا اے۔ بیچارے جمعے نے بارے میں سوچو تہی والا اے اُس نے تہی کی گن بیاہسی گا۔ اُس نے پتر گناہ کیتا تہ اُس نے سزاوی چالیس، اس میں تَس کیاں پریشان ہوئی کے اپنا بلڈ پریشہ بدھانے ہو۔ تَساں کی کتنی وار آکھیا نا اے کہ لوکاں نیاں مسئلہاں میں جنگ نہ اڑایا کرو ایویں اپنا خون ساڑنے ہو، زینت جبران کی سمجھانیاں آکھیا تہ جبران پہڑ کی گیا ”تنگی بڑا پتہ اے، توں کہہ سمہال ایہہ مرداں ناکم اے ایہہ سماج اَساں نال چلنا اے۔ پنچایت نیاں ایہیاں فیصلیاں نا اَساں اُچیاں خانداناں ور پہنہڑا اثر پینا اے۔ اس سر پنچ وی اتی چائی نی اے اس کولوں سارا تعلقہ تنگ آ یا نا اے۔“

”جدوں تَس سر پنچ بنسو تدوں تنکساں فی الحال سبھی رہو پچ کرمی، لوکاں نی بلاء کہہ لئی آنے ہو،“ آکھی زینت چھنی ساہلی چھوڑی ہو منہ ڈوے پاسے موڑی لیٹی رہی۔

پنچایت نے فیصلے کی آج ستموں تہیاڑا سی، تیمور کی ڈر ساجے کدے اُس پنچایت نے فیصلے کی نہ منیا تہ سر پنچ ہو اُس کی اس تعلقے تھیں کڈھی چھوڑن گے، اسے واسطے تیمور سُن زہر نا ایہہ گُہٹ اکھاں بند کری پیتا۔ آج تیمور نے کُہر رشتے داراں نی پہنڈ لگی نی سی۔ پنچایت نے فیصلے کی عملانیاں تیمور سُن سادگی نال اپنے پُڑ شمس نا نکاح جمعے نی تہی رنمت نال کرائی کے کُہر لئی آیا سا۔ چھ تہیاڑے اُس کی سوچن پنچ لگی گے کہ اوہ پنچایت نے خلاف بغاوت کرے یا نہ کرے، لیکن اُس نی ٹہری اُس کی سمجھایا کہ کل تکر سُن آپوں وی اسے پنچایت پنچ جلی کے فیصلے کرنے سواج اگر تَساں اس فیصلے نی بغاوت کیتی تہ تَساں کی پنچ نے عہدے تھیں ہتھ ہونا پیسی گا۔ فر اُس سوچیا کہ نظیرہ ٹھیک آکھنی اے۔ اپنے بزرگاں نی اس مٹی کی چھوڑی تہ اوہ کسراں جاسکنا اے۔ اس مٹی پنچ اُس نیاں جڑاں دُور تکر پھیلی نیاں ہین۔ اسے واسطے تیمور سُن سارا گُجھ چُپ کری برداشت کیتا۔ پُڑنی اس حرکت نا خمیا زہ اُس کی اک ایچے موچی نال رشتہ جوڑی پہنگلنا پیا جس کولوں کل تکر اوہ جُتیاں بنوانا سا۔ اندروں اُس نادل خون نے اتھروں رونا سا لیکن باہروں اوہ گُسے کی ایہہ درد محسوس بیہ ہون دینا سا۔ اوہ سر پنچ ہمت خان نال وی بہوں ناراض سا کہ اُس اتنی لمبی رفاقت نا کوئی لحاظ بیہ کیتا نہ ہی اُس نال کوئی رعایت برتی۔ اگر اوہ چاہتا تہ ماہری پگ لتاڑن تھیں بچائی سکنا سا یا فر جمعے نی برادری پنچ ہی رنمت کی گُسے نے سر مڑی شمس نی جان چھڑائی سکنا سا۔ ہُن تہ اوہ دل ہی دل پنچ اپنی اس بے عزتی نا بدلہ لین واسطے موقعہ لوڑن لگا۔

حالیں شمس نے پیاہ کی اک ہی مہینہ ہو یا سا کہ اک تہیاڑے رنمت پیو کے گئی اُس نی ماء نظیرہ جیہڑی چلھے ور رُٹیاں سٹی سی تہ اوہ رُٹیاں سیکنی سی، موقعہ تکی ماؤ کی آکھن لگی ”بے.....!“ میں تَساں کی اک گل آکھنی سی مگر تَساں کی قسم لگے پہنا پے کی نہ آکھیاں۔“ نظیرہ کی لگا ضرور سس نی بدگوئی کرسی تہ اُس آکھیاں ”توں بے فکر ہوئی دہس تہیے! ماء ہمیشاں تہی نیاں غلطیاں تہ راز پردے تھلے کجی رکھنی اے، دہس کہہ گل اے؟“

”بے! میں جانتی ہوں کہ شمس نال ماہڑا نکاح کتناں حالتاں بچ ہويا، مگر اُس نے نیڑے جانی میں تکیا کہ اوہ چنگا بندہ نیہہ اے۔“

”کہہ مطلب؟“ زخمت نی گل سُنی کے نظیرہ نے کن کھلے ہوئی گے۔“

زخمت بوہے داہر نظر ماریاں آکھیا ”بے! روز شامی ویلے اوہ الماری بچوں بوتل کدھی دوائی پینا اے۔ میں چھنی ہاں ایہہ تُس روز کہہ پینے ہوتے آکھنا جے پچھلے تہیا ٹیاں میں شہر بچ کافی ہمار ہوئی گیا ساں تہ اُتھے نے ڈاکٹر سُن مگی ایہہ دوائی پین واسطے رکھی نی اے، مدے پنا پے تہ اماں کی گجھ دہسنی ہوئیں، اوہ خواجواہ پریشان ہوئی جاسن گے، کیا نکہ میں انہاں کی اپنی ہماری نے بارے بچ گجھ نیہہ دہسیا، اگر انہاں کی پتہ لگا تہ اوہ مگی شہر کم ور نیہہ جان دین لگے، فر پنا پے نا قرضہ گن مکاسی گا۔ بے! مگی لگنا اوہ ضرور کوئی نشہ کرنا اے، کیا نکہ دوائی پین تھیں بعد اوہ بے سدھ ہوئی جانا اے۔“

نشہ ناناں سُنی کے نظیرہ کی چھلی لگی گئی ہو ر اُس اپنے جذبات اُپر قابو پانیاں زخمت کی آکھیا ”دکھ تہیے! دو جیاں نارشتہ پُرو سے نی اک نازک ڈور نال بدھیانا ہونا اے، ایہہ ہوں نازک تند ہونی اے، جیہڑی ذرا جے چھیکے نال ٹٹی جانی اے۔ شمس اگر پُرو سے اُپر تو اہڑے کی کوئی رازنی گل آکھے تہ تو اہڑا فرض بننا کہ توں اس کی اپنے دلے نے قبرستان بچ دفن کری چھوڑے۔ تو اہڑی طرفوں شمس کی شکایت نا کوئی وی موقعہ نیہہ لہنا چاہنا کہ اوہ طیش بچ آئی کے تکی طلاق دہسی چھوڑے۔ توں تہ جانتی ہیں ایہہ بیاہ کتناں حالتاں بچ ہويا، تہیے ہر قدم پھوکی پھوکی رکھیاں۔“

نیہہ بے! میں ایہہ گل کسے کی وی نیہہ دہسی تہ نہ دہساں۔ میں اتنی وی چھلی نیہہ ہاں میں تہ ایہہ گل صرف تُساں کی دہسی۔“

”شباباش ماہڑی چنگی تہی! توں سسو تہ ننان نادل جتن نی کوشش کر، اوہ خوش تہ سارے خوش۔ نالے تہیے ماہڑی اک گل چنگی طراں پلے بندھی رکھیا کہ اپنے پیو کے نی کوئی وی کمزوری انہاں کی نہ دہساں۔ جل ایہہ ساریاں رُٹیاں صاف کری تہ کچھی بچ رکھ، تو اہڑا پیو اچھنا ہوسی، میں سلونے کی نظر ماری لواں۔“

”بے! تُوں کس ناسلو نانا بنایا نا؟“

”تواہڑے پہنا پے پرسوں پڑے نے کچھلی کبھی تھیں چھونا ساگ کدھی آندا سا اویو بنایا نا۔“
”کے نیاں رُٹیاں تہ چھونا ساگ..... آبا باہا مزہ آسی گا“ آکھی تہ رنخت جلدی
جلدی رُٹیاں چنگیر بچ رکھن لگی تہ نظیرہ لسی بنان لگی۔

رات ادھی تھیں زیادہ لکھی گئی نی سی، نظیرہ اپنی منجی اُپر پاسے پرتی سی، اُس نے پاسے پرتن
نال منجی کڑکنی سی، جس نی واز نال جمعہ جاگی گیا تہ نظیرہ کولوں کچھیاں ”توں سینی کیاں نیہہ؟ کس
ویلے نیاں پاسے پرتی ہیں، کہہ گل اے توں کجھ پریشان لگنی ہیں؟“
”کجھ نیہہ بس ایویں ہی نیندر نیہہ اچھنی“ نظیرہ جمعے نی کبھی مُنہ پھیر نیاں آکھیا ”تُوں
سینی رہو۔“

”تری سال ہوئی گے تواہڑے نال، میں تواہڑی رگ رگ تھیں واقف ہاں، تُوں ضرور کوئی
فکر ستانی اے۔ دکھ جکراتے نال اپنی صحت وی خراب کر سیں نالے ماہڑا آرام وی، سدھا سدھا
دہس کہہ گل اے دل نا پینا رھولا ہوئی جاسی گا۔“
”مگی لگنا آساں رنخت نازکاح شمس نال کرائی ہوں بڑی غلطی کیتی“ نظیرہ منجی اُپر سسکھڑ
پٹھنیاں آکھیا۔

”ایہہ توں کہہ آکھنی ہیں؟ توں تہ جانتی ہیں اُس بد بخت اساہڑی تہی نی زندگی تباہ کری
چھوڑیسی۔ آساں کول ہور کوئی چارہ وی تہ نیہہ سا۔ پہلا توں ایہہ گل کیاں آکھی، کھلی کے دہس۔“
”در اصل رنخت آکھنی سی کہ اوہ مگی نشوئی لگنا۔“
”کہہ نشوئی؟“ جمعہ اُٹھی کے بیٹی رہیا۔ ”کچھیا نشہ؟ بیٹی، سگریٹ، شراب یا نسوار یا کجھ
ہور؟“ جمعہ فکر مند ہونیاں کچھیا۔
”اوہ آکھنی سی نکلیاں نکلیاں بوتلاں پینا اے، جس اُپر پھپھڑے بنے نے ہونے۔ ر ب
جانے کہہ بلا پینا اے؟“

”ایہہ تہ بڑی فکر نی گل اے، جمعہ ہوٹھ دنداں پٹھ چہنیاں آکھیا۔
”ماہڑے دماغ بچ اک گل آئی اے، اگر تُوں آکھوتہ دہساں۔“

”دہس ناس بچ پچھن والی کیہڑی گل اے۔“
 ”تس اک کم کرو شہر جائی پتہ کرو کہ اوہ کہہ کم کرنا ہو رگس کول کرنا۔“
 ”توں ٹھیک آکھنی ہیں اس گل ناپتہ لانا ہی پیسی مگر رخت کی آکھیاں فی الحال کسے کی نہ دہسے۔“
 ”میں جمعے نی نماز پڑھن شہر جاساں تہ اُتھے پتہ کری آساں توں دماغ بچوں ایہہ
 پریشانی کڈھی چھوڑ تہ سیئی رہو“ آکھی کے جمعے دواری اُپر رکھی نی چمنی ساہلی چھوڑی ہو راکھاں
 بندھ کری منجی اُپ لٹی رہیا۔

باب: 14

بس اڈے بچ رُکی تہ ساریاں سواریاں اک اک کری کے اُترن لگیاں۔ گجھ چرتھیں بعد
 بس نیاں سیٹاں خالی ہوئی گیاں، کنڈیکٹر سیٹاں اُپر آخری نظر ماری تہ حیرانگی نال اُس نے ڈھیلے
 باہر نکلی گئے، اک سواری حالیں وی سر پر لوئی پہیلیٹی سیٹ ورستی نی سی۔“
 ”اوہ پہنائی اُٹھ!“ کنڈیکٹر اس کی ہلایاں آکھیا تہ پہنائی جمعے بلیں بلیں اپنے سر اُپروں
 لوئی چانیاں آکھیا ”شہر تہ اچھن دیو۔“
 ”ایو شہر اے ہو ر کیہڑا شہر آسی گا تو اہڑے واسطے؟ چل اُٹھ! میں گڈی لاک کرنی اے۔“
 جمعے اک لمی اکڑیں پھری تہ فراپنیاں اکھاں ملنیاں بولیا ”اتنا لمبا سفر کری سارے ہنگام
 دُکھن لگے، تھوڑا جیا آرام کرن دیو!“
 ”اوہ پہنائی آرام کرن واسطے شہر بچ کافی سارے ہوٹل بنے نے ہن، چل اُٹھ ماہڑا ٹیم
 ضائع نہ کر، کنڈیکٹر جمعے نے اگے ہتھ جوڑنیاں بولیا۔
 ”چنگا پتر! توں ناراض نہ ہو میں لہن لگاں!“
 فراوہ اپنی لوئی تہ تھیلا سمہالی کے بس تھیں تھلے اُتری گیا۔ پہن بچ تہنگے ٹھیلے کھائی کے اوہ
 اڈے تھیں باہر نکلیا تہ باہر کھلتے نے اک بندے کی اس کاغذ ناٹوٹا دہسنیاں چکھیا ”ایہہ دکان
 کیہڑے پاسے پئی اے؟“
 ”مگنی نیہہ پتہ!“ اُس بندے کاغذ اُپر ادھ لکھی جئی نظر مارنیاں آکھیا ہو راکے داہر ٹری
 گیا۔ اسے طراں اُس کافی ساریاں لوکاں کولوں پھر او اُپتر اتہ پھینے آکھی آکھی کے کاغذ دہسنیاں

چُکھیا، مگر اتھے کسے کول وی اتنی فرصت نہ سی کہ اوہ جمعے داہر تہیان دیوے۔ آن شرک نے کندھے اُپر بنے نے تھڑے ور پئی کے اوہ سوچن لگا جے یہ کچھیا شہراے؟ اتھے نے لوکاں کی کہہ ہوئی گیانا اے؟ کتنے رُکھے پھکے تہ بے درد ہین ایہہ لوک؟

شہرنیاں تتیاں شرکاں اُپر پیدل رُری رُری کے اُس ناگلا سکن لگا سا۔ اُس شرک نے پاسے اُپر میونسپلٹی نے نکلے نی ٹوٹی مروڑی ہو رہی قسمتی نال اُس بچوں پانی ناک تو پوہ وی میہہ نکلیا تہ اُس لاچار ہوئی کے اگے کچھے نظر ماری تہ اُس نی نظر شرک نے دُوے پاسے چاءنی اک ہٹی اُپر پئی۔ اُس نے جسم بچ جان آئی گئی۔ پانی نی آس لئی کے اوہ بلیں بلیں ہٹی توڑیں پھچیا۔

”پہنائی جی! تھوڑا جی پانی پلاسو؟“

”اوہ اٹھیاں ایہہ پانی نی میہہ چاءنی ہٹی اے۔“

”اوہ تہ میں وی تکتا ہاں، مگئی بہوں تر یہہ لگی نی اے۔“

”تر یہہ لگی نی اے تہ میں کہہ کراں؟ اُس آپوں ٹینکر والے کولوں پانی مل لینے آں۔“

”گھٹ اک پلائی چھوڑو رُب تہاں نا پہلا کرسی گا“ اوہ ہٹی نے باہر رکھے نے بچ اُپر

پٹھن لگا تہ ہٹی والا اک دم بولیا ”اتھے میہہ اتھے میہہ ایہہ جگہ گا ہکاں واسطے اے، فضول لوکاں واسطے میہہ!“

ایہہ لفظ سنی کے اوہ ہٹی والے کی عجیب نظراں نال تکن لگا حسراں آکھنا ہووے، گا ہک ہی سارا گجھ اے؟ انسانیت ہمدردی تہ پہنائی بندی کوئی چیز نیہہ؟ مگر اُس نی چبھ اُس ناساتھہ نیہہ دتا۔ ”اکھاں کڈھی کڈھی کے تکتا میں، چل چل اگے لگھ“ آکھی کے اوہ چاء بنان بچ مصروف ہوئی گیا۔ جمعہ اپنے آپا نال آکھن لگا ”کمال اے ماہری عمر نا، ماہری لاچاری نا، ماہری غربت نا، ماہری حالت نا انہاں کی کوئی احساس نیہہ؟ اتھے کسے کول ماہرے واسطے ٹیم نیہہ کہ مگئی اس ایڈرس توڑیں پچا وے۔ اُس ناسارا جسم درد نال دکھنا سا، اُس کی چُکھ لگی تہ شرک پیراپٹ اُپر پئی کے اپنی چوڑ کھولی جس بچ نظیرہ رُٹی، نبھی دتی نی سی، بچوں کے نی اک رُٹی تہ گڑنی اک ڈلی کڈھی ہو رہی بلیں بلیں کھان لگا۔ اتنے بچ اُس نے اگے کچھے کالیاں کاگاں نا چنڈا ڈاریاں مارن لگا۔ اُس سوچیا

خورے انہاں کی وی پہنکھ لگی نی اے۔ اتھوں لنگھنے اک بندے آکھیاں ”اوہ بابا! اتھے کھیاں گند باہنا میں؟“ جمعے اُس داہر حیرانی نال تلکناں آکھیا ”ایہہ تھساں کی گند دسی اے؟ ایہہ رزق اے جیہڑا اُس سارے کھانے ہاں۔ انہاں کاگاں کی پہنکھ لگی نی اے، اسے واسطے رٹی باہی۔“

”توں تے رٹی کھائی رٹی جاسیں گا مگر ایہہ کاگ کل فراتھے آئی کاں کری آساں نے کن کھانے گے۔ آیا بڑا کاگاں ناٹھیکیدار چل اٹھ پتہ میہہ کیہڑے گراں تھیں آیا۔“ جمعے اُس نال زبان لڑانا مناسب میہہ سمجھیا تے چپ کری اتھوں اگے داہر رٹی پیا۔ اوہ کاگ وی کافی دؤر تکر اُس نے نال نال اڈنے رہے۔ رٹنے رٹنے آخر گسے پہلے مانس اُس کی کاغذ اُپر لکھیا نادکان نا ایڈرس دہسیا تے اوہ اُس دکان اُپر پہنچی گیا۔ ایہہ اک سرکاری ہسپتال نے باہر دوائی نی اک بڑی دکان سی جس اُپر ترے سیلز مین تہ مالک بیٹھانا سا۔ اُس بلیں جے چھو لے بچوں اک کئی جی بوتل کدھی تہ دکاندار کی دہسنیاں آکھیا ”ایہہ بوتل دپو۔“

دکاندار غور نال بوتل کی تلکناں چکھیا ”ایہہ بوتل کس جوگی اے؟“ تہ جمعے بڑی سادگی نال آکھیا ”جناب اپنے جوگی اے۔“

”ہیں! تو اہڑے جوگی؟ تنگی اس لائق کہہ ہوئی گیا؟ تو اہڑے پیر قبر بیچ لمکے نے ہور توں.....“ دکاندار ادھر لکا جملہ آکھیا تہ جمعے چکھیا ”جناب! ماہڑے کولوں کہہ غلطی ہوئی گئی میں دوائی ہی تہ تنگی۔“

”ایہہ دوائی تنگی گس دہسی؟“

”ایہہ دوائی مگی ڈاکٹر سن دہسی نی اے۔“

”لا، دہس ڈاکٹر ناسخہ؟“

”نسخہ تہ ماہڑے کول نہیہ اے۔“

”اوہ چاچا! ایہہ کوڈین اے۔“

”او کہہ ہونا؟“

”اوہ چاچا! ایہہ نشے نی دوائی اے، توں کدوں نیاں ایہہ کم کرن لگائیں؟“

”بیہ بیہ..... ایہہ تہ ڈاکٹر صاحب مگی کھنگ واسطے دتی سی۔“

”اوہ چاچا! اُس ایہہ دوائی تے بغیر بیہہ دینے ہاں چل جا۔“

نشے ناناں سنی اُس نادماغ چکرائی گیا۔ اُس سوچیا..... اچھا تہ شمس کوڈین پینا اے۔

رحمت ناشک ایویں بیہہ اے تھوڑے چرے بعد اُس اُتھے نے سیلز مین کولوں کچھیا ”اوہ پتر! کہہ شمس اُتھے کم کرنا اے؟“

”آہو چاچا، لیکن اوہ اج اپنے گراں گیانا اے، کیاں تہاں کی کوئی کم اے اُس تکر؟“

”بیہہ بیہہ..... اوہ ماہڑے ہی گراں نا اے، بس ملن آیا ساں۔“

”چاچا! اوہ کل واپس اچھسی گا، تہ کل آئیو، آکھی کے اوہ کسے بندے کی دوائی دین

لگا تہ جمعہ بلیں جے اُتھوں کھسکی گیا۔

اوہ واپس بس اڈے داہر ٹرن لگا، شہرنیاں شڑکاں اُپر لوکاں نی پہیڑ دوڑنی سی، کسے کول

کسے داہر تکلن تہ گل کرن نی فرصت بیہہ سی۔ دہ نہہ ٹہلن والا سا، جمعے سوچیا آخری گڈی پوڑی

کے واپس کھر ٹری جاں۔ اسے غرض نال اوہ بلیں بلیں اڈے داہر ٹرن لگا۔ اڈے نے کول پچی

کے اُس نیاں کنناں بچ کاگاں ناشور پیا۔ اُس نظر چکی تکیا تہ کافی سارے کاگ کاں کوری کے

ادھروں ادھرتہ ادھروں ادھراڈنے سن۔ اوہ انہاں نے نیڑے جان لگا تہ انہاں ڈاڈہ رولا باہیا۔

اُس کی اپنے داہر آئیاں تکی کافی سارے کاگ اُس نے سر اُپروں اڈاری مارن لگے۔ کاں کاں نال

اُس نے کن پھٹن لگے سن۔ اُس کی لگا کہ ایہہ کاگ چنڈاں ماری ماری اُس نے سرے ناماس پٹی

چھوڑن گے۔ کاگاں ناشور ہور بدھی گیا۔ کاگاں ناشور تہ اُس پہلیں وی سڈیا ناسا مگر ایہہ شور

گجھ بکھرا سا۔ اس شور نی آواز بچ اک درد سا، اک ترفاٹ سی۔

جمعہ سوچن لگا کہ آخر کہہ وجہ اے انہاں کاگاں اتنا رولا کیاں باہیا نا اے، کہہ گل ہوئی سنی

اے؟ ایو سوچنیاں اوہ گند نے ٹھیر کول پچیا تہ اُس نی نظر اُتھے مومے نے اک کاگ اُپر پچی، جس

نے اگے پچھے ایہہ سارے کاں کاں کوری کے بین کرنے سن۔ اوہ سمجھی گیا کہ انہاں کاگاں نی واز

بچ ایہہ درد کیاں اے۔ اُس سوچیا جانور ہوئی کے انہاں کی اک دُوے نا احساس اے ہور ایہہ

شہر نے لوک انہماں کا گاں کولوں وی گئے گزرے نے بن۔ اُس نیاں اکھاں بچ اتھروں آئی گئے۔ فراوہ اپنی پوڑ چائی کے بس بچ سوار ہوئی گیا۔

کہر اندر بڑھیاں ہی اُس پوڑ اک پاسے رکھی جس بچ اُس شہر تھیں کجھ سامان آندا سا، اُس باسکٹ کڈھی رکھی اُپرنگی فر کندھ نال پچھن لائی یہی گیا۔

”آئی رہوئس؟ لگنا کافی تھکے نے ہو آرام کرو، میں تُساں واسطے لوئی چاء ہنی آواں“
آکھی تہ نظیرہ رسوئی داہرُری گئی۔

جمعے گوجے بچوں دوائی نی خالی شیشی کڈھی ہو اُس کی نہیاں لائی تگن لگا کہ اتنے بچ رحمت کمرے بچ داخل ہوئی تہ بولی ”پہنا پا جی.....! کجھ پتہ لگا کہ شمس کتھے کم کرنا، تُس اس بوتل کی اتنا نہیاں لائی کیاں تگنے ہو؟“

”کجھ نہیہ تہیے! اپنی قسمت کی رونا ہاں، اوہ کیہڑا نہیاں اسی جدوں اوہ شمس تو اہڑے رستے ٹر یا سا۔“

”کہہ گل تُس کیاں طیش بچ ہو؟“ نظیرہ چاء لئی آئی تہ جمعے کولوں کھرس۔

توں جُل رسوئی بچ میں چلھے اُپر کہند وڑ چا ہڑی نی، اُس نے تھلے گوبے لایاں، نظیرہ رحمت کی بہانے نال کمرے بچوں کڈھیا فر جمعے کی پچھیاں ”کجھ پتہ لگا کہ کہہ بلا پینا اے ایہہ جوانی مرگ؟“

”اوہ کہہ پچھنی ہیں.....؟ ایہہ دوائی نئے بغیر ہٹی اُپروں نہیہ دینے۔ کوڈی جے کجھ ناں پینا سا جانے ماہڑی بلا، ایہہ اک قسم نانشہ اے۔“

”اس نامطبل رحمت ناشک صحیح نکلیا۔ ہُن کہہ بنسی؟“ نظیرہ فکر مند لہجے بچ آکھیا۔

”ہمگی لگنا کہ سر بچ ہوراں نال اس مسئلے بچ گل کرنی پیسی، اوہ آپوں اُس کی سمجھان گے ہو اُس کری وی کہہ سکے ہاں۔ چل آن چاء پُہنگھ لگی نی اے۔“ نظیرہ اُس نے پیالے بچ چاء پرتی تہ اوہ چاء پین لگا۔ نظیرہ بیچاری دواں ہتھاں نال اپنا سر پکڑی یہی گئی۔

منجاس کی کتر بانی، گوہا سوتی، ڈرم بچ رکھے نے پانی نال اُس ہتھ ہوتے تہ فر پہیڈاں کی بانڈی بچوں باہر کڈھی اُنہاں اگے بوٹے نالوں کپی نیاں ٹاہلیاں رکھیاں تہ اسراں کھان لگیاں جسراں کئی دنان نیاں پھنگیاں ہوں۔ لگڑاں نے مڑو ناٹھنگن کھولیاں تہ لگڑاں کرمی کرنیاں کافی ساریاں لگڑیاں تہ دو لگڑ تیزی نال سچے کبھے نئے جسراں اوہ کسے قید خانے تھیں آزاد ہوئے ہوں۔ شکلیہ سن مڑو نے اندر ہتھ باہی پھر ولیا تہ اندروں چار آٹڑے نکلے۔

ایہہ شکلیہ ناروز نامعمول سا۔ اُس نامہراج باغ حسین لوہار نام کرنا سا ہو راسے گراں بچ اُس نی اک نکئی جئی ہئی سی۔ اس تھیں علاوہ اُس کول تھوڑی بہتی آبی تہ خشک زمین وی سی جس نال اُس نے کمر ناخر چہ چنگی طراں چلنا سا۔ اک پتر اقبال نے علاوہ ترے تہیاں وی اُس نی اولاد بچ شامل سن۔ اک لگڑی بڑی سی تہ باقی دو حالیں مدرسے بچ پڑھیاں سن۔ اقبال بارہمیں پاس کرمی کمر بچ ہی بیٹھنا سا۔ اُس نادل وی کرنا سا، اوہ پڑھے مگر اُس کی چنگی طراں پتہ سا کہ باغ حسین کول اتنا گزارہ نیہہ سا کہ اوہ اقبال کی اگے پڑھان واسطے شہر پہنچی سکے۔ کمر بچ فضول بیٹھنا وی اُس کی چنگا نیہہ لگنا سا، اسے واسطے اُس سوچیا کہ شمس ہاروں شہر جائی کسے بڑی ہئی اُپر سلازمین لگی جاوے جس واسطے اُس اپنی ماؤ کی وی منائی ہند اساکہ عین ویلے باغ علی اُس کی دُوا مشورہ دتا کہ اس گراں نے چار بچ منڈے پہلیں ہی سعودی گئے نے ہین، اگر اوہ وی سعودی جان واسطے تیار ہوئی گچھے تہ میں بندے نال گل کراں۔ جس ویلے ایہہ گل شکلیہ نیاں کنان بچ چئی تہ اُس آکھیا ”میہہ ایہہ میہہ ہوئی سلنا، اُساں نے کیہڑے کوئی دس پتر ہین۔ اکواک اُساں ناسیکما پتر اے، اس کی وی کمر وں کڈھی چھوڑاں، اس تھیں علاوہ اُساں ناگن سہارا اے؟“ باغ حسین اُسکی سمجھانیاں آکھیا ”انسانی سہاریاں اُپر کدے وی پھر وسہ نیہہ کرنا چاہنا۔ ساریاں تھیں بڑا سہارا رب نالے، جس کی اپنے رب اُپر پھر وسہ ہووے تہ اُس کی فرگس نے سہارے نی لوڑاے؟ پہلیں توں ماہری گل ٹھنڈے دماغ نال سن، اُس تھیں بعد سوچ، فر کوئی فیصلہ کر، آخر میں وی تہ اُس نا پپو ہاں، کوئی دشمن تہ میہہ۔“

”بلہ دہسو کہہ آ کھنے ہو، شکلیہ باغ حسین نی گل سُنن واسطے تیار ہوئی گئی۔“

باغ حسین آکھیاں ”دکھ آساں کی کھان واسطے سال ناغلہ نگی جانا اے، تھوڑا بہت ہی تھیں میں وی کمائی لینا ہاں، توں من کبرے ناگزراہ چنگی طراں چلی جانا، لیکن ہو رچ سالان بعد دواں تہیاں نے بیاہ نی تیاری کرنی اے تہ اسان کول کیہڑی بچت اے؟“ تو اہڑے کول جیہڑیاں ٹوماں سن اوہ تہ تو اہڑی ہماری اُپر لگی گیاں۔ رتی دتی کے زمی رہی گئی اگر وہ وی نیچی چھوڑی پچھے اقبال واسطے کہہ رہی؟ اسے واسطے میں سوچا سا کہ اقبال کی سعودی ٹوراں، دو چار سال لائی کے چھی خاصی رقم کمائی ہنی اچھی، جس نال تہیاں وی بیاہے جاسن تہ اقبال نا کبر وی بسی جاسی گا۔ ہُن دہس میں کوئی غلط تہ بیہ سوچیا؟“ باغ حسین اپنی ٹھڈی پٹھ تھہر کھنیاں شکلیہ کولوں چکھیا۔

”میں کدوں آکھیا کہ تَس غلط سوچنے ہو، اوہ تہ ٹھیک اے ور.....!“

”ور کہہ؟ توں کتاں سوچاں بچ پی گئی ہیں؟ کھلی گل کر۔“

”تَس اقبال کی سعودی تہ پیچی شوڑسو، لیکن خرپے نا بندوبست کتھوں ہوسی گا، ایو سوچنی ہاں۔“

”آ کھنے بندے نے ارادے نیک ہوون تہ رب آپوں رستے کڈھنا اے۔ گلو شہر بچ گسے ایجنٹ کی جانا اے جیہڑا بندیاں کی سعودی جولنا اے۔ اُس نال گل پکی ہوئی جاوے تہ فر رقم نے بندوبست نے بارے بچ سوچاں۔ ایو اقبال کی سعودی پچھنے نا انتظام کرسی گا۔ بس تری ہزار روپے نا خرچہ اے۔“

”تری ہزار.....! شکلیہ حیرانی نال آکھیا۔“ تری ہزار اسان کی گن دیسی گا؟“

”توں فکر نہ کر، مشکل ضرور اے ور بندوبست تہ کرنا ہی پیسی۔ پہلی وار اپنا خرچہ کرنا پیسی اُس تھیں بعد کمپنی والے دینے ہین۔“ حالیں اوہ گلاں ہی کرنے سن کہ اقبال کمرے بچ پیر تہر یا ”تَس دوئے کہہ مشورہ کرنے ہو اباجی!“ اقبال سُن پھڑی اُپر پٹھنیاں چکھیا۔

شکلیہ بولی ”پُرا! تو اہڑا پیو تگی سعودی بچن نا فیصلہ کیتا نا اے تہ ماہڑے کولوں مشورہ چکھنے سن۔“

”اماں! اباجی جیہڑا فیصلہ کیتا ہوسی سوچی تجھی کیتا ہوسی گا، انہاں دُنیا تکی نی اے تہ زمانے نال ٹرے نے ہین، انہاں نا تجربہ تو اہڑے تہ ماہڑے کولوں زیادہ اے، اوہ ہمیشاں دُور نا سوچنے

ہیں۔ توں ماہڑی طرفوں بے فکرہ رب چاہیا تہ میں اپنی اماں نیاں پیراں بچ اتنے روپے مہر ساں کہ ماہڑی اماں زندگی ناہر سکھ مل لئی سکے۔ اوہ تکیائی پہنائی نظام نا مُنڈا! پشلیاں چھ سالوں تھیں سعودی بچ اے اک واروی کُہر بیہ آیا، صرف پیسے چنگی شوڑنا تہ تک پہنائی نظام سو کناں تھیں زیادہ زمی ہندی ہندی نی اے۔ اُس نامُنڈا اواپس مڑی عیش کرسی گا، اقبال ماؤ نا حوصلہ بدھانیاں آکھیا تہ شکیلہ بولی ”پُتر! آساں کی زمیناں نی لوڑ بیہ، بس تو اہڑیاں پہنیاں نا بیاہ ہوئی جاوے تہ کافی اے۔“

”بیہ اماں! میں چاہنا ہاں کہ ماہڑے بیاہ تھیں پہلے تُوں تہ ابا جی بیت اللہ نی زیارت کری آؤ، مگنی خوشی ہو سی۔“

”پُتر! پہلیں تیرے ویزے نا بندوبست ہوئی جاوے فر ایہہ سارے خاب پورے ہوسن گے۔“

”کہہ سوچیا تساں؟“ شکیلہ باغ حسین کی پچھیا۔

”سوچنا کہہ اے، اس گراں بچ اکوتہ بندہ مالدار اے، اوہ اے پہنائی جبران خان۔ اُسے کولوں منکساں گا، باغ حسین ہوٹھ دنداں پٹھ دبانیاں آکھیا۔

اگر اس گراں بچ جبران جے لوک وی نہ ہون تہ اس ضرورت مند لوک کس کول جاساں۔

چلوٹھیک کل شام ہٹی وروں مڑی تُوں جبران کول جائیو، مگنی اُمید اے کہ اوہ ضرور دیسی گا۔“

”چلو اس مسئلے نا حل وی نکلی آیا، توں تیار رہ پُتر!۔ اجل فر چاء نا گھٹ پلائی چھوڑ، باغ حسین پھڑی تھیں اٹھنیاں آکھیا تہ فر تری رسوئی داہر ٹری گے۔“

باب: 16

دہنہہ دندے اُپرسا، پچھیاں نے چُنڈ اپنا پُہڑ پُہری کے اپنیاں اپنیاں آہلنیاں داہر اڈاری پُہری نی سی، تہ پُہڑی نی ڈاڈی تہ پُہڑ تھیں بعد بلیں بلیں ہوا چہلن لگی سی۔ جبران اپنی ڈب اُپر منجی ڈاہی کے لہا پچا نا سا۔ اوہ اٹھان داہر تہیاں لائی کے سوچنا سا..... رب سُن نشہ وی کہہ چیز بنایا نا اے۔ شراب نا ہووے تہ ہوش اڈائی چھوڑنا، دولت نا ہووے تہ مان بدھائی چھوڑنا، ہور اگر طاقت تہ اختیار نا ہووے تہ بڑیاں بڑیاں کی چہ کائی چھوڑنا۔ کاش اُس سُن انہاں بچوں اک وی نشہ چکھیا ہونا تہ اُس نی وی ٹھاٹھ ہووے آ۔

”اوہ کوئی اے کُہنچ؟ جبران پہنائی!..... پہنائی! کُتھے ہو؟“
 اس وازسُن جبران نیاں سوچاں نی تندگلی چھوڑی۔ ”آؤ آؤ..... اُپر آئی جاؤ ڈب در“
 جبران سگھڑ پئی کے آکھیا۔

”السلام علیکم جبران پہنائی!“ سکندر سُن ڈب اُپر پئی آکھیا تہ اُس داہر تکنیاں ہی جبران
 کھلا ہوئی گیا ”اوہ ہو..... ماہڑیا ر سکندر! میں سوچیا پتہ نیہہ گُن اے“ جبران سُن سکندر کی ہنسی
 پانیاں آکھیا۔ ”ہلہ سنا کدوں آیا میں؟“

”پرسوں آیا ساں یارا! پہنا پے ہو راں سنہیا پہنچیا سا کہ تہنا میں کپنے ہن دوچار تہنیا ٹریاں
 واسطے آئی رہو، بس کل پوری تہنیا ٹری لیتری والیاں نال لگا رہیاں، آج صابر کی اُنہاں کول رکھی
 آیاں تہ سوچیا اپنے یارنا حال چال کچھی اچھاں“ سکندر منجی اُپر تہنیاں آکھیا۔
 ”اَساں نا کہہ حال ہوسی گا یارا! جد نے جے لعل، تد نے ابو حال، اَس جے جے ساں تہ
 ابو جے ہاں، کُجھ نیہہ بدلایا، توں سنا شہرنا حال چال۔“

”شہرنا کہہ آکھنا، دُنیا کُجھ جیہڑی وی کوئی نویں چیز ایجاد ہونی اے، شہر کُجھ پئی جانی اے۔
 آج کل ماچس نی ڈبی جتنا فون آیا نا اے جس کی شہر نے لوک موبائل آکھنے۔ جدھر جاؤ نال ٹورؤ،
 تاراں تھیں بغیر۔ شہر نے سارے لوک جسراں چمکے ہوئی گئے نے“ سکندر سُن کی شہرنا حال سنایا تہ
 جبران آکھیا ”توں وی کُہندا کہہ حالیں نیہہ؟“

”یارا آکھنے حالیں کافی مہنگا اے، نواں نواں اے نا اے واسطے تھوڑا سستا ہوئی جاوے
 تہ لئی لیساں، ورا تھے لیاں نا کوئی فائدہ نیہہ، آکھنے اُس واسطے اُچاٹا ور ہونا چاہینا۔“

”اِس نامطبل اے اَس اوہ عجیب چیز کدے نیہہ تکی سکساں“ جبران سُن افسوس پُہرے
 لہجے کُجھ آکھیا۔

”تنگی متی وارا آکھیا جُل ماہڑے نال شہر مگر توں ایہہ گراں چھوڑن واسطے تیار ہی نیہہ۔ ہلہ
 اک گل دہس! توں دل ملول کیاں ہیں؟ ماہڑی سمجھ کُجھ نیہہ اچھنا“ سکندر اُس کی پھر ولنیاں کچھیا۔
 ”اوہ ماہڑیا یارا! ہُن شہر جائی کہہ کرساں؟ زندگی نے پنجاہ سال اتھے کڈھی چھوڑے،
 دادے کول دس مر لے زمی نا اک پلاٹ سی جس اُپر اس مکان بنایا، پو تھوڑی بہتی زمی کُہنی کے زمی

داری شروع کی تھی اور آج ماہرے کول ڈیڑھ سو کنال زمی اے، دس گائیاں، پندرہ اونچاں چار
 کھوڑے، ہیل نی ایجنسی، مٹی نے تیل نے دو ڈیوڈو گبرو جوان پتر، اک تہی تہ ماہری جندڑی نا
 خاص حصہ ماہری ٹہری زینت..... رب نادتا ناسب گجھ اے ماہرے کول فر وی اندروں
 عجیب جی بے قراری اے۔ اسراں لگنا دل کوئی اختیار ی پوزیشن منگنا، جبران سکندر کی اکڑیس
 لیںیاں دل نی گل باہی تہ سکندر چھیا س ”اس نی کوئی خاص وجہ؟“

”وجہ تھیں بغیر کوئی طبع دل بچ جاگنا؟ دراصل پشلے تہیا ژیاں میں پار لے گراں پنچایت نی
 کاروائی سُنن گیاں تہ اُتھے اُسے پنچایت نے اک بچ تیور خان نے پتر نا ہی کیس سا۔ پنچایت بچ
 جس ویلے ترے بچ تہ سر بچ ریٹی گے تہ چوتھے بچ نا ہونا لازمی سا۔ سر بچ ہمت خان لوکاں کولوں
 تجویز منگی کہ عارضی طور اُپر ٹس گس کی بچ بنا نا چاہنے ہو تہ لطیف اُٹھی ماہرا ناں تجویز کیتا تہ سر بچ
 ہوراں مگی پنچایت نے تھڑے اُپر پٹھن واسطے بلایا۔ فیصلہ سنان تھیں پہلیں باقی بچاں ہاراں
 اُنہاں ماہرے کولوں وی مشورہ منگیا تہ مگی لگیا کہ عہدیاں بچ کتنا نشہ ہونا اے تہ اختیار کہہ ہونے ہین
 بس تدو نیاں ماہرے دل بچ ایہہ خواہش جاگی گئی کہ ماہرے کول وی کوئی اختیار ہونا چاہینا۔“
 ”بس..... بس..... بس.....! میں تو ماہری بھاری نا علاج جانی گیاں۔

توں اس تعلقے نا سر بچ بنا چاہنا نہیں ہے کہ بیہہ؟“ سکندر جبران داہر مسکرا نیاں چھیا تہ جبران
 آکھیا س ”واقعی توں ماہرا جگری یار ہین، توں ماہرے دلے نی گل جانی۔ آج جدوں نیاں میں
 پنچایت نے تھڑے اُپر بیٹھاں مگی راتی نیندر بیہہ اچھنی۔ زینت وی چھنی تہساں کی کہہ گل اے
 ساری رات پاسے پر تے رہنے ہوئے سینے ہونہ سین دینے ہو ماہری سمجھ بچ بیہہ اچھنا کہ اُس کی کہہ
 دہساں۔ ہمت خان نے پیر قبر بچ لمکے نے ہین مگر حالیں وی سر بچ چھوڑن نا ناں بیہہ ہنا، اسراں
 سمجھو کہ نہ بڈھا مرنا نہ منجی چھوڑنا۔ پشلیاں پنجاہ سالوں تھیں سر بچ پکڑی بیٹھا نا اے۔ نہ گراں بچ
 شرک آن دینا نہ ترقی ہون دینا، اوگل کی پکڑی بیٹھا نا کہ ایہہ ثقافتی گراں اے، اسان کہہ ثقافت
 کی چٹنا؟ دُنیا اِشمان اُپر بچی گئی ہو اُس حالیں وی ثقافت ثقافت کرنے پیاں، توں ہی دہس
 آخر کراں تہ کہہ کراں؟

سکندر.....! توں کتاں سوچاں بچ ڈی گیا میں؟ توں کجھ بولنا کیاں نیہہ؟“
 ”ماہریا یارا! کافی سوچن تھیں بعد میں اس نتیجے اُپر پُچھیاں کہ ہمت خان کی آخری
 تہیّاڑے آئے نے۔“

”آخری تہیّاڑے؟ میں کجھ سمجھیا نیہہ۔“
 ”اس نا ہو علاج اے کہ سر بچ کی راہ تھیں ہٹائی چھوڑ ڈفر گراں بچ شرک وی اچھسی تہ
 ترقی وی ہوسی“ سکندر جبران کی چُک دینیاں آکھیا۔

کہڑی چھٹ سوچن تھیں بعد جبران بولیا ”ورایہہ کسراں ممکن ہوسی؟“
 ”سر بچ نی کوئی تہ کمزوری ہوسی، کسے نال تہ اُس کی دشمنی ہوسی، بس اُسے نا فائدہ چاہنا
 اے۔ اک ہور خوشی نی خبر سن، سرکار عنقریب پچایتاں نے الیکشن کران آلی اے، جس نال ڈی ڈی
 سی تہ بی ڈی سی ممبر بنن گے۔ لوکاں بچ اپنی پوزیشن مضبوط بناتاں جے کل الیکشن بچ تنگی ووٹ
 دیتی کے جتان“ سکندر اُس نے ہتھ اُپر ہتھ مارنیاں آکھیا تہ جبران بولیا ”توں اُس نی فکر نہ کر،
 سارے گراں آ لے ماہڑے کول سوڈ پٹھ دے نے ہن، جان کدھر؟ ایہہ الیکشن والی گل توں
 چنگی سنائی، اس بڈھے نا جلدی کجھ کرنا پیسی گا۔“
 ”گس نا جلدی کجھ کرنا پیسی گا؟“ زینت چاء کھنی تہ ڈب ورداخل ہونیاں پچھیا تہ سکندر
 نے نال نال جبران نارنگ وی پھکا ہوئی گیا۔

”کجھ نیہہ پُہر جانی! اوہ پر لے گراں نی زمی نی گل کرنے سیاں۔ ہور ٹس سناؤ بل یو؟
 ہُن صحت ٹھیک ہئی نے؟ جبران دہسنا سا کہ ٹس کافی بمار رہنے ہو،“ سکندر کافی سارے سوال
 کہٹھیاں کیتے تہ زینت آکھیاں ”میں تہ تہیّاڑا تہیّاڑا کڈھنی ہاں، ٹس اپنے دوست نے بارے
 بچ سوچو، اج کل بڑے بے چین رہنے ہن، لوچا پیو،“ زینت کپ اگے کرنیاں آکھیا۔
 پُہر جانی جی! ٹس جبران نی فکر نہ کرو، اس نی ہماری نا علاج میں لوڑی کڈھیا،“ فر جبران تہ
 سکندر زور ناگڑا کار ماریا ہور چا پین بچ مصروف ہوئی گے۔

ہر سال فی طراں اس واروی اس تعلقے نے آخری گراں بیچ زیارت ودر عرس نے نال نال میلا وی لگانا ساجھتے دؤروں دؤروں لوک آئی کے اس بیچ شرکت کرنے سن۔ اس میلے بیچ چھینچ، کبڈی، ککڑ کھول، ہنڈو کھول نے نال بگدر چان نے مقابلے وی ہونے سن۔ احاطے نیاں چاراں گونیاں بیچ بکھ بکھ مقابلے ہور ہے سن۔ سر بیچ ہمت خان اپنیاں گجھاں سنکیاں نال میلے بیچ آئی چُچے تہ احاطے بیچ لگی نیاں نکلیاں نکلیاں ہنیاں نا انہاں جائزہ کہند، اُس تھیں بعد اوہ بگدر چان نامقابلہ تگن چُچے جتھے دونو جوان بگدر چان نی تیاری کر رہے سن۔ چار ٹھول کھٹھیاں زور زور نال بچتے سن جنہاں نی واز دؤر تکر پختی سی۔ دونو جوان لوکاں نے کھیرے بیچ کھلے ہوئی اپنی خوشی نا اظہار کرنے سن۔ اک تہ اسے گراں ناساتہ دؤر اسر بیچ ہوراں نے گراں نا۔ اتنے بیچ اک بندے آئی کے اٹھیا نی ناسکہ ہوا بیچ اچھا لیا تہ زمی اُپر ٹہین نے بعد اُس بندے اک نوجوان کی آکھیا کہ پہلے تٹی بگدر چا ہنا اے۔ نوجوان سُن ٹھولی کی اشارے نال دہسیا کہ ہور زور نال بجاتہ ٹھولی ہور زور نال بجان لگے تہ اوہ نوجوان بگدر نے اگے کچھے کھمن لگا فر اس اپنے دوئے ہتھ زمی اُپر مارے۔ خورے اُس نیاں ہتھاں کی پر سے آیا ناسا۔ اوہ لوکاں نے مجمعے داہر ہتھ ہلان لگا جس بیچ اس نے گجھ حمایتی اُس نے ناں نے نعرے لانے سن۔ نعریاں نال اس نوجوان نا جوش بدھی گیا تہ اس بسم اللہ کری ہو چھلکے نال بگدر اپنے موہنڈے تکر بچایا۔ ٹھول نی واز ہور تیز ہو گئی تہ اُس بگدر کی ہتھاں ورجان نی کوشش کیتی لیکن اوہ بگدر کی ہتھاں ورجان بیچ کامیاب نیہہ ہو یا تہ مجمعے بیچ اس نیاں مخالفان زور نال ہپ ہپ ہرے نے نعرے لائے جد کہ اُس نے گراں نے سارے حمایتی مہنہ بسوری کے ریہی گے۔

ایہہ تکی تہ سر بیچ ہوراں اپنے اک سنگی کی آکھیا ”عنایت! دکھنے بیچ تہ ایہہ گبر و جوان اے و اس کی بگدر چکن ناچ اپنے استاد نیہہ سکھایا۔ اس پہلے مرحلے بیچ ہی غلطی کری چھوڑی۔“

”سر بیچ صاحب! تہساں کسراں تاڑیا کہ اُس غلطی کیتی؟ کہہ تہساں کدے بگدر چا ہیانا اے؟“ عنایت بیہوں تجسس نال پچھیر تہ سر بیچ ہوراں اپنی پگ نا شملہ پچھے داہر سداں آکھیا

”اوہ چہلیا! میں کوئی جماندوں اتنا بڑھائیہ ساں، چالی سال پہلیں میں وی ایو جیا گبرو جوان ساں۔ میں بگدر چان تہ بنی پکڑن نے مقابلے واسطے اٹھوں پلندری جانا ساں۔ ماہڑے نال ماہڑے علاقے نے کافی سارے نوجوان وی چھنچ تہ کبڈی بچ حصہ کھنن واسطے جانے سن۔“

”اٹھوں پلندری؟ کمال اے، تہساں کی اُتھے جان بچ خاصے تہنیا ڈے لگنے ہوون آں؟“

عنایت حیرانی ظاہر کرنیاں آکھیا۔

”اوہ چہلیا! آساں نا ایہہ ضلع پنجان تحصیلاں اُپر مشتمل ساں، جس بچ باغ، سدھوتی، پلندری، میر پور، ہور اور پلندری تہ جوہلی شامل سی۔ ملک نی بند ویلے ترے تحصیلاں پارر پئی گیاں تہ دو آساں کول۔ ایہہ بارڈرنہ ہونے تہ میں آج سویلے جائی شامی توڑیں پلندری تھیں مڑی آواں۔ تو اہڑی چاچی وی میں پلندری تھیں ہی آندی نی“ سر بچ ہوراں نی اس گل ور عنایت فراک وار حیرانی نال چھیا ”تہس گلابو چاچی نی گل کرنے ہو؟“

سر بچ ہوراں زور نال گڑا کا مارنیاں آکھیا ”آہو..... گلابو چاچی! اسے بگدر نی وجہ نال ماہڑا اس نال نکاح ہو یا۔“

”کہہ مطلب؟ میں کجھ سمجھیاں ہیہہ سر بچ صاحب!“ عنایت سوال کیتا۔

”پلندری بچ وی ہر سال اسے طراں روایتی کھیڈاں نامیلا لگنا سا۔ اک وار جدوں میں اس مقابلے واسطے چھیاں تہ اتھے نے نمبر دار سن اعلان کیتا کہ جیہڑا اس بگدر کی چاسی، میں اپنی تہنہی نا بیاہ اس نال کر اسوں۔ ایہہ اعلان سننیاں ہی کافی سارے جوان مدان بچ آئی گے۔ ہزاروں نی تعداد بچ لوک ایہہ مقابلہ تگن واسطے اُتھے موجود سن۔ ساریاں باری باری اپنے ہتھ آزمائے لیکن کوئی وی اُس بگدر کی چان بچ کامیاب ہیہہ ہو یا، آخر بچ اُس چارنو جوان بچے سیاں، انہاں بچوں اک گبرو نوجوان رستم جیہڑا چھلیاں ترے سالان تھیں لگا تار ایہہ مقابلہ جیتنا آنا سا، مگی پکا یقین سا کہ رستم ایہہ مقابلہ جیتی جاسی گا۔ دونو جوان بگدر کی گوڈیاں تکر لیاں بچ کامیاب ہوئے لیکن بعد بچ ہتھیار سٹی گے۔ ہُن مدان بچ میں تہ رستم رہی گئے ساں۔ رستم آکھیا کہ پہلے ہمت خان اپنی قسمت آزمائے تہ فر میں اِس بگدر کی چھنگساں۔ سارے حمایتی ہمت، ہمت خان

آکھن لگے۔ میں سوچیا اگر میں پہلیں چاہیا تہ نہ چھٹکن کی صورت نج بے عزتی ہوئی جاسی بہتر اے پہلیں رستم ہی چائے تہ فر ماہڑی لوڑ ہی نیہہ رہسی۔ میں آکھیا کہ پہلے رستم قسمت از ماوے تہ نمبردار ہوراں وی آکھیا کہ ہوگل اے چلو پہلیں رستم ہی چاسی۔ ٹھولان نی واز تیز ہوئی تہ رستم بگدر نے اگے پچھے چکر لائی ہو چھٹ نج بگدر چھاتی تکر کھڑیا فر بلیں بلیں بگدر ہتھاں ور کھلا کرن لگا، موہنڈے اُپر کھڑی چھٹ تہ میں سوچیا چنگا ہو یا اُسے پہلیں چاہیا عزت نج گئی فر چپچک بگدر اُس نے موہنڈے اُپروں تلکیا جس کی اوہ سمہالی نیہہ سکیا تہ بگدر زمی ور ٹھی پیا تہ رستم نے مُنہہ تھیں زورنی چیک نکلی۔ ہُن ماہڑی باری سی بگدر چان نی۔ ماہڑے سنگی ہمت ہمت کون لگے تہ میں رب نانائے لئی کے مدان نج اُتریاں۔ ٹھول نی واز تیز ہوئی تہ میں بگدر نے اگے پچھے چکر لان لگاں۔ میں بلیں جے بگدر نازن چائی تکیا تہ بگدر پچھلے سال نے بگدر تھیں کچھ زیادہ ہی پہنارا لگا۔ جوں ہی میں بگدر چان نارادہ کیتا تہ چپچک ماہڑیاں اکھاں اگے اُستاد بنسی لال ناچہرہ آئی گیا، جس مگی بگدر چان نے سارے چچ سکھائے سن۔ میں دو کھڑی اکھاں بند کری اوہ سارے چچ یاد کیتے فر رب نانائے لئی کے بگدر چھاتی توڑیں کھڑیا۔ اُستاد بنسی لال نی گل یاد آئی پُتر! چھاتی تھیں موہنڈے اُپر کدے بگدر نہ کھڑیاں ہمیشاں چھاتی تھیں سدھا اُپر کھڑیاں۔ میں یاعلی آکھی کے بگدر سدھا اُپر کھڑیا تہ چاراں پاسے تاڑیاں بجن لکیاں۔ نمبردار ہورا پنی گرسی تھیں اُٹھی گئے۔ میں بگدر تھلے سٹیاتہ ماہڑیاں حمایتیاں مگی موہنڈے اُپر چائی کے پورے مدان نج کہمایا۔ فر نمبردار ہوراں ماہڑے کولوں ماہڑاناں پچھیا تہ میں دہسیا کہ میں امن پورے گراں نے سر پنج نا پُتر ہاں تہ ایہہ سنی کے انہاں مگی چھاتی نال لائیاں آکھیا انہاں کی کل ہی ماہڑے کول پہنچ تاں جے میں انہاں نال اپنا وعدہ پورا کری سکاں۔ اس طراں گلابو ماہڑی زندگی نج آئی گئی۔“

”سر پنج صاحب! اوہ تکوڈو اپہلوان بگدر چان واسطے مدان نج آئی رہیا۔“ ٹھولان نی واز تیز ہوئی تہ پہلوان سُن ہو چھٹکے نال بگدر چائی چھاتی تھیں سدھا ہتھاں اُپر چاہیا تہ اُس نے حمایتیاں شور چاہیا تہ سر پنج ہوروی خوش ہوئی کے تاڑیاں مارن لگے۔ عنایت آکھیا ”جناب! اپنے گراں نابندہ تہ ہری گیا ایہہ پہلوان اساہڑے گراں نابیہہ اے۔“ سر پنج ہوراں آکھیا س ”اوہ

چھلیا! ایہہ سارا تعلقہ ماہڑا قبیلہ اے تہ اس بچ بسن آ لے ماہڑا کتبہ بین ماہڑی ایہہ گل یاد رکھیاں
 ہمیشیاں کھیڈن والے نی حوصلہ افزائی کرنی چاہنی ذات پات شہرتہ گراں ہندو تہ مسلمان تکی میہہ۔“
 اتنے بچ میلے منتظمین آئی رہے فر انہاں ہر کھیڈ بچ جتن والیاں کی سر بچ ہمت خان
 ہوراں نے ہتھوں انعام دوائے۔ آخر بچ سر بچ ہوراں اپنی تقریر بچ آکھیا ”ایہہ کھیڈاں ہی
 آساں نے قبیلے نی پچھان بین ایہہ آساں کی پیار محبت اتحاد اتفاق تہ آپسی پہنائی چارہ سکھانیاں بین۔
 انہاں نی راکھی کرنا نو جوان نسل ناکم اے۔ مگی اُمید اے کہ اوہ انہاں کھیڈاں کی کدے دی مرن نہ
 دیسن۔ میں اس میلے نیاں منتظمین کی مبارک دینا ہاں کہ انہاں اس روایت کی برقرار رکھیا۔ چنگا اللہ بلی!
 فر منتظمین کولوں اجازت لئی کے ہمت خان اپنے سنگیاں نال اپنے کُہر داہر ٹری گے۔

باب: 18

دوپہری نے ترے بچے نے سن اک نکلے جے مدان بچ کچھ نکلیاں گدریاں چیتو کھیڈنی
 سیاں ہو رگھ نکلے گدرے سنتو لیاں کھیڈن بچ مصروف سن۔ اک مُنڈا اڈوے نے کچھ پکڑے نا
 کھنوی پھنڈن واسطے دوڑنا سا، اسے دوران اک ٹانگا اتھے آئی تہ کھلیا تہ سارے بچے ٹانگے داہر
 دوڑے۔ ٹانگے تھیں حاجی بہار دین تہ انہاں نی ٹہری لتھے تہ بچیاں شور چاہیا ”حاجی چا چا آئی گے
 حاجی چا چا آئی گے۔“ بہار دین دو ترے بچیاں کی کلاوے بچ پوڑی کے اپنے چننے بچوں پھلیاں
 کدھی کے انہاں بچ بندنیاں آکھیا ”کمال اے میں تہاں کی حالیں وی یاد ہاں؟ میں سوچیاں
 مگی پہلی گئے ہو سو گے۔“

”میہہ چا چا! آساں کی تہاں نی متی یاد آئی سی۔ تہاں بغیر آساں کی کوئی وی پھلیاں میہہ
 دینا سا، اک بچے پھلیاں منہہ بچ باہنیاں آکھیا۔ بہار دین اُس کی کلاوہا مارنیاں آکھیا ”بچو! ہُن
 میں آئی رہیاں میں تہاں کی روز پھلیاں تہ کھانے دیساں گا۔“ فر بہار دین اتھوں اگے ٹری کے
 منونے بوٹے کی تہیان لائی کے تکلن لگا۔ تھوڑے چر بعد انہاں نیاں اکھاں اتھرواں نال پہرے
 گیاں۔ اتنے بچ اتھوں الیاں ہوراں ناگزر ہو یا تہ بہار دین کی تکی بولے ”ہو رہی تہ بہار دینا!
 توں کدوں آیا تہیں؟“

الیاس کی تکلیاں ہی بہار دین نی ڈانک نکلی گئی ہو راس نے گلے لگی گیا۔ ”بس بس پہنائی“ بس کر..... لگنا شہر بچ تو اہڑا دل نیہہ لگا۔ کوئی گل نیہہ ایہہ تو اہڑا اپنا گراں اے تو اہڑا اپنا قبیلہ اے تو اہڑے اپنے لوک ہین، بس کر بس نہ رو، الیاس بہار دین نی پٹھ پھپھیاں آکھیا۔

”اوہ کہہ چکھنا نئیں پھر او! اوہ شہر نیہہ قہر اے، توبہ توبہ توبہ، بہار دین کنناں کی ہتھ لانیان آکھیا ”جبل اٹھ جمل کبر، تو اہڑی ٹبری شہر کے اُپر کھلتی نی اے۔ اٹھ شاباش،“ الیاس سُن بہار دین کی بانہہ تھیں پوڑی کبر داہر کھڑیا۔

حاجی بہار دین اسے گراں نارہن آلاسا۔ خاصی ساری آبی تہ خشک زمین ناما لک سا، دو کبر اٹ وی چلنے سن نالے سیڑاں ناک نکا جینا باغ وی سا۔ گراں بچ سارے اسی بہار چا چا بہار چا چا آکھنے سن۔ بیاہ نے یاراں سال بعد اس نے کبر اک اولاد ہوئی جس کی اُس درگا ہوں تہ پیراں فقیراں کولوں منگی منگی کہند اسی۔ بہار سُن اُس بچے نا ناں پیر محمد رکھیا، بڑی چاہ نال پڑھایا لکھایا، زندگی نی ہر چیز میسر رکھی۔ دبی پاس کرن تھیں بعد پیر محمد اپنے اک دوست نال شہر پڑھن واسطے ٹری گیا تہ بی۔ اے پاس کری کے اوہ محکمہ مال بچ کلرک لگی گیا۔ بہار دین کی اُس نی تنخواہ نی کوئی لوڑ نہیں سی، اوہ تہ بس اتنا چاہنا سا کہ اُس نا پتر اُس نیاں اکھاں نے اگے رہوے، اُسے واسطے اوہ پیر محمد نا بیاہ اسے گراں بچ اپنے اک دوست نی تنہی نال کرنا چاہنا سی۔ اس گل نا ذکر جس ویلے بہار دین سُن پتر نال کیتا تہ اوہ پڑی گیا۔ اُس نادل شہر بچ اپنے محکمہ نے افسر نی تنہی نال لگی گیا نا ساتہ اوہ اُسے نال بیاہ کرنا چاہنا سا۔ بہار دین تہ فرمنی جاوے آو ر اُس نی ٹبری چھیرہ اس گل واسطے بالکل تیار نیہہ سی۔ اس نا نتیجہ ایہہ نکلیا کہ ہر باریں پیر محمد کبر اچھنا سا۔ سُن اُس کبر آنا چھوڑی دتا۔ اپنی ٹبری کی ایہہ گل سمجھان بچ بہار دین کی اک مہینہ لگی گیا کہ ہوا کہ تہ آساں نا پتر اے ایہہ نہ ہووے کہ اوہ وی ہتھے بچوں نکلی جاوے، اس واسطے اُس کی اپنی مرضی نا بیاہ کرن دے۔ اوہ وی خوش تہ اُس وی خوش۔ آخر کار چھیمانی گئی تہ انہاں پیر محمد نا بیاہ شہر بچ نسرین نال کرائی چھوڑیا۔ دو مہینے تکر نسرین اسے گراں بچ رہی فر پیر محمد ماؤ کی آکھیا ”اماں میں دفتر وں چر کے اچھنا ہاں، تُوئی وی آپے پکانی پینی اے، اس واسطے میں نسرین کی اپنے نال شہر کھڑنا چاہنا ہاں“

تاں جے مگی پکی پکائی رُٹی لہے ہوڑ تہوتے نے کپڑے۔ انسان بیاہ کس لئی کرنا..... آرام واسطے
جے کدے اوہ وی نہ لہے تہ کہہ فائدہ؟“

اُس راتی بہار دین تہ اُس نی ٹبری صلاح کیتی تہ سوچیا کھ کہ پیر محمد وی ٹھیک ہی آکھنا اے
اُس کی نسرین نی لوڑاے، پہلی گل ہوڑی۔ فر انہاں نسرین کی پیر محمد نال شہر پنجی چھوڑیا۔ اس
دوران پیر محمد محکمانہ طور پر امتحان پاس کیتا تہ اوہ بیڈ کلرک بنی گیا، فر اس نی جنڈری نی باڑی بیچ دو
نکے نکے پھل کھلے۔ اس نیاں دفتری مصروفیات وی بدھی گیاں، دو دو بچے نسرین کس طراں
سمہالے۔ اُس پیر محمد کی آکھیا کہ گراں تھیں اتناں ہو راں کی بلاؤ تاں جے اوہ بچے سمہالے تہ میں
کہر نے کم کاج کراں۔

فر اک تہیاڑے پیر محمد گراں آیا تہ ساری گل ماؤ کی سنائی تہ ماؤ نادل موم ہاروں گلی گیا،
لیکن مسئلہ بہار دین ناسا، اُس کی گن پکائی دیسی۔ فر اوہ گراں چھوڑن واسطے وی تیار نیمہ سا۔ اوہ
آکھنا سا ”اتھے سارے مگی جانے ہین، سلام دُعا تہ عزت کرنے، اُتھے شہر بیچ میں اپنیاں سنگیاں
تھیں بغیر شدائی ہوئی جاساں۔ ماہڑیاں جڑاں اسے گراں نی زمی بیچ دوڑ تکر پھیلی نیاں ہین، اتھوں
کدھی ایہہ بوٹا دوئی جائی لانا نامکن اے۔ میں اپنے پیو دادے ناکہر چھوڑی کے کدھرے نیمہ جانا۔“
آخر کسے طراں چھیمہ بہار دین کی منایا تہ فر اک تہیاڑے گراں نے کافی سارے لوک
اُسی شہر ٹورن واسطے کہٹھے ہوئے۔ اس طراں بہار دین اپنی ٹبری نال اپنے پُڑ کول شہر ٹری گیا۔
اک مہینہ تہ جنگلی طراں نکلی گیا، پیر محمد شامی چر کے کہر اچھنا تہ سویرے جلدی کہروں نکلی جانا۔ کئی کئی
تہیاڑے ماؤ پیو نال ملاقات ہی نیمہ ہونی۔ چھیمہ راتی تہیاڑی پوترے تہ پوتری ناگوں مٹر پونجھنی
رہی تہ نسرین بازاروں آپوں کہر ناسودا جے کجھ آنی۔ بہار دین بچارا جس ویلے کہر اندر بیٹی بیٹی
تہ بور ہوئی جانا تہ چھت پُر چڑھی اگے کچھے نظر مارنا۔ اُس کی پکیاں مکاناں ناک جنگل جیا دسنا۔
اوہ سوچنا شہر نے لوک ساہ کسراں لینے ہوسن۔ اٹھ اٹھ فٹ اُچیاں کندھاں نے اندر اس ناساہ
گہنن لگنا تہ اوہ چھت اُپر ٹری جانا، اتنے بیچ نسرین کچھے تھیں آئی اس کی آکھنی ”پہنا پاجی! اُس کے
کہڑی کہڑی چھت ور چڑھی اچھنے ہو، اگے کچھے لوکاں نیاں تہیاں پہنناں چھت ور ہونیاں، چنگا

نیہہ لگنا۔“ اوہ سوچن لگنا ماہڑے گراں پنج تہ ابجیا کوئی قانون نیہہ سا کہ اپنے کوٹھے نی چھت ورجڑھن واسطے اُس کی گواہنڈیاں کولوں اجازت یعنی بیوے۔ اوہ بچارا چپ کری چھت تھیں اُتری آنا۔ اک تہیاڑے نسرین بازاروں سودالین واسطے گئی نی سی، کہہ واپس مڑی تہ اندرنا منظر تکی حیران رہی گئی ”پہنا پاجی! اک منٹ اندرا چھو“ آکھی کے اوہ رسوئی داہرڑی گئی تہ بہار دین دی اس نے پچھے آنی تہ چھیا ”تہئے! کہہ گل اے خیر تہ اے؟“

”ایہہ ترے بزرگ گن ہن، جیہڑے بیہڑے پنج بیٹھے ہن؟“

”ہلہ اوہ.....! اوہ ماہڑے نویں دوست ہن۔ اوہ وی اپنے اپنے پُڑاں کول آئے نے ہن۔ اُنہاں نے پُڑے افسر ہن، بہار دین ہسٹیاں آکھیا تہ نسرین آکھیاں ”آئندہ انہاں کی اتھنہ بلا یو! اتھنہ ایہہ رواج نیہہ۔“

”تہئے اوہ ماہڑے کولوں کجھ لین واسطے نیہہ آئے، اوہ تہ اپنے دلے نا پہنا رگلاں کری ہولا کرن واسطے آئے۔“

”تساں کی تہ پتہ اے آساں کول دوہی کمرے ہن، اُس گتھے بیٹھاں تہ انہاں کی گتھے باہلساں؟ کل تھیں اُنہاں کی ٹھا کی رکھیو،“ آکھی نسرین فرش اُپراڈی ماری کمرے داہرڑی گئی۔ بہار دین سوچن لگا بڑی مشکل نال اس اوپرے شہر پنج کجھ ہم عمر سنگی لہھے س، در ماہڑی تہہ کی ماہڑی خوشی برداش نیہہ ہوئی، اوہ اُنہاں کی کہروں باہر کڈھن واسطے آکھنی اے۔ اُسی اپنے گراں نے اوہ سنگی یاد آن لگے جہاں سنگ بڑے منو نے بڑے بوٹے پٹھ پئی کے اوہ چرتگرگپ شپ کری کے وقت بتانا سا۔ فر اُس دل اُپر بے شرمی نی سل رکھی کے اُنہاں بزرگاں کی بہانے نال اپنے کہروں جان واسطے آکھیا ہو راپوں کمرے پنج بڑی کے رون لگا۔ پشلیاں اٹھاں مہبیاں پنج نہ تہ اوہ کھلی کے ہسیا سا نہ ہی گسے نال کھلی کے گل کیتی سی۔ تہہ نی اوہ گل اُس کی دل ورتیر ہاروں لگی تہ اُس ناسارا جسم غصے نال تھر تھر کمن لگا۔ ایو گل اگر اس نے پُڑسُن آکھی ہونی تہ اوہ اُس کی کرار جواب دیوے آ، لیکن کالسر ی ذات نال مُنہہ لانا اُس چنگا نیہہ سمجھیا۔ پوری تہیاڑی اُس نا موڑ خراب رہیا ہو راس نال کہنہ ان لگا تہ رات ہون نے نال نال اس ناسا ہ بند ہون لگا۔ چھیمما

بیچاری کی کہہ پتہ سا کہ بہار دین کی کہہ گل اے تہ کیّاں اے۔ اُس بہار دین کی آکھیا ”جُلو میں
 تُساں کی باہروں اک چکر لوائی لئی آں تاں بے تازہ ہوانال تُساں کی کُجھ افاقہ ہووے۔ اگر تُس
 آکھوتہ میں پیرے کی جگاواں۔“

”نہیں، نہیں! اس کی کس واسطے جگاسیں؟ اوہ چار تہیا ٹیاں تھیں بعد کُہر مُڑ یا بیچارہ تھکیا
 ترٹیا ناہوسی۔ بہار دین پُتر نے آرام نا خیال کرنیاں آکھیا تہ چھیمیاں اس نی بانہہ پکڑنیاں آکھیا
 ”جُلو میں تُساں کی لئی جُلنی ہاں۔“ فر اوہ دوئے کمرے بچوں نکلی باہر بیہڑے داہر تُرن لگے تہ لابی
 بچوں تُرنیاں بہار دین نیاں کنناں بچ کُہہ پُترے نی گل کرن کی واڑ پئی۔ نسرین کُہر آ لے کی آکھنی
 سی ”تُس تہ ٹوراں اُپر تُری جانے ہووڑ میں اتھے تنگ آئی جانی ہاں۔“

”کیّاں تنگی اتھے کس چیز نی کہنا اے ہر ایک چیز حاضر، اما تہ پہنپا وی چوبی کہنٹے
 تو اہڑے کول رہنے، پیر محمد آکھیا تہ نسرین جواب دینیاں آکھیاں ”مسئلہ ہی پہنپے ہوراں نا
 اے۔ انہاں اُج کل نواں چالا پکڑیا نا اے۔ اوہ روز دو چار بڈھیاں کی پکڑی کُہر لئی آنے۔ آپ جوگی
 جگہ بیہہ تہ بیچ پیر نال، بیہڑے بچ پیتی کے گڑا کے مارنے رہنے انسان باہر نکلن جوگا وی نہیں رہنا۔“

”توں ویلے نی نزاکت کی سچھیا کر، آساں کی حالیں اُنہاں نی لوڑا اے۔ توں دو پچیاں کی
 کہنیاں کسراں سمہا لسیں گی۔ تنگی پتہ اے پہلیں تہ شہر بچ نوکر لھنے ہی بیہہ اگر لھھی وی جان تہ کپنی
 والے ایڈوانس اک لکھ روپے منگئے، فر او پریاں لوکاں اُپر پتہ وسہ کرنا وی بہوں مشکل اے۔ تنگی
 برداش کرنا پئی۔ اُج کل کُہروں باہر نکلو تہ چوکیدار نی لوڑ پینی اے، تنگی مفت بچ دو دو نوکر لھھے
 نے ہو رکہہ چاہی نا اے تنگی؟ دو ویلے نی رُٹی تہ نوکر کی وی دینی پینی اے، تھوڑے چر برداش کر۔
 چل ہُن سیتی رہو، پیر محمد ہی ساہلیاں آکھیا تہ لابی بچ کھلتے نے بہار دین نیاں اکھاں اتھرواں نال
 پُہرن گئیاں۔ اوہ چھیمیاں نی بانہہ پکڑی کمرے بچ مُڑی آیا۔ ہُن اُس ناساہ تیز تیز چلنا سا۔
 کمرے بچ بڑی اوہ الماری بچوں اپنے تہ ٹہری نے کپڑے کڈھی کے اک بیگ بچ پُہرن لگا۔
 ”ایہہ تُس کہہ کرنے ہو، تُس تہ آکھنے سو بے صحت ٹھیک بیہہ،“ ٹہری اُس کی آکھیا تہ بہار
 دین آکھیاں ”لابی نا چکر لان نال ماہڑی وی ٹھیک ہوئی گئی نالے ذہن وی، مگی گراں نی یاد اچھنی
 ہُن ماہڑی صحت اتھے ٹھیک ہوسی۔“

”لوہ بھلی تہ بہار دین پتر کی آکھیا” پتر! اس کجھ تہیاڑے واسطے گراں جانا چاہنے ہاں
فصل وغیرہ سمہالی تہ مڑی اچھساں۔“

”تس ہونی آو امان ہوراں کی اتھے رہن دیو“ پیر محمد آکھیاں۔

”پتر! میں اتنے بڑے کوٹھے بچ کھلا کسراں رہساں اسے واسطے اوہ وی جاسی۔“
”چنگی گل اے اگر تہساں ارادہ کری ہندا تہ ٹھیک اے وراک مہربانی کریو کہ اک ہفتے نے
اندر مڑی آو کیا تکہ نسرین کھلی اے ہورا یہہ دودو بچیاں کی کسراں سمہالسی؟“

فر پیر محمد انہاں کی آکھن لگا ”پہناپا میں تہساں کی آپوں بس اڈے اُپر چھوڑی آواں آں
لیکن نسرین ناسر دیکھنا اے۔“ فر اس انہاں کی اک آٹو کری دتا تہ بہار دین بس اسٹینڈ داہر مڑی
پیاتہ بہار دین امن پور بھئی گیا۔

(جاری)

مک چک